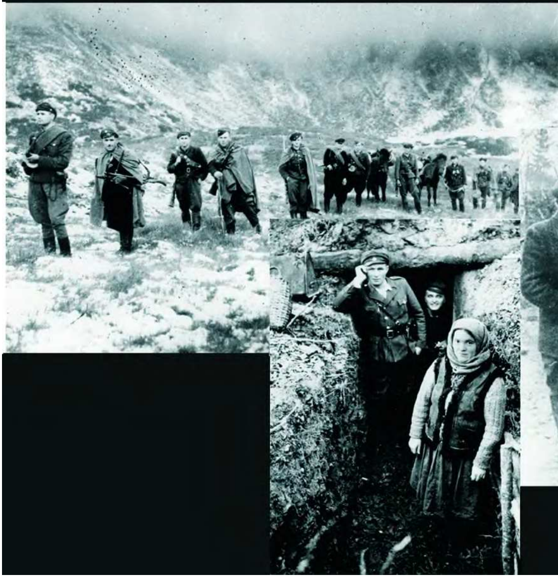
Повстанські світлини

Армія безсмертних

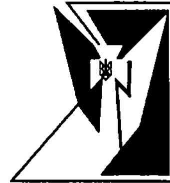
УПА

ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ

АРМІЯ БЕЗСМЕРТНИХ

ПОВСТАНСЬКІ СВІТЛИНИ

Редактори:
Володимир В'ятрович та Володимир Мороз

Упорядники:
Володимир В'ятрович, Тарас Гривул, Василь Гуменюк, Віталій Манзуренко, Володимир Мороз, Сергій Музичук

Видання третє

Львів
Видавництво Мс
2006

Книга містить більше 240 фотографій, які висвітлюють боротьбу відділів Української Повстанської Армії та збройного підпілля Організації Українських Націоналістів. Пропонований альбом є першою спробою комплексно розповісти читачеві мовою світлин про національно-визвольну боротьбу українського народу сер. XX ст. — одну із найбільш визначних та героїчних сторінок нашої історії.

ISBN 966-95739-1-2

Від редакторів

Правда про героїчну боротьбу Української Повстанської Армії повертається до нас. Сьогодні можемо побачити на полицях бібліотек та книжкових магазинів десятки книжок, присвячених цій темі, — спогади учасників національно-визвольної боротьби, документи, дослідження сучасних істориків, науково-популярні видання. Серед численних документів тієї епохи чи не найкраще промовляють, особливо до необізнаного з тематикою читача, фотоматеріали. Краще один раз побачити, ніж сто разів почути — каже давня приказка. Отож, завдяки цьому винаходу техніки кожен може сьогодні побачити борців за волю України у дні їхньої буремної молодості. Крізь десятиліття, через пошкоджені плівки та фотопапір до нас із старих світлин промовляють молодеча енергія, ідейність, сила духу та віра в перемогу. Ми бачимо людей, які знали, чого хочуть, і жертвували заради цього всім, навіть своїм життям. Саме світлини, здатні поєднати в собі документальність та наочність, є потужним засобом для утвердження в суспільній свідомості справжнього образу українського повстанця.

Ідеї створення альбому повстанських фотографій уже багато років, кроками до її реалізації були численні виставки цих світлин, що викликали велике зацікавлення громадськості. Врешті тепер — до 60-ї річниці Української Повстанської Армії — цю ідею вдалося зреалізувати.

Пропонована увазі читачів книга містить світлини вояків УПА та учасників збройного підпілля ОУН, що походять з різноманітних джерел. Значна їх частина зосереджена в архіві "Літопису УПА" та друкувалася у багатотомній серії цього видавництва. Багато світлин, опублікованих в альбомі, походять з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею, архіву часопису "Однострій", окремих приватних збірок. Але найбільша кількість походить з так званого Яворівського архіву, який було віднайдено 24 червня 1999 року в селі Яворові Косівського району Івано-Франківської області[1]. Він містить 216 окремих негативів на плівці 6 см, а його сюжети охоплюють хронологічні межі з 1945 по 1951 роки і відображають події в Коломийському Тактичному Відтинку УПА-21 "Гуцульщина". Світлини, виготовлені з цих негативів, широко публікувались у періодиці та книгах[2]. Відомі також відбитки з цих негативів, виготовлені безпосередньо повстанськими фотографами, опубліковані у виданнях до 1999-го року[3] .

Значна частина фотографій публікується вперше. Деякі з них ідентифіковані і відповідно підписані, решта містить зображення невідомих учасників визвольного руху.

Крім світлин книга містить публікації, що знайомлять читача з такими аспектами історії УПА, як нагороди цієї армії, її однострої та озброєння. Також тематично включені повстанські документи: "Присяга вояка УПА", декларація "За що бореться УПА", повідомлення про смерть ген. Романа Шухевича — „Тараса Чупринки", наказ Головного Командування до 10-тої річниці УПА, інструкція про вшанування могил загиблих повстанців.

Пропонований альбом є першою спробою подібного видання, тому в ньому можуть бути різного роду неточності чи помилки. Звертаємось до читачів, якщо можете доповнити відомості про зображених на світлинах повстанців, маєте цікаві фотографії, звертайтеся за адресами: Володимир В'ятрович, вул. Суботівська 9/43, м. Львів, 79059. Е-пошта: kitvol@yahoo.com; Володимир Мороз, вул. Ужгородська 19/7, м. Львів. Е-пошта: mrz@ukr.net.

Більшості повстанців із цих світлин, як й інших незнаних, але не забутих борців за волю України, уже немає серед живих. Тож нехай цей альбом буде нашою скромною даниною їхній пам'яті.

---

[1] Негативи зберігаються у Косівській станиці Братства вояків ОУН-УПА.

[2] Газети "Голос України", "Молодь України", "Поступ", "Шлях перемоги", "Свобода", "Галичина", "За вільну Україну", "Армія України", "Київські відомості", "Народна газета", "Гуцульський край" та ін.; часописи "Гражда", "Однострій"; книги: Заведнюк В.Ф. Вони вмирали, їм сурми не грали… Тернопіль: Укрмедкнига, 2000.— 530 с.; Томащук М. Запалала вогнем.— Коломия: 2000.— 399 с.; Гермаківський І. На чатах волі.— Тернопіль: Джура, 2001.— 191 с.; Андрусяк М. Брати грому. — Коломия: Вік, 2001. — 797 с.; Олещук І. Шлях до світанку. — Тернопіль: Джура, 2001. — 171 с. Бода Б. Петро Мельник — командир "Гуцульщини".— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. — 99 с.

[3] Дем'ян Г. Косівщина своїм героям-націоналістам // Шлях перемоги. — 1995. — Ч. 48 (9 грудня). — С. 5 та ін.; Підлетейчук П. За усміх світанку.— Коломия: Вік, 1997; Томащук М. Березови в історії Гуцульщини. — Коломия: Вік, 1997; Білінчук М. Доля борця. — Львів: Край, 1998.

"...А ти, славна Україно, не забудь за мене !.."

Юрій СЛИВКА

Загальновідомо, що головним і неупередженим суддею історичного процесу, діянь мільйонів його учасників, зокрема державних, військових та громадсько-політичних постатей, є час. У пошуках історичної правди дослідникам належить, по суті, тільки роль асистентів часу. У цьому дійстві вони або прискорюють, або уповільнюють наближення найоб'єктивнішої оцінки тих чи інших подій, процес пізнання яких є фактично безкінечним. Саме тому всупереч, здавалось би, давно і нібито остаточно усталеним поглядам невблаганний час постійно вносить свої безжалісні корективи. Маємо безліч прикладів того, як у світовій, так і, особливо, в українській історії.

У XX столітті Україна пережила вельми драматичні потрясіння, внаслідок яких зазнала чимало болючих поразок, але святкувала й радість перемог, насамперед, здобула державну незалежність, що засвідчило конечність торжества ідей та волелюбних прагнень народу, за здійснення яких самовіддано і мужньо боролися багато поколінь українців. Ці події теж неоднозначно, а в багатьох випадках навіть діаметрально протилежно оцінювалися дослідниками, що триває і нині.

Яскравим підтвердженням цього є доля Української Повстанської Армії. На її тернистому шляху теж були, з одного боку, жертовний героїчний чин в ім'я волі України, а також помилки і невдачі, багаторічне паплюження і забуття її історії в Радянському Союзі. Але були й перемоги. Головні з них — зруйновано фашистський Третій рейх та радянську тоталітарну імперію, на руїнах якої, крім українського, здобули державну самостійність більшість народів Радянського Союзу та так званого соціалістичного табору, тобто здійснилася концепція ОУН та УПА щодо боротьби проти двох тоталітарних систем як головної передумови реалізації гасел "Воля народам!", "Воля людині!"

Поява УПА, як і ОУН, на політичній арені України та й багатьох народів Центрально-Східної Європи була закономірним наслідком поразки українських національно-визвольних змагань перших десятиліть XX століття, чергового розчленування та поневолення України іноземними державами, актуалізації українського питання у політиці країн Європи напередодні та на початковому етапі Другої світової війни, а у зв'язку з цим — активізації боротьби за державну незалежність та соборність України.

УПА створювалася у найкритичніший для українського народу період Другої світової війни, коли йому реально загрожувало фізичне винищення та усунення з політичної карти Європи. І той факт, що вона без будь-якого сприяння, не кажучи вже про підтримку чи допомогу іноземних держав, за дуже короткий час сформувалася у багатотисячну військову потугу, яка більш як 10 років вела мужню боротьбу спочатку проти двох тоталітарних імперій, а після закінчення війни — проти радянської репресивно-каральної машини, свідчить про безмежний патріотизм та героїзм українських повстанців, безстрашну і самовіддану їх підтримку широким загалом, головним чином на західних землях України.

І все ж таки за тих конкретно-історичних обставин, як внутрішніх, так і міжнародних, розраховувати на переможне завершення багаторічної визвольної боротьби за самостійну і соборну Україну було дуже проблематично. Причин цього безліч, назвемо найсуттєвіші і визначальні.

По-перше, напередодні Другої світової війни та й пізніше Україна була не суб'єктом, а тільки об'єктом міжнародної політики, насамперед територіальних чи геополітичних інтересів великих держав, зо-

крема Німеччини та Радянського Союзу, які прагнули переглянути Версальську систему договорів та черговий раз поділити сфери впливу в Європі і світі.

По-друге, в умовах початку Другої світової війни, особливо нацистсько-радянського військового конфлікту, українському народові доводилось вибирати між двома воюючими таборами — Німеччиною та Радянським Союзом. Перемога того чи іншого аж ніяк не гарантувала національної свободи, а тим більше створення незалежної соборної держави. Зате проблематичною була можливість уникнути пізніше національної руйнації. Досить згадати політику геноциду керівництва Радянського Союзу щодо українського народу у 20–30-х роках — знищення державотворчих сил, інтелігенції та селянства, голодомори тощо чи масові репресії і депортації у Західній Україні в 1939–1941 роках, зокрема арешти і жорстокі вбивства під час відступу Червоної Армії у червні-липні 1941 р., а також людиноненависницькі расистські концепції нацистсько-фашистських ідеологів щодо неарійських, насамперед єврейського та слов'янських народів.

І той факт, що переважна частина українського народу, зокрема на Наддніпрянській Україні, опинилася на боці Радянського Союзу та держав антигітлерівської коаліції, а національно-патріотичне підпілля й загалом більшість населення Західної України й частково Наддніпрянської — спочатку на боці Німеччини, сподіваючись за її допомогою відновити державну незалежність України, а потім повели боротьбу на два фронти, тільки посилював трагізм українців під час Другої світової війни і після її закінчення, а загалом мав фатальний вплив на драматичну долю УПА.

По-третє, як з'ясувалося, у тодішній реальній ситуації УПА доводилося боротися фактично не на двох, а на кількох фронтах. Річ у тому, що на території Західної України, зокрема на Волині, були сконцентровані значні збройні сили Армії Крайової, яка діяла від імені Лондонського еміграційного уряду Польщі і повинна була забезпечити відновлення східних кордонів післявоєнної Польської держави у межах до вересня 1939 року, тобто за рахунок входження до її складу споконвічних етнічних українських земель — Східної Галичини та Волині. На цьому ґрунті розгорівся кривавий польсько-український військовий конфлікт, який до того ж штучно підігрівався керівництвом фашистської Німеччини та Радянського Союзу, зокрема за допомогою спеціальних кагебістсько-розвідувальних радянських так званих партизанських загонів. У кінцевому результаті польсько-українське збройне протистояння коштувало величезних людських і матеріальних жертв обом народам, знекровлювало і послаблювало їх сили у боротьбі проти справжніх ворогів їх державної незалежності, зокрема в перші післявоєнні роки, коли було організовано примусову депортацію українців з Польщі, а поляків з України та насаджувався тоталітарний режим як у Польщі, так і в Україні, зокрема на західноукраїнських землях.

По-четверте, не справдилися розрахунки керівництва ОУН щодо можливого після закінчення Другої світової війни глобального військового конфлікту між основними учасниками антигітлерівської коаліції — державами Заходу, насамперед Англією, США та Францією, з одного боку, та Радянським Союзом, з іншого, на ґрунті боротьби проти комуністичної радянської експансії в країни Центрально-Східної Європи, а також Азії. Передбачаючи цей конфлікт, теоретики ОУН та УПА розробили концепцію антитоталітарної революції

поневолених радянською імперією, зокрема вже і після Другої світової війни, народів. Крім України, країн Прибалтики та інших народів Радянського Союзу, йшлося також про спільну боротьбу за державну незалежність і демократію народів Польщі, Чехословаччини, Угорщини, Румунії та ін. Керівництво УПА чимало зробило для підготовки такого повстання й загалом для мобілізації та розширення фронту боротьби поневолених радянською імперією народів. Були встановлені контакти з опозиційними силами цих народів, розгорнута широка пропагандистська діяльність, зокрема за допомогою рейдів УПА.

Однак реалізувати цей план не вдалося. Причини цього кореняться насамперед у тих особливих відносинах, що склалися тоді на міжнародній арені, які характеризувалися періодом тривалої "холодної війни". Відзначимо, однак, що потенціал національно-патріотичних сил та руху опору комуністично-радянській експансії в Україні, зокрема Західній, Прибалтиці, Польщі, Угорщині та Чехословаччині був досить потужний. Підтвердженням цього була тривала боротьба, а в окремих регіонах і збройна ще наприкінці 40-х — на початку 50-х років. Свідченням цього була і та обставина, що після смерті Сталіна Лаврентій Берія сподівався реалізувати свої, ще до кінця не розгадані плани, спираючись насамперед на значний потенціал національно-патріотичних і антирадянських сил у Західній Україні та країнах Прибалтики, а також на окремі держави так званої народної демократії, зокрема Польщу, Югославію та Східну Німеччину.

У зв'язку з цим принципово важливо підкреслити, що розроблена керівництвом ОУН та УПА концепція антитоталітарної революції поневолених народів Центрально-Східної Європи та Радянського Союзу за підтримки чи паралельно з рішучими діями країн Заходу проти комуністично-радянської експансії, як головної передумови здобуття цими народами державної незалежності, була фактично реалізована на зламі 80-х 90-х років. Саме тоді внаслідок багаторічних спільних дій, з одного боку, національно-патріотичних, антиімперських сил у Радянському Союзі та у країнах так званого соціалістичного табору, а з іншого, — через постійний військово-економічний та морально-політичний пресинг США та їх союзників комуністична система була зруйнована, а на руїнах Радянського Союзу виникли чимало національні держави, що в кінцевому наслідку докорінно змінило геополітичну ситуацію не тільки в Європі, а й у всьому світі.

Було чимало й інших об'єктивних та суто суб'єктивних причин, що зумовили поразку українських національно-визвольних змагань 40-х — початку 50-х років, і зокрема, трагічну долю УПА. Звичайно, при з'ясуванні цих питань ми повинні бути вкрай обачними і некатегоричними, враховувати насамперед винятково екстремальні умови, в яких діяла УПА, а у зв'язку з цим — іноді неможливість спрогнозувати кінцеві наслідки тих чи інших ухвал та дій.

Однак які б не були прорахунки керівництва на різних етапах становлення та боротьби Повстанської Армії, не вони визначали характер та її суть, а тим більше кінцеві наслідки її безприкладного подвигу, і тому вкрай несправедливо ставити під сумнів безкорисливість і щиру самопожертву мужніх воїнів в ім'я національної незалежності українського народу та відновлення самостійної соборної України. Це був одночасно і героїчний подвиг, і величезна трагедія мільйонів людей. Власне, в такому контексті і є всі підстави характеризувати історію та долю УПА тими ж мірками і критеріями, що

й історію УНР та ЗУНР, а отже, і трагічну долю українського народу загалом у XX столітті.

Підтвердженням цього є визначальні та вельми знаменні, але водночас і дуже суперечливі та драматичні події в Україні на зламі XX—XXI століть. З одного боку — це роки, коли український народ здобув державну незалежність, і Україна поступово почала повертатися у світове співтовариство самостійних демократичних країн, "у коло народів вільних". Ця епохальна подія викликала особливу радість багатьох поколінь мужніх борців за державну незалежність України, зокрема і ветеранів УПА, як довгоочікуване сповнення їх прагнень. З іншого боку, це період, коли державне керівництво у спілці з мільйонною армією корумпованого чиновництва та "злодіїв у законі" брутально розкрадає національне добро, наживає величезні багатства, а десятки мільйонів своїх співвітчизників перетворює, по суті, у знедолених та беззахисних жебраків і тим самим дискредитує саму ідею державної незалежності та спроможності українського народу самостійно будувати демократичне, заможне суспільство, а отже, створює сприятливий грунт для стимуляції ностальгічних марень про "радянський соціалізм" та "велику і спільну радянську батьківщину". Водночас ті ж державні структури та їх численна челядь широко розкрили шлюзи для тотальної русифікації всіх ділянок життя, послідовного знищення українського книговидання, засобів масової інформації, зокрема найбільш доступного для широкого загалу — телебачення, і створила умови для безкарної українофобії, коли шовіністична рать в Україні та за її межами настирливо заперечує сам факт існування українського народу та його право на державну самостійність, брутально глузує з нашої історії, мови та традицій.

Цілком природно, що така ситуація образлива для всього українського народу, але вона особливо болюча і нестерпна для ветеранів визвольних змагань, насамперед упівців, які після багаторічних поневірянь та страждань у гулагівських таборах опинилися у незалежній Україні, волю якої вони самовіддано виборювали, на маргінесі суспільного життя, стали ізгоями без соціального, а головне — морально-політичного визнання їхніх заслуг та пошанування. Тому десятиліття на зламі століть стало для УПА ніби заключним, специфічним акордом її трагічної долі.

Ставлення до УПА та аналогічних національно-патріотичних сил державних структур та їх керівників, значна частина яких є нащадками і спадкоємцями тих, хто за радянських часів розпинав Україну, абсолютно вмотивоване і пояснення не потребує. Для них учасники національно-визвольних змагань є "персонами нон грата". Складніше з'ясувати та пояснити негативну чи байдужу позицію до УПА та її бійців значної частини українського суспільства. Хоч і в цьому разі неважко спрогнозувати поведінку людей старшого покоління, яке десятиліттями зазнавало систематичного і жорсткого пресингу войовничої пропаганди про "українських буржуазних націоналістів — запеклих ворогів радянського народу, платних агентів міжнародного імперіалізму", пропаганди, яка, на жаль, про що вже йшлося, тією чи іншою мірою не припиняється і в незалежній Україні. Є ще чимало й інших факторів, якими можна пояснити таку ситуацію.

Вагома частка вини за це падає і на дослідників політичної історії України, зокрема періоду Другої світової війни. Вже опубліковано великі серії збірників документів і матеріалів про УПА, спогади учасників подій, а також різноманітні мо-

нографічні праці, значення яких важко переоцінити для осмислення цієї драматичної сторінки історії XX століття. Однак у цих публікаціях історія УПА розглядається головним чином як регіональне явище з точки зору причин її виникнення та діяльності. А проте широкомасштабне дослідження УПА в загальноукраїнському контексті з урахуванням визначальних аспектів причин виникнення Другої світової війни та геополітичних прагнень її головних суб'єктів дозволило б уникнути багатьох усталених штампів та внести суттєву корекцію в характеристику політики керівництва УПА і краще збагнути мотиви його дій та кінцеву мету. Тим більше якщо ту чи іншу концепцію та дії керівництва ОУН і УПА розглядати не як застиглу догму, раз і назавжди визначену позицію, а в еволюції, зокрема на кожному етапі його діяльності.

Візьмімо, наприклад, поширене твердження про співробітництво керівництва ОУН та УПА з державними структурами Третього рейху. Перш ніж з'ясувати це питання, повернімося в час напередодні Другої світової війни, коли в жовтні 1938 року державні мужі Англії та Франції "умиротворювали" Гітлера, дозволивши йому почати розчленування, а по суті анексію Чехословаччини, а у вересні 1939 року "великі друзі" Гітлер та Сталін напали на Польщу, започаткувавши реалізацію серпневих домовленостей про поділ сфер впливу в Європі. Підкреслимо, що це співробітництво названих керівників європейських держав з Гітлером було спричинене не намаганням зберегти незалежність своїх держав, а прагненням досягти імперських геополітичних чи територіальних цілей. Однак після закінчення Другої світової війни "демократична громадськість світу" чомусь не побачила на лаві підсудних у Нюрнбергу поряд з нацистсько-фашистськими верховодами державних мужів тих держав, які своїм співробітництвом, тобто колаборацією з фюрером розв'язали світову бойню, під час якої загинуло десятки мільйонів людей і знищено безцінні надбання світової цивілізації. Та й пізніше щось не було чути охочих посадити цих діячів на лаву підсудних.

А тепер щодо співробітництва ОУН та УПА з Третім рейхом. Справді, у 30-х роках керівництво ОУН та деяких інших політичних партій західноукраїнських земель, сподіваючись, що Німеччині вдасться переглянути Версальську систему договорів, яке вона намагалася реалізувати під гаслом захисту прав національних меншин та права націй на самовизначення — тобто це була суто більшовицька демагогічна програма з національного питання, підтримувало її зовнішньополітичну діяльність. Найбільш послідовно таку лінію поведінки ОУН демонструвала під час чехословацької кризи та створення Карпатської України. Цими мотивами вона керувалася і в 1939–1941 рр., аж до проголошення 30 червня Акта про відновлення державності України. Подальші дії Третього рейху стосовно української визвольного руху та відновлення державної незалежності України визначили обрання нової тактики — боротьби на два фронти. Отже, керівництво ОУН ішло на співробітництво з Третім рейхом не заради здобуття чужих територій чи з геополітичних мотивів, а виключно задля національної незалежності українського народу, а коли це стало нереальним — не тільки відступило від цього союзу, а й повело боротьбу проти німецько-фашистського війська.

Кілька слів про націоналістичну ідеологію ОУН, довкола якої теж є багато інсинуацій. Про принципи формування цієї ідеології вже йшлося,

але головне те, як вона трактувалася та застосовувалася на практиці. Головною метою УПА було забезпечення національної свободи українського народу, здобуття самостійної соборної України. Реалізувати це завдання УПА прагнула не за рахунок інших народів чи держав, а навпаки, послідовним відстоюванням принципу права кожного народу на державну самостійність у межах етнічних кордонів. Тому головними гаслами УПА були — "Воля народам!", "Воля людині!", для реалізації яких було зроблено чимало, щоб згуртувати поневолені тоталітарними режимами народи для спільної боротьби за національну свободу. Слід особливо наголосити на істотній відмінності цієї позиції від більшовицького гасла "пролетарського інтернаціоналізму", яке, по суті, на соціальному грунті провокувало міжнаціональну ворожнечу і фактично застерігало можливість його реалізації тільки за пролетаріатом. Згадаймо зловісну та неодноразово здійснювану "інтернаціональну допомогу" країнам так званого соціалістичного табору, коли під приводом "захисту революційних завоювань пролетаріату" керівництво радянської імперії вогнем і мечем душило прагнення угорців, поляків, чехів, словаків та німців реалізувати природне право на державне самовизначення, стати повноправними господарями у своєму домі. Оунівсько-упівські принципи ставили національні інтереси народів вище інтересів якогось класу чи партії, а головне — поєднували право народів на самовизначення та державну незалежність із забезпеченням свободи людини.

"Реакційним і антинародним планам московських і німецьких імперіалістів, — читаємо в постанові Третьої конференції ОУН у лютому 1943 року, — що спровокували сучасну війну та, продовжуючи її коштом життя і страждань мільйонів і рівночасно прикриваючи свої загарбницькі плани забріханими планами про так звану Нову Європу або пролетарську революцію, змагаються до тривкого поневолення всієї Європи, до їх заковання в кайдани націонал-соціалістичної германської або московсько-большевицької тюрми народів, — протиставляємо ідею самостійних національних держав усіх європейських народів на їх етнографічних територіях як найбільш прогресивну ідею сучасної доби, ідею ладу, опертого на принципі свободи народами і людині, що єдино забезпечить повну свободу розвитку всім народам і знищить дотогочасні імперіалістичні системи та обереже народні маси від небезпек наростання нових загарбницьких імперіалізмів та постійно провокованих ними воєн.

Визнаємо, що здійснення оцих прогресивних ідей майбутнього справедливого європейського ладу, що зродиться і буде побудований на згарищах сучасної імперіалістичної війни, можливе єдино шляхом спільної боротьби всіх поневолених народів Сходу і Заходу, під гаслом національних революцій проти імперіалізмів"[1].

Усе сказане засвідчує, що, виникнувши у найкритичніший для українського народу період Другої світової війни, Повстанська Армія мужньо боролася за відродження державної самостійності та соборності України у спілці з багатьма поневоленими тоталітарними державами народами і тим самим прискорювала сповнення пророчих слів гімну України, щоб нарешті "згинули наші воріженьки" й український народ таки "запанував у своїй сторонці".

[1] Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 1995. — Т. 24. — С. 137.

Розділ 1. Керівництво воюючої України

НАКАЗ

Головного Командира Української Повстанчої Армії

№552

В Україні 14 жовтня, 1952 р.

Усім клітинам Української Повстанчої Армії та українського визвольного революційного підпілля наказую:

1. Сьогодні, 14 жовтня 1952 р., в день ювілейного святкування Х-річчя УПА вшанувати мовчанкою Славну Пам'ять усіх Друзів Бійців і Командирів Української Повстанчої Армії та всіх Друзів учасників українського визвольного революційного підпільного руху боротьби, які полягли смертю Героїв у боротьбі за визволення українського народу з неволі за весь десятирічний період існування Української Повстанчої Армії від 14 жовтня 1942 р. по 14 жовтня 1952 р.

2. Під час мовчанки зачитати імена тих Славної Пам'яті Друзів, які поклали найбільші заслуги в утворенні Української Повстанчої Армії і у розквіті її військово-бойових і морально-політичних сил, а саме:

1. Полковник Дмитро Клячківський–"Охрім", "Панас Мосур", "Клим Савур", "Омелян Кримський","Блонд". Член ГВШ УПА, командир УПА-Північ, член Проводу ОУН.

2. Генерал-хорунжий Роман Шухевич–"Тарас Чупринка", "Тур", "Роман Лозовський", "Чернець", "Туча", "Степан", "Щука", "Дзвін". Голова Бюро Проводу ОУН, Головний Командир УПА, Голова ГС УГВР і Генеральний Секретар Військових Справ УГВР.

3. Генерал-хорунжий Василь Кук–"Леміш", "Коваль", "Юрко", "Медвідь". Голова Проводу ОУН, голова ГС УГВР, Головний Командир УПА.

4. Сотник Микола Дужий–"Вировий", "Мирон". Секретар Президії УГВР, редактор військово-політичних видань ГВШ УПА.

5. Кирило Осьмак–"Псельський", "Гірняк", "Марко Горянський". Президент УГВР.

6. о. Микола Хмільовський–"Лаврівський", "Аксіос", "100". Голова підпільної УГКЦ, член УГВР.

1942 р.

4 грудня – поляг ген. пвх. Легенда–Іван Климів, начальник організаційного відділу військової референтури при Проводі ОУН, перший організатор і політвиховник відділів УПА.

1943 р.

весна – поляг пор. Остап[1], перший організатор відділів УПА на Волині і Поліссі.

5 мая* – поляг мйр. Сом– Василь Івахів, перший командир і військовий вишкільник відділів УПА-Північ.

1944 р.

серпень – поляг полк. лікар Юрій Липа, публіцист і військовий лікар при УПА-Захід.

поляг мйр. Кропива[2], заступник к-ра і нач. штабу УПА-Південь.

22 серпня – поляг полк. пвх. Павленко–Ростислав Волошин, організатор і політвиховник відділів УПА-Північ.

грудень – поляг мйр. Ясен–Микола Свистун, заступник к-ра УПА-Південь.

23 грудня – поляг мйр. Куля–Яків Чорній, к-р Воєнної Округи "Сян" УПА-Захід.

---

[1] Сергій Качинський
[2] Василь Процюк
* Має бути 13 травня

7. Генерал-політвиховник Іван Климів–"Легенда". Член Проводу ОУН.

8. Підполковник Івахів Василь–"Сом", перший командир УПА-Північ

9. Григорій Перегіняк–"Коробка", командир першої сотні УПА.

10. Поручник Сергій Качинський–"Остап", організатор перших відділів УПА.

1945 р.

поляг мір. Поль[3], к-р старшинської школи при УПА-Північ і УПА-Захід.

поляг сот. пвх. Хмурий–А. Ващук, начальник політвиховного відділу і редактор пресових видань при Командуванні Воєнної Округи “Буг” УПА-Захід.

поляг сот. Саблюк[4], к-р відділів на Вінничині УПА-Південь.

лютий* – поляг п. полк. Євшан–Йосиф Позичанюк, редактор пресових видань при Головному Командуванні УПА.

12 лютого – поляг полк. Клим Савур–Дмитро Клячківський, к-р УПА-Північ.

25 березня – поляг п. полк. Мітла– Олекса Присяжнюк, начальник контррозвідочного від. при Командуванні УПА-Північ.

24 квітня** – поляг мір. Ягода[5], к-р відтинка “Північ” Воєнної Округи “Сян” УПА-Захід.

15 вересня – поляг ген. п. полк.*** Київський– Яків Бусел, начальник політвиховного відділу при Командуванні УПА-Північ.

19 грудня – поляг ген. Перебийніс–Дмитро Грицай, шеф Головного Військового штабу (ГВШ) УПА.

19 грудня – поляг ген. пвх. Тарас П. Дума–Дмитро Маївський, начальник політвиховного відділу при Головному Командуванні УПА.

1946 р.

6 січня – поляг полк. Коник[6], к-р Відтинка “Південь” Воєнної Округи “Сян” УПА-Захід.

25 мая – поляг пор. пвх. Василенко– Петро Волош, політвиховник при Воєнній Окрузі “Сян” УПА-Захід.

30 жовтня – поляг мір. пвх. Роберт–Ярослав Мельник, організатор і політвиховник відділів В.О. “Говерля” УПА-Захід.

поляг полк. Грегіт–Різун[7], к-р Відтинка В.О. “Говерля” УПА-Захід.

поляг полк. Вороний[8], к-р В.О. “Буг” УПА-Захід.

поляг полк. Бондаренко[9], к-р В.О. “Лисоня” УПА-Захід.

поляг мір. Еней[10], к-р В. О. УПА-Північ.

поляг мір. Черник[11], шеф штабу В. О. УПА-Північ.

1947 р.

поляг мір. пвх. Золотар[12] – організатор і виховник відділів В. О. “Буг” УПА-Захід.

23 січня – поляг ген. Михайло–Микола Арсенич, нач. контррозвідчого відділу СБ при Головному Командуванні УПА.

3 серпня – поляг мір. Задорожний–Остап Безпалко, перший організатор відділів УПА в Холодноярщині і Уманщині, в.о. к-ра В. О. “Лисоня” УПА-Захід.

22 вересня**** – поляг полк. пвх. Стяг–Ярослав Старух, член політвиховного відділу при Головному Командуванні УПА, начальник політвиховного відділу при В.О. “Сян” УПА-Захід.

---

[3] Федір Польовий

[4] Остап Качан

[5] Мар'ян Лукасевич

[6] Михайло Гальо

[7] Василь Андрусяк

[8] Василь Левкович, насправді залишився живим, потрапив у полон, відбув 25 літ ув'язнення, зараз мешкає в Червонограді

[9] Володимир Якубовський

[10] Петро Олійник

[11] Дмитро Казван

[12] Дмитро Слюзар

* має бути 21(22) грудня 1944 р.

** має бути 17 вересня.

*** має бути підполковник.

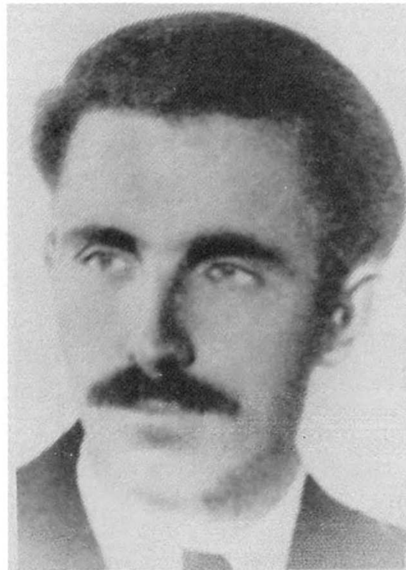
**** має бути 20 вересня.

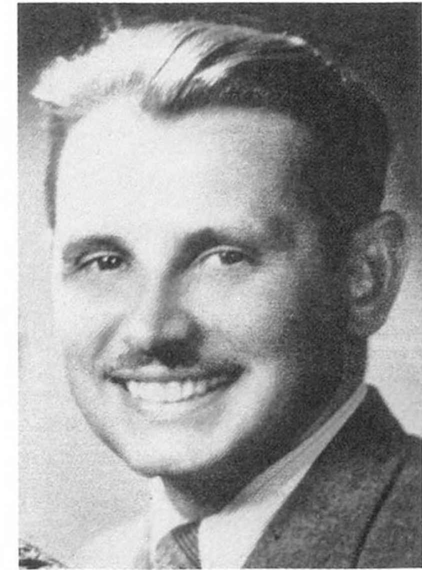
11. Генерал-політвиховник Дмитро Маївський–"Тарас", "Косар", "П. Дума", "Зруб", "Курган", "Ом". Член Бюро Проводу ОУН, начальник політвиховного відділу при ГК УПА.

12. Генерал СБ Микола Арсенич–"Михайло", "Григор", "Дем'ян". Начальник відділу контррозвідки при Головному Командуванню УПА, референт Служби Безпеки Проводу ОУН.

13. Генерал-хорунжий Дмитро Грицай–"Перебийніс", "Палій". Член Проводу ОУН, Шеф ГВШ УПА, член УГВР.

14. Генерал-хорунжий Олекса Гасин–"Лицар", "Дор", "Чорнота". Член Проводу ОУН, шеф ГВШ УПА.

1948 р.

4 листопада – поляг мір. пвх. Федір–Тарас Тершаковець, в. о. к-ра В.О. "Буг" УПА-Захід.

9 листопада – поляг мір. Дмитро[13] в. о. начальника контррозвідчого відділу СБ при Головному Командуванні УПА.

1949 р.

8 лютого* – поляг ген. Лицар–Олекса Гасин, шеф Головного Військового Штабу (ГВШ) УПА.

17 квітня – поляг полк. Шелест–Василь Сидір, член ГВШ УПА і к-р УПА-Захід.

поляг мір. Рен–Василь Мізерний, к-р Відтинка "Південь" В. О. "Сян" УПА-Захід.

1950 р.

5 березня – поляг ген. хор. Тарас Чупринка–Роман Шухевич, Головний Командир УПА.

28 листопада – поляг п. полк. Горновий–Осип Дяків, член політвиховного відділу при Головному Командуванні УПА і в. о. к-ра В. О. "Буг" УПА-Захід.

15. Полковник Василь Галаса–"Орлан", "Зенон", "Назар", "Савченко", "Шрамченко". Командир УПА-Північ, член Проводу ОУН

16. Генерал-хорунжий Леонід Ступницький–"Гончаренко". Шеф ГВШ УПА.

17. Полковник Ярослав Старух–"Стяг", "Ярлан", "Синій", "Стояр", "Мік", "Дід". Член Проводу ОУН, керівник підпільної радіостанції "Афродіта", член політвиховного відділу ГК УПА.

[13] Ярослав Дякон

* має бути 31 січня

1951 р.

19 січня – поляг полк. Максим Дубовий[14], к-р УПА-Північ.

1 липня – поляг полк. Хмель[15], к-р старшинської школи у В. О. "Говерля" УПА-Захід, член Військового Штабу УПА-Захід.

[22] грудня – поляг полк. Волянський–Петро Федун, заступник Головного Командира УПА і начальник політвиховного відділу при Г.К.УПА.

22 грудня – поляг полк. Максим–Роман Кравчук, член Головного Командування УПА.

3. Командирів Воєнних Округ уповажнюю доповнити цю листу іменами усіх тих, сл. п. друзів, які поклали найбільші заслуги в організуванні відділів УПА та у піднесенні їх військово-бойових і морально-політичних вартостей на підзвітних їм теренах дій. Усі доповнюючі листи імен поляглих сл. п. друзів, з докладною характеристикою їх військової і політичної діяльности, вислати до своїх зверхників.

/–/ Василь Коваль[16]
Головний Командир
Української Повстанчої Армії

ДА СБ України, ф. 13, спр. 376, т. 60, арк. 286-289.

18. Підполковник Осип Дяків–"Горновий", "Осипенко", "Артем", "Гончарук", "Наум". Член політвиховного відділу при ГВШ УПА, в. о. командира ВО "Буг", член Проводу ОУН, заступник Голови ГС УГВР.

19. Полковник Петро Федун–"Петро Полтава", "Волянський", "Север". Член Проводу ОУН (керівник ГОСП), заступник Головного Командира УПА, заступник Голови ГС УГВР.

20. Підполковник Йосип Позичанюк–"Шугай", "Шаблюк", "Євшан", "Рубайгада", "Стожар", "Чубенко". Редактор підпільних видань, член Головної Ради ОУН, член УГВР.

[14] Іван Литвинчук

[15] Можливо Володимир Фединяк

[16] Василь Кук

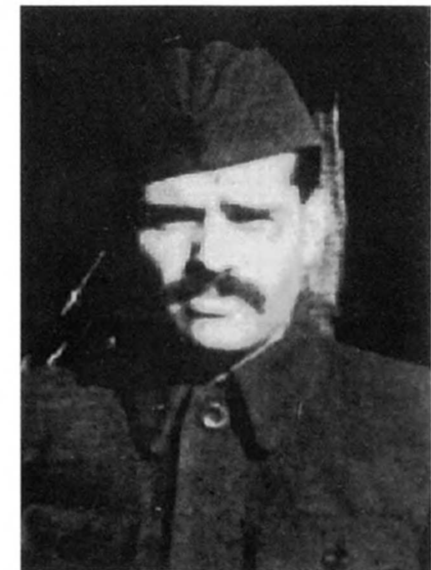
21. Підполковник Михайло Медвідь–"Карпович", "Кременецький", начальник вишкільного відділу ГВШ УПА.

22. Полковник Василь Сидор–"Шелест", "Конрад", "Кравс", "Зов", "Лісовик", "Ростислав Вишитий", "Крегул". Член ГВШ УПА, заступник Головного Командира УПА, командир УПА-Захід, член Проводу ОУН.

23. Полковник Василь Левкович –"Вороний", "Чернець", "Чубатий". Командир ВО "Буг".

24. Полковник Іван Литвинчук–"Дубовий", "Максим", "Давид", "Корній". Командир УПА-Північ.

*25. Члени української делегації на Конференції поневолених народів, с. Будераж Рівненської обл., 21-22 листопада 1943 р.
Член УГВР і Проводу ОУН Омелян Логуш–"Іванів"; невідома; Голова Великого Збору УГВР, Генеральний Секретар Внутрішніх Справ УГВР, член Бюро Проводу ОУН, полковник Ростислав Волошин–"Горбенко", "Павленко", "Чепіга"; член УГВР Катерина Мешко-Логуш–"Верещак"; член Проводу ОУН і ГВШ УПА, підполковник Яків Бусел–"Київський", "Галина", "Заславський".*

26. Майор, командир ВО "Богун" Петро Олійник–"Еней".

27. Роман Шухевич, Дмитро Грицай, Катерина Мешко-Логуш, с. Будераж Рівненської обл., 21-22 листопада 1943 р.

28. Богдана Світлик–"Доля", "Світляна", "Марія Дмитренко", підпільна письменниця, співробітник ГОСП та Бюро інформації УГВР.

29. Катерина Зарицька-Сорока–"Калина", "Монета", "У. Кужіль". Організатор і керівник УЧХ в Галичині.

30. Командування групи УПА "Богун" з прибулими гостями. 1943 рік. Нижній ряд: шеф розвідувального відділу Андрій Кисіль–"Немо", член Проводу ОУН Омелян Логуш–"Іванів", керівник угорської місії до УПА підполк. Ференц Мартон, комендант запілля УПА-Північ Ростислав Волошин–"Горбенко", командир групи Петро Олійник–"Еней", керівник охорони делегації Василь Процюк–"Кропива". Верхній ряд: заступник шефа розвідувального відділу Василь Коренюк–"Палій", господарчий референт УПА-Північ Антін Мороз–"Зубатий", шеф військового штабу Дмитро Казван–"Черник".

31. Штаб Тернопільської Воєнної Округи-3 "Лисоня".

Розділ 2. Головний Командир УПА Роман Шухевич – “Тарас Чупринка”

1. Світлина з дитячих років.

ПОВІДОМЛЕННЯ

про смерть ген. Романа Шухевича – Тараса Чупринки

Українська Головна Визвольна Рада, Головне Командування Української Повстанської Армії та Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях діляться з кадрами визвольного підпілля та з усім українським народом болючою вісткою про те, що ранком 5 березня 1950 р. в селі Білогорща біля Львова на своїй підпільній квартирі в боротьбі з московсько-більшовицькими окупантами смертю героя загинув Голова Генерального Секретаріяту УГВР, Генеральний Секретар Військових Справ УГВР, Головний Командир УПА та Голова Проводу ОУН на Українських Землях, нагороджений Золотим Хрестом Заслуги та Золотим Хрестом Бойової Заслуги I кляси генерал-хорунжий УПА Роман Шухевич – Р. Лозовський – Тарас Чупринка – Тур.

Сл. п. друг Шухевич – Тур народився 1907 р. Після закінчення середньої школи вступив до Політехнічного інституту і теж закінчив його з успіхом.

На шлях активної революційної боротьби за визволення України сл. п. друг Шухевич-Тур став від наймолодших років життя.

В половині 20-их років вступає в ряди Української Військової Організації (УВО). В період 1925–1929 рр. в лавах УВО бере участь, організовує й керує різними бойовими акціями проти польських окупантів.

1929 р. вступає до ОУН як один з перших її членів. Довгий час працює на пості Бойового Референта в Крайовій Екзекутиві ОУН. Праці на цьому пості віддає всю свою кипучу, молодечу енергію, всі свої організаторські здібнощі й відвагу.

За свою революційну політичну та бойову діяльність проти польських окупантів попадає до польської тюрми.

В 1938–1939 рр. бере активну участь в організуванні збройної сили молодої української держави на Закарпатській Україні – в організуванні “Карпатської Січі” та в керівництві нею.

В 1939–1940 рр. працює у Проводі ОУН на пості референта зв’язку з українськими Землями в СССР. В 1940–1941 р. входить до складу Революційного Проводу ОУН. Весною 1941 р. бере участь в II Великому Зборі ОУН. Після II Збору стає на пост крайового провідника ОУН на західних окраїнах українських земель поза межами СССР, в т.зв. генерал-губернаторстві. Впродовж усього цього часу постійно працює теж у Головному Військовому Штабі ОУН як його член та викладає різні військові дисципліни на таємних курсах кадрів ОУН.

1941 р.сл.п. друг Шухевич-Тур організує й очолює, як його командир, український Легіон. Одночасно виконує теж різні особливі завдання Проводу ОУН. На цьому пості перебуває до весни 1943 р.

Весною 1943 р.сл.п. друг Шухевич-Тур стає членом Проводу ОУН і займає пост військового референта при Проводі ОУН.

2. Роман Шухевич, Юрко Березинський, невідомий. 30-ті роки.

3. Студентські роки.

4. В рядах ДУН.

5. Роман Шухевич та родина Пачовських і Березинських (сидить другий справа).

6. Роман Шухевич в оточенні невідомих (в центрі, третій справа).

7. Роман Шухевич в оточенні невідомих (сидить в центрі на возі).

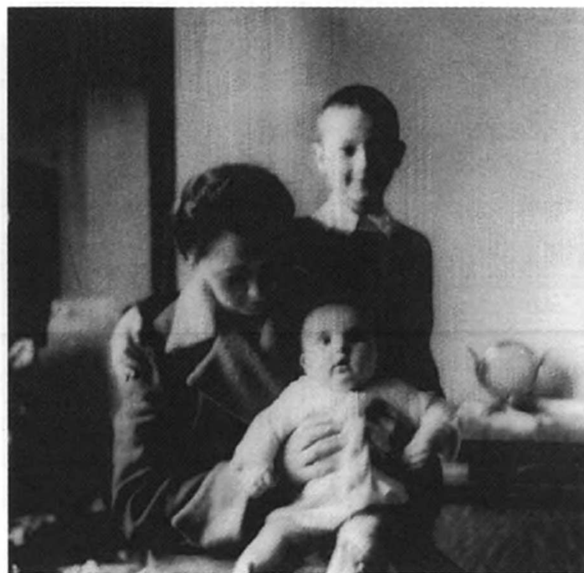
*8. Роман Шухевич в оточенні невідомих (**перший зліва**).*

В серпні 1943 р. III надзвичайний Великий Збір ОУН обирає сл.п. друг Шухевича-Тура на пост Голови Бюра Проводу ОУН. Восени цього ж року він теж обіймає пост Головного Командира УПА. В листопаді 1943 р., як Головний Командир УПА й Голова Проводу ОУН, він бере активну участь у підготовці на Волині І Конференції Поневолених Народів та в самій конференції.

В липні 1944 р.сл.п. друг Шухевич-Лозовський бере участь у І Великому Зборі УГВР. Збір обирає його Головою Генерального Секретаря Військових Справ УГВР та Головним Командиром УПА.

На постах Голови Генерального Секретаріяту УГВР, Генерального Секретаря Військових Справ УГВР, Головного Командира УПА та Голови Проводу ОУН на українських землях сл.п. друг Р. Шухевич-Т.Чупринка-Лозовський-Тур — в період між 1944–50 рр. керує визвольно-революційною боротьбою багатотисячної УПА, широкого збройного підпілля, підпільної ОУН та мільйонових мас українського народу проти німецько-гітлерівських та московсько-більшовицьких окупантів, в обороні українського народу від окупантського терору та грабунку, за збереження та дальшу розбудову позицій українського визвольно-революційного руху в Україні, за визволення України з-під чужоземного панування, за побудову на українських землях незалежної соборної держави зі справедливим та передовим політичним та суспільно-економічним устроєм.

Протиокупантська визвольна боротьба, що її в 1943–50 рр. повела УПА, підпільна ОУН і багатомільйонові маси українського народу під досвідченим і відважним безпосереднім керівництвом сл.п. ге-

9. Родина Романа Шухевича: дружина Наталія, син Юрко, донька Марійка.

10. Роман Шухевич з сином Юрком.

11. Роман Шухевич та невідома.

12. Волинь, листопад 1943 р.

13. Роман Шухевич та Осип Дяків.

14. Посмертне фото.

нерала Шухевича –Чупринки, з погляду масового героїзму й патріотизму, з погляду завзяття й жертвенности всіх її учасників та українських народних мас, з погляду тих надзвичайно важких умов, в яких вона ввесь час проходила – не має собі рівної не тільки в українській, але в світовій історії. Вона завжди становитиме одну з найславніших, найгероїчніших сторінок історії України.

Внаслідок цієї боротьби московсько-большевицьким окупантам не вдалося здійснити їхні злочинні пляни щодо України, не вдалося знищити в Україні організований самостійний рух, не вдалося поставити український народ на коліна. Сьогодні український національно-визвольний рух, не розбитий ані не зламаний, хоч і з значними втратами в людях, далі веде свої нерівні змагання з московсько-большевицькою тиранією в обороні національного існування українського народу, в ім'я національно-державної незалежности України.

Історія визвольно-революційної боротьби українського народу на українських землях 1943–1950 рр з ім'ям сл.п. друг Шухевича-Лозовського, Тараса Чупринки, Тура – зв'язана нерозривно й навічно.

Як революційний керівник сл.п. друг Шухевич-Тур відзначався великим організаторськими та військовими здібностями, глибоким політичним розумом, велечезним досвідом революційної боротьби. В Його особі український визвольно-революційний рух і весь український народ втратили політичного та військового керівника високої кляси.

Політична й життьова принциповість, безмежна особиста відвага, жива й весела вдача, простота в щоденному житті та поведінці, "тверда рука" й разом з цим батьківська дбайливсіть – ось риси характеру сл.п. генерала Шухевича – Чупринки, що ними він скрізь і завжди завойовував собі симпатії, створював життєрадісний, бадьорий настрій, закликав на безстрашну, безкомпромісну і тверду боротьбу з ворогами України.

Зі світлою пам'яттю про Нього, задивлені в Його геройську постать бійця й керівника визвольного руху, наснажені Його відвагою, оптимізмом та революційністю, загартовані й досвідчені під Його рукою, до кінця віддані ідеї визволення українського народу – ми відважно далі вестимемо нашу священну визвольну боротьбу аж до повної перемоги.

Не складемо нашої зброї й не припинемо нашої боротьби доти, а ж поки Україна не буде визволена.

Вічна слава героєві Української Національної Революції!

Головне Командування Української Повстанської Армії.
Українська Головна Визвольна Рада.
Провід Організації Українських Націоналістів на Українських Землях.

З книги: Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто, 1994. – Т.10. – С.5-53.

Розділ 3.
Урочисті хвилини

1. Присягу складає Дмитро Білінчук–"Хмара", приймає — Юліян Матвіїв–"Недобитий".

**ПРИСЯГА ВОЯКА
Української Повстанчої Армії**

Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крови, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому житті всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу.

2. Присяга старшинської школи "Олені", с. Верхня Рожанка Львівської обл., вересень 1944 р.

3. Присяга підстаршинської школи в Чорному лісі, Станиславівщина.

4. Сотня "Ударник-6" на збірці під час Свята Зброї, 31 серпня 1946 р., Перемищина. Звітує сотенний, хорунжий Ярослав Коцьолок-"Крилач".

5. Сотня "Бурлаки" на збірці біля с. Ямна, Перемищина, зима 1946 р.

6. Відділ до звіту. 1."Голуб". 2. Гайдащук. 3. "Сокіл". 4–5. Н. Н. 6. "Карпо".
7. "Лиско". 8. "Олекса". 9. "Захар". 10. "Отаман". 11. Тетяна Кондратюк. 8.10.1951 р., Волинь.

7. Невідомий повстанський відділ, Львівщина.

8. о. Андрій Радьо–"Яворенко" відправляє літургію, Перемищина.

9. Сотня "Льви" при охороні Збору УГВР, липень 1944 р., с. Сприня Львівської обл.

10. Великдень 1950 р.(?), Гуцульщина. Повернуті обличчям до нас: другий справа Василь Кузів–"Базь", третій — Петро Мельник–"Хмара", четвертий — Дмитро Білінчук–"Хмара", решта — невідомі.

11. Повстанець "Луговий", Львівщина.

12. Великдень 1950 р. (?), Гуцульщина. Промовляє Петро Мельник–"Хмара", решта — невідомі.

13. Великдень 1946 року, Лемківщина. Найвищий посередині — А. Соколик.

14. Великдень у відділі "Сяна", Яворівщина. Другий зліва — Венгрин Степан–"Шувар", перший справа — Галабуд Михайло, стоїть Іван Гусяк.

15. Великдень 1951 року. Зліва направо: Степан Пешко–"Роман", "Бойко", "Береза", "Калина", "Явір", Федір Денисюк–"Рижий"–"Потап". Волинська обл.

16. Свято зброї в сотні "Ударник-4". 31 серпня 1945 р., Перемищина.

17. Свято Зброї на хуторі Ясенів біля села Яблунів Турківського району Львівської обл., 31 серпня 1944 року. Будинок, у якому містився надрайонний провід ОУН. На передньому плані у військовій формі напівлежить районний провідник ОУН Боринського району Ігор Кишакевич-"Юрій". У другому ряді — дівчата жіночої сітки ОУН, серед них перша зліва Іванна Желіховська, друга — молодіжний референт районного проводу Любомира Зачко-"Зірка". У третьому ряді — рій охорони, другий справа командир рою "Довбуш". За ними добровольці УПА.

Розділ 4. Нагороди УПА

Віталій Манзуренко

Одне з визначних місць у фалеристичній спадщині України нині займають бойові нагороди Української Повстанської Армії. Система їх надавання була побудована за принципом відповідності класу і ступеня нагороди, значущості заслуг нагородженого і зорієнтована на вшанування як військових, так і цивільних осіб за їх особистий внесок у національно-визвольні змагання в Україні.

Наказ Головного Командування УПА ч. 3/44 про встановлення й призначення військових відзначень 27.1.1944 р. підписав Головний Командир Роман Шухевич – "Тарас Чупринка". У ньому сказано:

"1. ВІЙСЬКОВІ ВІДЗНАЧЕННЯ.

З днем 27.1.1944 р. впроваджується в УПА слідуючі військові відзначення за бойові заслуги, працю для Українських Збройних Сил і за рани:

А. Відзначення бойової заслуги.

1. Військове відзначення першого ступеня — Золотий Хрест Бойової Заслуги першої кляси. Це відзначення надає Головна Визвольна Рада на внесок Гол. К-ра УПА.

2. Військове відзначення другого ступеня — Золотий Хрест Бойової Заслуги другої кляси. Це відзначення надає Головна Визвольна Рада на внесок Гол. К-ра УПА.

3. Військове відзначення третого ступеня — Срібний Хрест Бойової Заслуги першої кляси. Це відзначення надає Гол. К-р УПА на внесок Краєвого К-ра УПА.

4. Військове відзначення четвертого ступеня — Срібний Хрест Бойової Заслуги другої кляси. Це відзначення надає Гол. К-р УПА на внесок Краєвого К-ра УПА.

5. Військове відзначення п'ятого ступеня — Бронзовий Хрест Бойової Заслуги. Це відзначення надає Крайовий К-р УПА на внесок К-ра Воєнної Округи-Групи.

6. Військове відзначення шостого ступеня — Вирізнення у наказі КВШ. Це відзначення надає крайовий К-р УПА на внесок К-ра ВО.

7. Військове відзначення сьомого ступеня — Похвала в наказі ВО. Це відзначення надає К-р ВО на внесок К-ра окремої частини.

Найнижчим військовим відзначенням за бойові заслуги є признання наказом К-ра підвідділу.

Військове відзначення бойової заслуги може одержати кожний вояк УПА без різниці ранги і функції за бойові заслуги під час своєї служби в рядах УПА.

Б. Хрест Заслуги.

За особливу працю для Українських Збройних Сил військові і цивільні особи можуть одержати військове відзначення — Хрест Заслуги відповідної кляси.

1. Золотий Хрест Заслуги. Це відзначення надає Головна Визвольна Рада на внесок Гол. К-ра УПА.

2. Срібний Хрест Заслуги. Це відзначення надає Головна Визвольна Рада на внесок Гол. К-ра УПА.

3. Бронзовий Хрест Заслуги. Це відзначення надає Гол. К-р УПА на внесок Краєвого К-ра УПА.

В. Відзначення за рани.

Для відзначення вояків УПА, що були ранені в боях, впроваджується відзначення за рани. Кожне окреме поранення від одного до п'яти зазначується срібною зіркою, а від шести до десяти золотою зіркою на стяжці, яку носиться над кляпою лівої кишені. Всі дальші поранення зазначується комбінацією золотих зірок зі срібними.

Група „Буг"   Пост. 04. 11. 44 р.

38

Посмертна листа

кандидатів до відзначень Хрестом Заслуги за працю

Полеглих на Полі Слави.

Ч. п.	Псевдо	Виконувана функція в УПА.	Як і чим відзначився.	До відзначення подає.
1.	хор. Нечипір	Нач. IV.-го відділу групи „Буг."	В році 1943 в рядах УНС [illegible] повнення функцій бунчужного. На цьому пості [illegible]. [illegible] приходить на [illegible] ВО-ІІ. 1944. Тут своїм фаховим знанням і орг. здібностями звернув зараз на себе увагу відд. ВО-ІІ. і він став правою рукою к-ра [illegible] перших відділів на [illegible]. В пізнішому [illegible] входить в склад к-ди куреня [illegible] заступник сл. п. к-ра Галайди. При [illegible] групи Буг назначено його нач. IV. відділу. Вибір [illegible] бо на цьому пості [illegible]	К-да групи „Буг"

Хрущ
з. Вихар.
в. о. Нач. Штабу

Чернець
в. о. к-ра групи „Буг"
[illegible]

1. Посмертний лист кандидатів на відзначення Хрестом Заслуги за працю від 4 листопада 1944 року, ВО "Буг".

Г. Пропам'ятна Відзнака УПА.

Всім особам військовим і цивільним, що брали участь у боях УПА чи запільних установах, а також тим, що в який-небудь спосіб причинилися до розбудови УПА, признається право на ношення Пропамятної Відзнаки УПА.

11. ВНЕСКИ НА НАДАННЯ ХРЕСТІВ ЗАСЛУГИ І ХРЕСТІВ БОЙОВОЇ ЗАСЛУГИ.

1. Всіх вояків УПА та цивільних осіб, що положили особливі заслуги для розбудови Українських Збройннх Сил представити до надання їм Хреста Заслуги.

2. Всіх вояків УПА, що відзначилися особливим вояцьким чином, представити до надання їм Хрестів Бойової Заслуги, зглядно відзначень нижчих ступенів.

V. ХРЕСТ ЗАСЛУГИ ТА ХРЕСТ БОЙОВОЇ ЗАСЛУГИ ПОЛЕГЛИМ НА ПОЛІ СЛАВИ.

1. Всіх вояків УПА та цивільних осіб, що за життя положили для розбудови Українських Збройних Сил особливі заслугн, представити до відзначення Хрестом Заслуги.

2. Всіх вояків УПА, що, виконуючи свої обов'язки, визначилися в бою особливим вояцьким чином і знайшли смерть на Полі Слави, представити до відзначення Хрестом Бойової Заслуги."1

Через деякий час, а саме 6 червня 1948 року Українська Головна Визвольна Рада видає постанову про встановлення медалі "За боротьбу в особливо важких умовах":

"З уваги на те, що в різних районах України багато учасників українського визвольно-революційного руху веде боротьбу проти московсько-більшовицьких окупантів в незвичайно важких умовах, — в умовах, що вимагають від революціонерів і повстанців просто надлюдських фізичних і моральних зусиль, — для відзначення особливої мужности таких революціонерів і повстанців та їхніх особливих заслуг для справи визволення України встановити окрему медалю "За боротьбу в особливо важких умовах".

Інструкцію у справі цієї медалі видасть Головне Командування УПА."2

Найпершу згадку про нагородження знаходимо в посмертному листі кандидатів на відзначення Хрестом Заслуги за працю від 4 листопада 1944 року, підписаному командиром групи "Буг" Василем Левковичем-"Ченцем". У ньому пропонується нагородити хорунжого Зеновія Мазуркевича-"Нечипора", начальника IV-го відділу Військового штабу ВО "Буг" (світлина 1)3 .

Починаючи з 1945 року регулярно видаються постанови Української Головної Визвольної Ради та накази Командирів ВО про нагородження бійців і командирів УПА Хрестом Заслуги та відзначеннями за рани, хоча тоді жодних нагородних відзнак УПА для надання їх нагородженим ще не було виготовлено.

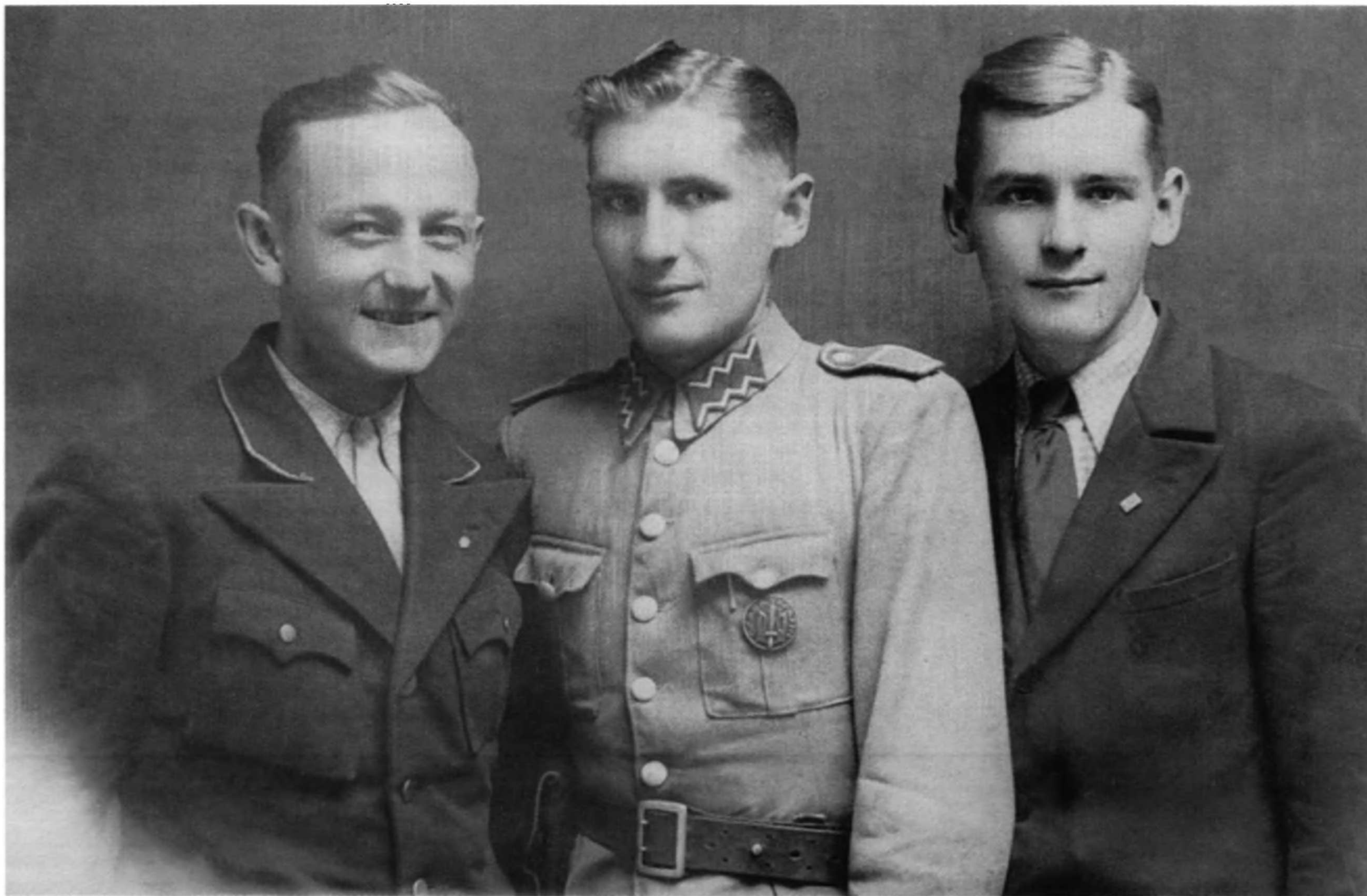
У відзначенні Президії Української Головної Визвольної Ради від 30 травня 1945 р., сказано про нагородження "найвищим орденом хоробрості Командира УПА "Яструба" як першого старшини Української Повстанської Армії Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу та про нагородження Командира IV Воєнної Округи УПА-Захід "Гуцула" Золотим Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу".4 В архівах вдалося знайти наказ ГВШ ч. 1/45 від 25.04.45 р. про надання Золотого Хреста Бойової Заслуги 1-го класу хорунжому Дмитрові Карпенку-"Яструбу" та хорунжому Дмитру Пелипу-

[1] Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1989. — Т.1. — С. 164-167.

[2] Літопис Української Повстанської Армії. — Львів, 1992. — Т.9. — С. 381.

[3] ЦДАВОВУ. — ф. 3836, оп. 1, спр. 14, арк. 36-38. Копія зберігається в архіві "Літопису УПА".

[4] Українська Головна Визвольна Рада: Збірка документів за 1944-1950 р.р. — Видання ЗЧ ОУН, 1956. — С. 16.

2. Ярослав Дуда з відзнакою Легіону полковника Романа Сушка.

3. Петро Мельник–"Хмара", командир ТВ-21 з Відзнакою Дружини Українських Націоналістів, зліва від нього — командир сотні ім. Богуна Микола Харук "Вихор", справа — булавний Дмитро Олексюк–"Їлак".

"Євшану", надання Золотого Хреста Бойової Заслуги 2-го класу майору Федорові Польовому–"Полю", поручнику Іванові Бутковському–"Гуцулу" та хорунжому Василеві Андрусяку–"Різуну". Срібним Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу було нагороджено дев'ять повстанців, Срібним Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу — двадцять повстанців. Згідно з цим же наказом, Срібний Хрест Заслуги отримали: Ярослав Скаськів–"Моряк", Катерина Зарицька–"Калина", Вірлик–"Береговий", Михайло Хома–"Юрко" та Олекса Куприянів–"Іскра". Бронзовий Хрест Заслуги отримало сімнадцять повстанців. Наказ підписав Головний Командир УПА Тарас Чупринка[5]. У 26-му томі "Літопису УПА" надрукований протокол допиту від 1 серпня 1945 року сотника Миколи Дужого, секретаря Президії УГВР, керівника військових та політичних видань Головного Командування УПА. У ньому сказано: "у березні 1945 року до Дужого звернувся виконуючий обов'язки Головного Командира УПА Роман Шухевич з проханням про видання наказу по УПА про нагородження деяких учасників УПА і про підвищення їх у військових званнях. У той час Роман Шухевич не мав протягом двох місяців зв'язку з членами Президії УГВР, тому він вимушений був тимчасово уповноважити Миколу Дужого від імені Президії УГВР підписати представлення, в якому було вказано близько десяти псевдонімів на нагородження і два псевдоніми осіб, що підвищувались у військових званнях посмертно. Більшість нагородженних за цим наказом бойовими нагородами УПА теж отримали їх посмертно."[6] Цей документ, підписаний і виданий Миколою Дужим у кінці квітня 1945 року в селі Девятниках Ново-Стрілищанського району Дрогобицької області, розшукати в архівах не вдалося.

Можна впевнено стверджувати, що 22.04.1945 року Микола Дужий від імені УГВР підписав "представлення, в якому було вказано близько десяти псевдонімів на нагородження і два псевдоніми осіб, що підвищувались у військових званнях посмертно"[7]. Вказані повстанці були нагороджені Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го і 2-го класу та Срібним Хрестом Заслуги, тому що право їх надавання мало лише УГВР. 25.04.1945 року начальник Головного Військового Штабу Дмитро Грицай–"Перебийніс" значно розширив список нагороджених, доповнивши його нагородженими Срібним Хрестом Бойової Заслуги 1-го та 2-го класів та Бронзовим Хрестом Заслуги, право надавання яких уже мав Головний Командир УПА.

У наступній Постанові УГВР від 9 лютого 1946 року, яку вдалося віднайти, сказано про нагородження Хрестом Заслуги вояків УПА та цивільних осіб — учасників української національно-визвольної революційної боротьби.

"За виявлені в боях мужність та героїзм, за видатні заслуги в керуванні боротьбою відділів Української Повстанської Армії проти окупантів нагороджуються:

Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу: сотник "Перемога" та булавний-виховник "Лагідний";

Золотим Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу майор "Вороний", поручник "Крутіж", поручник "Громенко", ст. булавний "Орлик", ст. вістун "Кармелюк", ст. вістун "Таран".

[5] ЦДАВОУ.— ф. 3838, оп. 1, спр. 4а, арк. 28, 29. Копія зберігається в архіві «Літопису УПА».

[6] Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2001.— Т. 26. — С. 583–584.

[7] Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів, 2001.— Т. 26.— С. 584.

4. Петро Мельник–"Хмара" разом з народним лікарем Грималюком Палієм.

За видатні заслуги для національно-визвольної революційної боротьби Українського Народу проти окупантів нагороджуються: Золотим Хрестом Заслуги — "Михайло", "Золотар" та майор-виховник "Ватюга";

Срібним Хрестом Заслуги — поручник-виховник "Ігор".[8]

У постанові від 7 жовтня 1946 року вказано ще три нагородження:

"Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу — полковник "Грегіт",

Золотим Хрестом Заслуги — "Стяг", Срібним Хрестом Заслуги — "Зенон".[9]

Спочатку Хрестом Бойової Заслуги нагороджували винятково вояків УПА, рішенням УГВР від 30-го травня 1947 року було дозволено нагороджувати ним і цивільних осіб — учасників підпілля.

Наказом від 1 жовтня 1947 року Командир ВО "Буг" нагородив ст. булавного "Амоса" Бронзовим Хрестом Бойової Заслуги. Також надав похвали ст. булавному "Комару" та булавному "Тигру" та нагородив відзначеннями за рани Срібними Зірками тринадцять осіб.

У цьому ж наказі був дуже цікавий пункт, у якому сказано: "З днем п'ятиліття існування УПА признається Бронзовий Хрест Заслуги всім учасникам УПА і визвольно-революційного підпілля, уродженим у 1907 році і скоріше, які активно працюють в УПА зглядно в лавах українського визвольно-революційного підпілля два роки."[10]

Отже, як бачимо, нагородження бойовими нагородами УПА відбувалося нечасто. Це мотивується не тільки відсутністю самих нагородних знаків, а й високим статусом цих нагород на той час. Проте самих Хрестів на своїх одностроях повстанці не носили взагалі.

На світлинах, що дійшли до нас, можна побачити вояків УПА, які на своїх мундирах носили відзнаку Легіону полковника Романа Сушка (світлина 5) та відзнаку Дружини Українських Націоналістів (світлина 6), отриманих на початку 40-х років.

На світлині 2 посередині — Ярослав Дуда з друзями після переходу української поліції до лав УПА. На лівій кишені його однострою розміщена відзнака Легіону полковника Романа Сушка. Так назвав цю відзнаку Ярослав Семотюк у своїй книзі "Українські військові відзнаки", відштовхуючись від того, що її в основному отримали легіонери полковника Сушка. Згідно з "Правильником", виданим у Кракові у грудні 1939 року, ця відзнака мала назву "Відзнака Військових Відділів Націоналістів". Сама відзнака має круглу форму (світлина 5), це трохи вигнутий бронзовий щитик діаметром 43 мм, по колу якого йде обідок у вигляді сплетеного вдвоє шнурочка шириною 2 мм. На щиті розміщений тризуб, довкола напис "Слава Україні". На зворотному боці знака, над шпилькою до кріплення є напис: ВВН, порядкове число і рік видання відзнаки. Згідно з цим же Правильником, Відзнаку Військових Відділів Націоналістів носили на лівій кишені уніформи або цивільного одягу, посередині, 30 мм від горішнього кінця кишені"[11].

Відзнаку Дружини Українських Націоналістів (світлина 6) постійно носив на мундирі командир ТВ-21 Петро Мельник–"Хмара". З нею він був і в румунському рейді, і в Україні серед друзів-побратимів (світлина 3, 4).

Треба сказати, що проблема відсутності бойових нагород виникла вже на початках творення УПА. У своїй книзі "Повстанський записник" Ми-

[8] Українська Головна Визвольна Рада: Збірка документів за 1944–1950 рр. — Видання ЗЧ ОУН, 1956. — С. 27, 28.

[9] Українська Головна Визвольна Рада: Збірка документів за 1944–1950 рр. — Видання ЗЧ ОУН, 1956. — С. 32.

[10] ДА СБ України. — Ф. 13, спр. 376, т. 62, арк. 246.

[11] Книш З. Перед походом на Схід. — Ч. 1 — Торонто: Срібна Сурма, б. р. в. — С. 118–121.

5. Відзнака Військових Відділів Націоналістів згідно з Правильником, виданим у Кракові у грудні 1939 року, випущена в Німеччині. Є оригінальний випуск і перевиданий.

6. Відзнака Дружини Українських Націоналістів, випущена в 1941 році в Німеччині й перевидана в США. Розміри відзнаки – 50 мм х 38 мм. Зроблена з бронзи, трапляються також відзнаки з сріблястого металу.

*7. Проекти нагород (хрестів), поданих Нілом Хасевичем до Головного Командування УПА у квітні **1950 року.***

8. Хрести Бойової Заслуги УПА.

Золотий Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест 1-го класу – червоний з золотим Тризубом на синьому тлі. На стрічці – дві золоті зірки. (п. 1)
Хрест 2-го класу – хрест з позолоченого металу.
На стрічці – одна золота зірка. (п. 2)

Срібний Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест 1-го класу — хрест з срібного металу.
На стрічці – дві срібні зірки. (п. 3)
Хрест 2-го класу — хрест з срібного металу.
На стрічці – одна срібна зірка (бракує на світлині).

Бронзовий Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест з бронзи. На стрічці – одна зірка. (п. 4)

Розміри всіх хрестів – 27 х 27 мм. Стрічки червоні, з двома чорними смужками 30 мм ширини.

9. Хрести заслуг УПА.

Золотий Хрест 1-го класу — має золотий тризуб на синьому тлі та подвійний золотий металевий пасок на стрічці. (п. 1)

Золотий Хрест 2-го класу – з позолоченого металу, один золотий металевий пасок на стрічці. (п. 2)

Срібний Хрест 1-го класу – з срібного металу, подвійний срібний металевий пасок на стрічці. (п. 3)

Срібний Хрест 2-го класу – з срібного металу, один металевий пасок на стрічці. (п. 4)

Бронзовий Хрест – зроблений з бронзи, один металевий пасок на стрічці. (п. 5)

Розміри хрестів – 27 х 19 мм. Стрічки – 30 мм ширини, з двома чорними смужками по боках на червоному тлі.

10. Медаль "За боротьбу в особливо важких умовах".

Діаметр медалі — 30 мм. Стрічка — 30 мм ширини, з блакитними смужками на жовтому тлі.

12. Відзнака вояка Української Повстанської Армії.

Виміри відзнаки, виготовленої з бронзового металу, — 40 мм х 22 мм. Є відзнаки оригінального випуску, а також перевидані в США в 1967 році з нагоди 25-річчя УПА.

11. Проекти нагород (медалей), поданих Нілом Хасевичем до Головного Командування УПА у квітні 1950 року.

хайло Данилюк — "Блакитний" пише, що "29 березня 1943 року він отримав записку від "Білого", датовану 25-м числом того ж місяця. У ній під словами "Білого" було дописано: "Хоч від нас, кремінних крем'ячан, нічого іншого не можна й сподіватись, — все ж шкода, що в підпіллі ми не маємо медалів."[12]

Відсутність нагород УПА не могла тривати так довго, адже з часу видання наказу про їх заснування минуло понад п'ять років, і у квітні 1950 року Ніл Хасевич подав до Головного Командування УПА лист з проектами нагород, який зберігається в архівах ЗП УГВР. У проектах (світлина 7, 11) Ніл Хасевич представив:

"2 проекти Хреста Бойової Заслуги;

5 проектів Хреста Заслуги;

3 проекти медалі "За боротьбу в особливо важких умовах";

4 проекти відзнаки приналежності до УПА;

2 проекти відзнаки 20-річчя ОУН."[13]

Посилаючись на наказ ГК УПА від 27.1.1944 року, можна стверджувати, що Ніл Хасевич особисто від себе чи маючи додаткові розпорядження додав проекти відзнаки 20-річчя ОУН, про яку не було згадки в цьому наказі.

Ніл Хасевич дуже відповідально поставився до покладеного на нього завдання. Він розробив велику кількість проектів виходячи з того, що нагороди будуть виготовлятися "кустарним" способом, власними силами і в підпільних умовах. Відзнаки були спроектовані як барельєфи в металі без емалі. Хасевич розумів, що емальовані відзнаки були б багатшими та ефектнішими, але власними силами, без допомоги досвідченного ювеліра зробити це було неможливо. Тому, розуміючи, що накладання емалі створює додаткові проблеми, митець пішов іншим шляхом. Він запропонував прикраси лише різбярського характеру, тобто метод розбиття загальної площини на ряд менших, похилених у різні напрямки площин. Якщо ж була можливість масового емалювання знаків, то це було легко зробити: у заглибини знаків треба було би покласти відповідного кольору емаль. Не подав Хасевич і девізів орденів. Тільки у проекті № 2 (світлина 7) та у проекті № 1 жетона УПА були подані орієнтовні девізи. Автор проектів розумів, що в тяжких умовах було б важко виконати штамп нагороди з девізом.

Всі проекти нагород УПА виконав Ніл Хасевич, крім проекту Хреста Заслуг № 3, який виконав учень Хасевича — "Свирид".

За свою видатну мистецьку працю та боротьбу в тяжких умовах Ніл Хасевич згодом був відзначений Золотим Хрестом Заслуги.

Як приклад високомистецької праці зупинимося на проекті Хреста Заслуг № 1, з якого згодом, додавши мечі, був виготовлений Хрест Бойової Заслуги. Автор розглядав варіант розміщення девізу на раменах хреста, але ставив умову, що девіз має бути короткий, не більше 16 букв. Емаль, вказував Хасевич, може бути двох кольорів: синя під тризуб і малинова на ременах хреста. Зірки-ромбики на стяжці означають клас ордена. Особисто автору подобався цей проект як найбільш скромний і конструктивний з-поміж усіх існуючих проектів. Виконати нагороду в металі способом відливання чи штампування не буде важко, наголошував митець. Емаль, якщо буде можливість, краще давати тільки в найвищих класах, у золотому хресті. Для виготовлення відзнак можна взяти метал з артилерійських набоїв або з більшовицьких орденів — вони мосяжні і легкоплавні. Бронзові ордени краще робити зі спеціального сплаву. Якщо

[12] Данилюк М. Повстанський записник. — Київ, 1993. — С. 103.
[13] Графіка в бункрах УПА. — Філадельфія: Пролог, 1952. — С. 15–18.

13. Комплект нагород УПА, вилучений у керівника підпілля Головного Командира УПА Василя Кука—"Леміша".

ГВШ УПА М.П., 12 жовтня 1952 р.

ІУ/орг-перс.

Н А К А З № 0252

1. На основі постанови УГВР від дня 10.Х.1952 р. нагороджується ювілейною медаллю "Х-річчя УПА" усіх бійців і командирів УПА та всіх учасників українського визвольного революційного підпілля, які на день 14.Х.1952 р. находяться в активній боротьбі проти російсько-більшовицьких поневолювачів України.

2. Уповажнюється к-рів В.О. УПА, виконуючих обов"язки к-рів В.О. УПА, а також керівників українського визвольного підпільного руху боротьби, до окружних керівників включно, видати на підзвітних їм теренах дій усім нагородженим на основі цього наказу тимчасові посвідчення про нагородження медаллю "Х-річчя УПА".

Головний Командир
Української Повстанчої Армії
/-/ полк. Василь Коваль

Розподільник:

ГК УПА /архів/	- 2 прим.
СП УГВР	- 1 прим.
УПА-Північ	- 1 прим.
УПА-Г2	- 1 прим.
УПА-Г3	- 1 прим.
УПА-Г4	- 1 прим.
ГОСП	- 1 прим.
Разом	- 8 прим.

14. Наказ № 0252 ГВШ УПА від 12 жовтня 1952 року про встановлення ювілейної медалі "Х-річчя УПА".

з яких то причин буде неможливо виготовити нагороди, то можна було би виготовити самі лише стяжки з відповідними на них відзнаками для тимчасового нагородження відзначених бойовими нагородами бійців УПА.

Усі зауваження Ніла Хасевича було враховано, проекти нагород затверджено УГВР 30 червня 1950 року і в 1951 році на Заході виготовлено Хрести бойової заслуги УПА, Хрести заслуги УПА та медаль "За боротьбу в особливо важких умовах" (світлина 10). У якій саме країні, яким ювеліром чи спеціалізованим закладом і в якій кількості були виготовлені ці нагороди, дотепер не з'ясовано. Ця тема, на жаль, нині не вивчена, і ми залишаємо її для майбутніх дослідників української історичної фалеристики.

У своїй книзі "Українська Повстанча Армія, 1943-49" Петро Содоль пише, що "...мабуть, у січні 1951 в Західній Німеччині вибили неустійнену кількість медалів, частину яких доставив кур'єр в Україну ще в травні того року. Петро Федун — єдиний нагороджений медалею (інформація без потвердження)"[14]. Шкода, що автор не подає джерела отримання цього факту, а тільки вказує, що інформація без підтвердження.

Визначень, наказів та постанов на нагородження медаллю "За боротьбу в особливо важких умовах" було видано багато. На них ми починаємо натрапляти практично відразу після затвердження самої медалі постановою УГВР. Автор у розмові з останнім Головнокомандувачем УПА Василем Куком з'ясував, що ці медалі в 1952 році він мав при собі й ними нагороджував відзначених повстанців.

[14] Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49: Довідник другий.— Нью-Йорк: Пролог, 1995.–С. 162.

До нашого часу документів, імен та псевд нагороджених не збереглося, напевно, тому Петро Содоль і стверджує, що Петро Федун — єдиний нагороджений цією медаллю, яку він отримав на руки.

Чи було реальне нагородження відзнаками, до 1952 року невідомо. У розмові з повстанцями автор неодноразово чув, що якщо вони зустрічали повстанця з відзнаками УПА, то вони були впевнені майже на сто процентів, що це емгебіст. Чим же була викликана така впевненність? Треба сказати, що нагороди в Україну з Заходу доставляли кур'єри закордонних центрів ОУН. "У 1950–1953 роках органами радянської держбезпеки України було ліквідовано 15 та затримано 16 зв'язкових-парашутистів, затримано 4 кур'єрські групи. В архівах органів МДБ УРСР є згадка про наявність у затриманих та вбитих кур'єрів нагород для їх подальшої передачі лідерам підпілля. Один з таких комплектів був вилучений при арешті (23 травня 1954 року) у керівника підпілля Головного Командира УПА Василя Кука — "Леміша" (світлина 13). Ці нагороди через деякий час було знайдено в одній з його криївок. Дотепер вказані нагороди не збереглися, тому що на той час вони не мали жодної історичної цінності.

Під час допиту Галини Дідик — "Анни", особистої зв'язкової Головного Командира УПА Романа Шухевича, було встановлено, що за особисті заслуги вона була нагороджена двома Срібними Хрестами Заслуги. Ось що вона сказала на допиті 18 березня 1950 року:

"Запитання: "Коли і ким Ви були нагороджені?"

Відповідь: "За активну працю в УЧХ (Український Червоний Хрест) у 1945 році головним проводом ОУН я була нагороджена срібним хрестом. Спеціального наказу про нагородження мені ніхто не зачитував, але в усній формі про це мені повідомила зв'язкова Романа Шухевича — "Монета" (Катерина Зарицька — зв'язкова Чупринки з 1945 року). У 1948 році проводом ОУН я була нагороджена другим срібним хрестом за віддану працю в підпіллі ОУН, про що навесні 1948 року в Бібрецькому лісі (Львівської області) Шухевич зачитав наказ."

Запитання: "Нагороди Ви отримали?"

Відповідь: "Ні, нагород у підпіллі взагалі не видавали."

Запитання: "А хто ще був нагороджений з боєвиків і зв'язкових Шухевича?"

Відповідь: "У 1948 році разом зі мною також був нагороджений командир охоронної боївки Шухевича — "Влодко" (Михайло Заєць), про що Шухевич також зачитав наказ Головного проводу ОУН".[15]

Як бачимо, будучи Головним Командиром УПА, Роман Шухевич не мав при собі жодної нагороди для подальшого вручення своїм підлеглим. 5 березня 1950 року після його загибелі в селі Білогорща біля Львова в особистих речах Шухевича при обшуку не було знайдено жодного нагородного знака УПА і не було жодних документальних посилань на них.

Василь Кук, ставши Головним Командиром УПА після смерті Романа Шухевича, теж не мав достатньої кількості нагород для їх подальшого вручення.

Немає достатньої інформації ще про одну нагороду УПА. В архівах знайдено наказ про заснування ювілейної медалі "Х-річчя УПА", який був підписаний Головним Командиром УПА "Василем

[15] Веденєєв Д. До історії нагородної системи УПА. З архіву часопису "Однострій".— С. 2, 3.

Ковалем" (Василь Кук) 12 жовтня 1952 року (світлина 14). У ньому вказувалося про нагородження всіх учасників українського визвольного революційного підпілля, які на 14.X.1952 року активно боролися проти російсько-більшовицьких поневолювачів України. Право надання медалі мали виконувачі обов'язків командирів округів, а також керівники українського визвольного підпільного руху боротьби до окружних керівників включно. Оскільки на той час не було жодного проекту медалі і не була виготовлена медаль, у наказі вказувалося про видання нагородженим тимчасового посвідчення про їх нагородження медаллю "Х-річчя УПА".

У своїх спогадах "Тисяча доріг", надрукованих у 28-му томі "Літопису УПА", Марія Савчин–"Марічка" пише, що в кінці 1952 року було "надіслано у пошті УГВР список повстанців, нагороджених у зв'язку з 10-річчям УПА, медалею "За боротьбу в особливо важких умовах". Нагороджені були всі живі повстанці на Кременеччині — вони-бо всі віддано боролись десять років у лавах УПА і визвольного підпілля. Були посмертні нагороди і також нагороди, призначені цивільним особам за їхню жертвенну допомогу нашій боротьбі. "Орлана" і "Уляна" УГВР нагородила Золотим Хрестом Заслуги і медаллю "За боротьбу в особливо важких умовах", на східних землях "Роман" і "Мороз" були нагороджені Срібним Хрестом Заслуги... У списку нагороджених було й моє ім'я — медаль "За боротьбу...", срібна зірка за поранення і Бронзовий Хрест Заслуги в 10-річчя УПА.

Медалею "За боротьбу..." УГВР нагородила, здається, кожного повстанця в Краю, але не признала її нікому, хто проживав поза його межами. У списку нагород були також імена осіб, які проживали поза батьківщиною. За їхню працю для визволення України їх нагороджувала УГВР Хрестами Заслуги різного ступеня."[16]

Далі Марія Савчин пише, що влітку 1953 року "...прийшли зв'язкові, але не принесли листа від "Коваля" (Василь Кук), тільки повідомили, що провідник живий, і передали маленький пакунок, адресований "Орлану", в якому було з десяток відзнак на 10-річчя УПА, виготовлених з бронзи."[17]

Що це? Чи авторка спогадів помиляється, чи справді був факт виготовлення власними силами в тяжких підпільних умовах відзнаки або ювілейної медалі "Х-річчя УПА".

Цікава історія створення відзнаки вояка УПА (світлина 12), яка була виготовлена за проектом Ніла Хасевича. Митець виготовив чотири проекти відзнаки в 1949 році. УГВР затвердила перший проект і передала його кур'єром на Захід влітку 1950 року. І як стверджує відомий дослідник повстанського руху Петро Содоль, "мабуть, у січні 1951 в Західній Німеччині вибили неустійнену кількість (чи не в сотнях) відзнак із металу, частину яких доставив кур'єр в Україну ще в травні того року. Цю відзнаку може й повинен носити ветеран бойових частин УПА".[18]

Розміри відзнаки, виготовленої з бронзи — 40 мм х 22 мм. Є відзнаки першого — оригінального випуску, а також перевидані в США в 1967 році на честь 25-річчя УПА.

Історично так склалося, що не всі повстанці вчасно отримали бойові нагороди УПА, хоча були ними нагороджені. Однак це не применшувало їх вартості для нагороджених. І знову повертаємося до спогадів Марії Савчин: "Хоч отримані нагороди не виблискували на наших зношених мундирах, ми заховали їх з вдячністю в серце, і вони скріпляли нас на тому найважчому етапі боротьби."[19]

[16] Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 1995.— Т. 28.—С. 444.
[17] Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 1995.— Т. 28.—С. 455.
[18] Содоль П. Українська Повстанча Армія, 1943–49: Довідник другий.—Нью-Йорк: Пролог, 1995.—С. 158.
[19] Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 1995.— Т. 28.—С. 444.

Розділ 5.
З днів боротьби

Ми українські партизани

Слова і муз. Андрій Марченко[1]

Ми — українські партизани,
рушаєм лавами у бій,
за нашим прикладом повстане
народ пробуджений як стій

Приспів: Вже грають сурми, близько воля,
Вже рветься серце, кличе кров,
в огні кується наша доля,
встають заковані з оков.

Ми — українські партизани,
нащадки славних козаків
щоб нарід визволить з кайданів,
ми б'єм проклятих ворогів

Приспів

Ми — українські партизани,
не знаєм що таке є страх,
родина наша вирізана,
а хата в лісі у ярах!

Приспів

Ми — українські партизани,
життя нам біль і кров несе,
іще народ наш вільний встане,
нам Україна понад все!

Приспів

1. Сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара".

[1] Професор Андрій Марченко, чільний діяч ОУН на Волині, страчений німцями в кінці 1942 року.

2. Сотенний, хорунжий Володимир Щигельський–"Бурлака", 1946 р.

3. Повстанець Рубчак–"Карась".

4. Чотовий Іван Перцович–"Лісовик".

5. Повстанець Василь Шиптяк—"Неплюй".

6. Василь Кузів–"Базь",
охоронець Петра Мельника –"Хмари".

Дня 8. х. 1951р.

На довгу й добру згадку з моїх
днів боротьби
Василь „Лиско"
від дня 15-VIII. 1943р.

„Лиско", „Гарт"
Кондратюк Василь Потапович
згинув 10. XI. 1951р.

8. X. 1951р.
(фамилия составителя карточки)

«...» . . . . 198...г.

зак. 01341—1988 г.

7. Облікова картка з справи Василя Кондратюка–"Лиска", "Гарта".

8. Працівник окружного осередку пропаганди Галина Кузьменко–"Надя".

9. Надрайонний провідник ОУН Калина Лукань–"Галина".

10. Ольга Козловська–"Уляна".

11. Василина Гутник, секретарка Петра Мельника–"Хмари".

12. Курінний Лука Гринішак-"Довбуш". Карпати, 1950 р.

13. Командир ТВ-21 Петро Мельник-"Хмара" одержує пошту від зв'язкового.

14. Станичний у Косівському районі Василь Палинюк–"Ненаситець" (зліва) та станичний Микола Лукинюк–"Бомба".

15. Повстанці Антон Жолобчук–"Галайда" та Микола Настасюк(?)–"Ромко". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., літо 1949 р.

16. Невідомі повстанці.

17. Невідомі повстанці, с. Басів Кут Рівненського району.

18. Невідомі повстанці, Волинь.

19. Повстанці Гуцульщини. Крайній справа Петро Мельник–"Хмара". Зима 1949–1950.

20. Славко Пилипчук–"Чиж". Літо 1949 року. Надвірнянський район Івано-Франківської обл.

21. Сотенний Василь Скригунець–"Гамалія" та курінний Петро Мельник–"Хмара". Весна 1945 року.

*22. Повстанець-кулеметник Іван Олійник–"Максим" з донькою Марійкою на узліссі біля села Тухолька. **Львівщина.***

23. Станичні з Коломийського району "Ужак" та "Грізний".

24. Вояки з сотні "Бродича". Зліва направо: "Човен" — пізніше інтендант сотні; чотовий Петро Гнатюк–"Дорош", бунчужний сотні Теодор Лазар–"Кудияр"; невідомий — кулеметник сотні.

25. Невідомі повстанці. Ймовірно Закерзоння.

26. Рій охорони "Довбуша" (перший зліва), далі санітарка рою, інші невідомі.
Світлина зроблена 31 серпня 1944 року під час відзначення Свята Зброї на хуторі Ясенів біля села Яблунів Турківського району Львівської обл.

27. Повстанці з Львівщини "Апостол", "Сладий", "Ярема", "Вихор", "Сокіл", "Стефко", сидять: "Влодко", "Оксана", "Левко". Липень 1947 р.

28. Справа: підрайонний провідник Корецького р-ну Рівненської обл. Олександр Дубовець–"Муха", зліва — "Максим", 1947 р.

29. Повстанці "Непопадний", Назар Данилюк–"Перебийніс", Дмитро Білінчук–"Хмара".

30. Юні повстанці.

31. Світлина на пам'ять.
Фотограф ТВ-21 Іван Гаргат – "Липкевич" і невідома.

32. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р.

33. Повстанці "Роман" та "Хома". Волинська обл.

34. Повстанці "Бойко" та Пелагея Герасимчук–"Оля", машиністка Ковельського окружного проводу ОУН.

35. Боївка Ковельського окружного провідника Василя Сементуха–"Ярого" (в першому ряду справа).

36. Невідома боївка.

37. Невідома боївка ОУН. Волинська обл.

38. Невідомі вояки УПА. Волинська обл.

39. Невідомі повстанці. Рівненщина.

40. Окружний провідник Буковини Юліан Матвіїв–"Недобитий" (другий зліва) з групою повстанців.

41. Повстанці Славко Пилипчук–"Чиж", Юрій Гуменюк–"Тарас", Василь Кузів–"Базь", Антон Вадюк–"Дуб", невідомий, Михайло Княгиницький–"Заяць", "Голуб". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., осінь 1949 р.

42. Повстанці Юрій Гуменюк–"Тарас", "Молот", Антон Вадюк–"Дуб", Дмитро Найдич–"Шварно", Михайло Княгиницький–"Заяць", Василь Кузів–"Базь", Іван Мельник–"Залізняк", Антон Жолобчук–"Галайда", Славко Пилипчук–"Чиж". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., осінь 1949 р.

43. Повстанці Антон Вадюк–"Дуб", Юрій Гуменюк–"Тарас", "Голуб". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., літо 1949 р.

44. Група повстанців. Посередині "Зимний", інші невідомі. ***Львівщина.***

45. Група повстанців ТВ-21 "Гуцульщина". У першому ряду другий зліва — кущовий провідник Іван Матійчук-"Червоний"; стоїть шостий зліва чотовий Іван Перцович-"Лісовик".

*46. Командир ТВ-21 "Гуцульщина" Петро Мельник–"Хмара" з групою повстанців. Справа в першому ряді кулеметник Дмитро Ілюк–"**Кичера**", перший зліва у другому ряді фотограф Іван Ґарґат–"Липкевич", стоїть другий зліва Дмитро Білінчук–"Хмара", третій Петро Мельник–"**Хмара**", четвертий Назарій Данилюк–"Перебийніс", п'ятий Іван Мельничук–"Галайда", обнімає дерево Іван Мельник–"Залізняк", останній справа Василь Кузів–"**Базь**".*

47. Повстанці Василь Мельник–"Чорнота", Антон Вадюк–"Дуб", Антон Жолобчук–"Галайда", "Голуб", Лука Гринішак–"Довбуш", Микола Настасюк(?)–"Ромко", Юрій Гуменюк–"Тарас", "Мак". Літо 1950 року. Надвірнянський район, Івано-Франківської обл.

48. Зліва окружний провідник Коломийщини Григорій Легкий–"Борис", справа окружний провідник Буковини Василь Савчак–"Сталь".

49. Повстанці. Серед них — Семен Матвіїв-“Гомін”, “Шпак”, “Скарб”.

50. Вояки УПА з Перемишлянщини. Павло Корляк, невідомий, "Черник", Григорій Грицьків, Андрій Цап-"Чумак".

51. Вояки УПА із сотні "Скуби", Коломийщина.

52. Невідомий відділ повстанців.

53. Вояки з сотні "Бродича". Перший справа стоїть сотенний Роман Гробельський–"Бродич".

54. Повстанський відділ. Здолбунівщина, літо 1946 р. Справа наліво стоять Борис Керетяк–"Орлик", Адам Сеняк–"Недоля", невідомий, Іван Ясен–"Вусатий", Василь Герасимюк–"Яструб", Антон Керетяк–"Медвідь", Леонід Керетяк–"Заморока", Микола Кравюк–"Лепсат"(?), Микола Охремюк–"Івасик", Олексій Керетяк–"Зозуля", "Кривоніс", невідомий.

55. Чота Володимира Дашка–"Марка" з сотні "Бурлаки", весна 1946 року. Стоять зліва (від 8-го) чотовий Володимир Дашко–"Марко", сотенний Володимир Щигельський–"Бурлака", сотенний Ярослав Коцьолок–"Крилач", заст. чотового "Кучерявий".

Фрагмент світлини. Центральна частина.

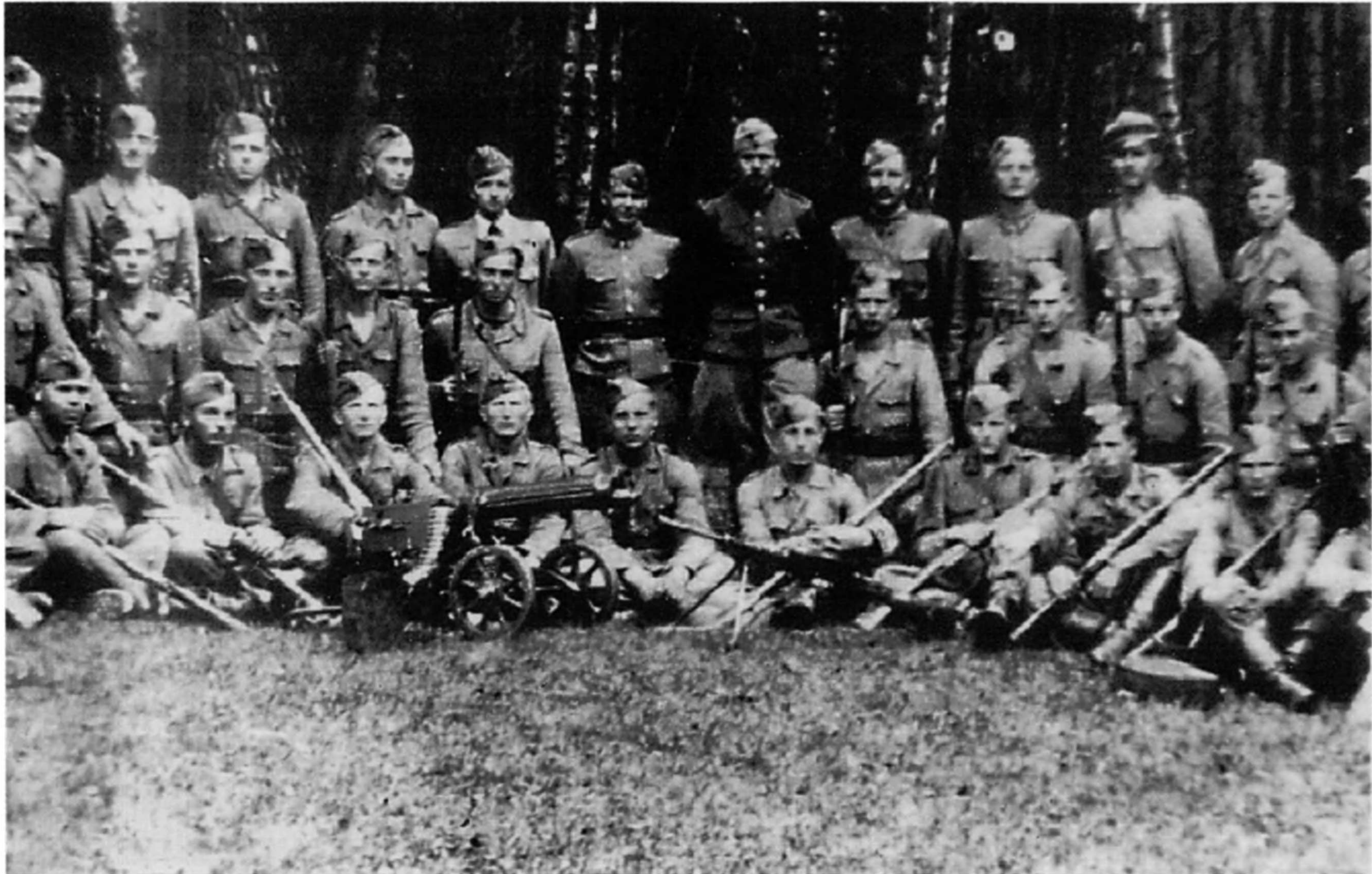
56. Чота на постої (Гуцульщина). У центрі грають у шахи кулеметник Василь Білінчук–"Сибіряк" і невідомий.

57. Відділ кінноти УПА на Волині в 1943 році.

58. Повстанський штаб. Волинь.

59. Курсанти та командири підстаршинської школи групи "Турів". Фрагмент (центральна частина) фото. 1943 р.

60. Національний узбецький відділ при УПА-Північ. 1943 рік.

61. Неустійнений відділ групи "Турів" під час інспекційного перегляду. 1943 рік.

62. Старшини Перемиського куреня УПА і члени підпілля ОУН.

63. Повстанський відпочинок.

64. Повстанська лазня. Третій зліва Дмитро Білнчук–"Хмара", п'ятий Петро Мельник–"Хмара", решта невідомі.

65. Повстанська лазня. Воду поливає сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара", показує руками, як краще це робити, сотенний Назарій Данилюк–"Перебийніс", решта — невідомі.

66. Повстанська лазня. Невідомий.

67. Медична допомога. Невідомі.

68. Санітар "Тряпка" лікує пораненого Антона Вадюка–"Дуба", лежить Петро Мельник–"Хмара". Квітень 1949 року. Надвірнянський район Івано-Франківської обл.

69. Колиба санітарного пункту сотні "Ударник-4". Присів — сотенний санітар "Кивай", усередині колиби — Богдан Гук–"Скала", стоїть Зиновій Гук–"Щипавка".

70. Великдень 1949 р., Гуцульщина. Павлина Ткачук–"Орися", кущовий провідник Дмитро Олексюк–"Їлак", невідомий, Дмитро Білінчук–"Хмара", невідомий, стрілець Федір Столащук–"Лужок", невідомі.

71. Обід, принесений повстанцям. Опізнаних осіб немає.

72. Святковий обід. Другий зліва на передньому плані П. Мельник–"Хмара", решта — невідомі.

73. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р.

74. Хвилина відпочинку. Повстанець "Орел".

75. Вивчаємо терен.

76. Читає книжку Василь Палинюк–"Ненаситець", далі справа Дмитро Балагурак–"Скоба", лежить зліва в першому ряді Лук'ян Стефуранчин–"Мирон", стоїть перший зліва Василь Романюк–"Чорноморець", в центрі Іван Григорчук–"Сокіл". Інші невідомі.

77. Повстанська кулеша (сидить окружний провідник Коломийщини Григорій Легкий–"Борис", напроти нього сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара", інші невідомі).

*78. Криївка — місце таємне. **Кущовий** провідник Дмитро Олексюк–"**Їлак**", його дружина Павлина Ткачук–"**Орися**", виглядає з дверей **надрайонний провідник ОУН** Іван Шведюк–"Сірко".*

79. Цікавий відпочинок. Четвертий зліва священик Дмитро Дорош, інші невідомі.

80. Повстанці "Ромко", "Бурун", "Левко", "Мороз".

81. Невідомі повстанці. Вгорі перший зліва районний референт СБ Степан Рудник–"Дужий", Жовківщина.

82. Донесення розвідки уважно слухають Петро Мельник–"Хмара", Назарій Данилюк–"Перебийніс" та Дмитро Білінчук–"Хмара".

Розділ 6. Одностріій та символіка Української Повстанської Армії

Сергій Музичук

Вояків армії будь-якої країни світу важко уявити без власної уніформи. Обмундирування, спорядження та знаки розрізнення характерного вигляду в будь-який період світової історії давали можливість відрізнити солдата однієї армії від іншої. Одностріій свідчив про приналежність військовика до особливої категорії людей, яким довірена місія оборони незалежності своєї держави або її здобуття.

Через віки дійшли до нас згадки і про уніформу українських збройних формувань — козаків Запорізького Війська XVII століття та руського ополчення 1848 р. у складі Австрійської імперії. Мали власні однострої Українські Січові Стрільці, вояки Армій УНР та ЗУНР, українські парамілітарні формації міжвоєнного періоду (загони УНДО, "Чорноморська Січ", "Пласт") та вояки "Карпатської Січі" (1938 р.).

Після поразки визвольних змагань у 1920 р. українські збройні сили припинили своє існування, але військовики-українці не відкинули ідею збройної боротьби за власну державу. У 1921 р. було створено нелегальну Українську Військову Організацію, а згодом (у 1929 р.) — Організацію Українських Націоналістів, які ставили собі за мету встановлення незалежної соборної національної держави шляхом національної революції.

ОУН постійно проводила військово-вишкільну роботу серед своїх членів і прихильників, приділяючи їй велику увагу. Значною мірою ця робота активізувалася у 1940 р., коли Революційний Провід розпочав підготовку зі створення майбутньої національної армії, яка мала би взяти участь у війні Німеччини проти СРСР — війні, що давала шанс відновити незалежну Українську державу. Було проведено облік усіх військовиків, організовано вищі військові курси для фахових старшин, старшинські та підстаршинські вишколи, нелегальні табори для навчання військової справи української молоді тощо.

Природно, що розглядалося також і питання уніформи для всіх родів української армії і поліції. На одному із засідань РП ОУН референт пропаганди С. Ленкавський подав проект уніформи і відзнак, у розробці якого взяли участь митець Едвард Козак, маляри С. Дядинюк, Семків, М. Черешньовський, театральний майстер М. Чирський і Лев Лепкий. Серед іншого Е. Козак подав проект спрощеної зубчатки на комір (на зразок УГА), яка мала різні кольори для різних родів військ: піхота — синій, кавалерія — жовтий, артилерія — червоний, летуни — білий, технічні частини — чорний. Роман Шухевич, який брав участь у нарадах, запропонував проекти мазепинок з відзнаками — тризубами[1]. З об'єктивних причин ці проекти не були втілені в життя, лише частково реалізувалися в однострої української порядкової поліції в Генеральній Губернії.

Згідно з планами провідників ОУН, головна збройна боротьба українського народу повинна була розгорнутися у формі всенародного антирадянського повстання, піднятого спеціально сформованими на території УРСР підпільними повстанськими групами. Для них були розроблені таємні інструкції під загальною назвою "Боротьба й діяльність ОУН під час війни", які складалися, крім інших, з розділів "Військові інструкції" та "Інструкції Служби безпеки". У "Військових інструкціях" давалися вказівки і щодо уніформи повстанських загонів: від самого початку їх організації необхідно було намагатися однаково обмундировувати та озброювати поодинокі відділи в

[1] Климишин М. "ДУН" // Авангард.— р. XXXVI — Ч.1(160).

1. Старшини рівненської народної міліції. Зліва — Омелян Грабець—"Батько", один з командирів УПА-Південь. Справа — Федір Заборовець, член ОУН.

захоплену радянську уніформу або, за її відсутності, — хоча б в однаковий цивільний одяг. Передусім необхідно було виготовити синьо-жовту опаску шириною 10—15 см для ношення на лівому рукаві. Вояки окремих відділів по можливості повинні були мати й однакове накриття голови — "інакші шапки", або "перемальовані шеломи". Інструкціями передбачалося також застосування спеціальних відзнак для старшин та підстаршин: першим необхідно було мати на комірі обшитий білим полотном ріг кляпи (лацкана), а другим — білу стрічку на кляпі[2]. У документі було вказано, що в обставинах, коли неможливо буде створити свою армію, підпільники повинні у крайньому разі, "переформуватися на горожанську міліцію", організація якої передбачалася "Інструкціями Служби безпеки". Щоб відрізнити міліцію, пропонувалося виготовляти синьо-жовті або білі пов'язки з написом "Народна міліція"[3].

Після вторгнення німецької армії на територію України в західних її областях, відповідно до планів Революційного Проводу ОУН було створено загони Української Національної Революційної Армії, що об'єднували до 4-х тисяч осіб. Бійці, що мали на рукавах синьо-жовті або блакитні пов'язки з написами "Українське військо", "УА" (Українська армія), встановили контроль в 11-ти районних центрах і в десятках менших населених пунктів. Однак німці вдалися до акцій роззброєння оунівських загонів, і більшість їх членів перейшла до відділів Народної міліції.

Новостворена порядкова служба не отримала власного однострою, але деякі характерні елементи зовнішнього вигляду (шапки-мазепинки з тризубами, шапки-петлюрівки, синьо-жовті погони та петлиці, опаски на рукавах) виконували функцію відзнак (світлина 1).

Ще деякий час в українців зберігались надії на створення власної армії. У Рівному було створено 1-й курінь Українського війська ім. Холодного Яру, а в Луцьку — Відділ особливого призначення ім. Є. Коновальця. Але вже восени рівненська частина була переформована в поліційну школу, а луцький відділ — у "Господарський курінь", хоча деякий час вони ще зберігали український характер — мали однострої з українськими відзнаками та тризубами (світлини 2, 3).

У Станиславові в листопаді 1941 р. також було оголошено набір українців у національні бойові частини. Із тисяч добровольців, що зголосилися, лише невелика кількість людей була відібрана і включена у вермахт. Ширились чутки про те, що в Берліні створюється національна армія і

[2] Патриляк В. К. Військові плани ОУН(б) у таємній Інструкції Революційного проводу (травень 1941 р.) // Український історичний журнал. — 2000., №2. С.136.

[3] Інструкція Служби Безпеки. — Радехів. — 1941 р. — С.8.

[4] Яшан В. Стрілецька Дивізія "Галичина": Станиславська округа в роках 1943-1944.

2. Старшина полку ім. Холодного Яру, згодом — сотенний УПА Павло Цинко—“Циган”.

3. Невідомий старшина полку ім. Холодного Яру в українській уніформі.

що “вже пошито двісті тисяч одностроїв для українських вояків”[4].

Однак дійсність була іншою. Військові загони були розформовані, народна міліція проіснувала лише до листопада 1941 р., а репресії проти командного складу міліції та керівників ОУН змусили крайових лідерів перевести весь злегалізований актив у підпілля і перейти до протинімецької діяльності.

Уже в липні 1941 р. окружними проводами ОУН було наказано збирати і магазинувати зброю, боєприпаси, одяг, білизну, взуття тощо. Влітку 1942 р. у відповідь на німецьку сваволю почали створюватись самооборонні боївки. Восени того ж року кількість подібних відділів зросла настільки, що вже відкрито говорили про армію.

Після початку офіційного творення збройних відділів УПА наприкінці 1942 р. (згідно з наказом УГВР, з 1947 року днем створення УПА визначено 14 жовтня — Свято Покрови), із збільшенням кількості людей у підпіллі постало важливе питання матеріального забезпечення повстанських сил. У нормальних державних умовах не важко забезпечити армію всім необхідним. На те працює весь державний апарат. Однак в умовах, у яких доводилось діяти армії підпільній, усе було набагато складніше.

У початковий період відділи використовували господарчі запаси ОУН, що збиралися віддавна. Основною ж матеріальною базою було українське населення.

Згодом для полагодження побутових потреб було організовано мережу підпільних майстереньцехів для виготовлення всього необхідного, у тому числі — уніформи та іншого одягу.

Крім створених відділів УПА, існували ще воєнізовані відділи, які формально не входили до УПА, але виконували важливі завдання самооборони, розвідки, охорони господарчих підприємств, транспорту та ін. Вояки цих відділів повинні були бути обмундировані та одягнені відповідно до сезону, тож від самого початку розбудови військової господарки пильну увагу звернено на організацію дрібного промислу.

У кожному районі по селах створювалися невеликі підприємства, на яких працювали ремісники різного профілю: ковалі, столяри, колодії, мулярі, стельмахи, кравці, шевці тощо. Виконання замовлень для УПА, таких як пошиття одягу, взуття та ін., переважно компенсувалося харчовими продуктами, збіжжям, сіллю. У кравецьких майстернях (як, наприклад, у Дермані) з пофарбованого в зелений колір полотна шили однострої, у шевських цехах зі шкіри, що поставлялася з гарбарень, виготовляли взуття. По селах збирали вовну, яку звозили до майстерень і підготовляли до прядіння (така фабрика була, наприклад, у селі Кусничах Турійського р-ну). Потім вовну розвозили по селах, де дівчата її пряли. З готових ниток, відісланих до інших майстерень, виробляли для УПА светри, рукавиці та інші теплі речі. Як писав полковник М. Омелюсік, “...відділи УПА, які не могли спиратись на влаштовані державною владою господарські бази засоблення у всі необхідні господарські засоби, — мусіли спиратись виключно на місцеві, як харчування, так і різні господарські речі, як взуття, одяг тощо. Правда, було організовано досить багато різного роду майстерень по цілому терені, однак вони не могли справитись з виникаючою потребою. Взуття та відповідного одягу завжди бракувало. Організувати господарський апарат для постачання такої великої кількості людей при умові, що апарат цей мусить функціонувати конспіративно, надзвичайно трудно при наяв-

4. Зліва направо: "Крук" — к-р сотні "Холодноярці", Володимир Якубовський-"Бондаренко" — шеф штабу ВО 3 "Лисоня", Михайло Хома-"Обух", "Довбуш" — окружний провідник Бережанської округи, "Гонта" — військовий референт Бережанської округи, М. Бартків-"Рух" — референт пропаганди Бережанської округи. Весна 1944 р.

5. Іван Шведюк — „Сірко". Надрайонний провідник ОУН.

ності навіть дуже малої кількості сексотів. Беручи до уваги, що перед тим людність та господарські об'єкти були пограбовані дощенту спочатку большевиками, а потім німцями, не можна дивуватись, що війська УПА мали в дечому недостачу. Однак же вони не голодували. Щодо одягу, то одностайного умундирування зробити було неможливо, а відділи все ж були умундировані однаково своїми засобами чи то в німецькі, чи совєтські уніформи, які змогли здобути"[5].

Коли на початку 1943 року українська поліція відмовилась арештувати людей, що були завербовані на працю до Німеччини, німці в деяких місцях (Здолбунів, Рівне) почали роззброювати її та розстрілювати. У період між 15.3.1943 р. і 10.4.1943 р. за наказом Головного Командування УПА українська поліція, за винятком небагатьох осіб, захопивши всю зброю та майно, які посідала та які мала під своєю охороною, пішла в ліс. Це були основні кадри більш-менш вишколених людей для розгортання більших відділів УПА. Частково це розв'язувало проблему зброї, уніформи та іншого, захопленого на німецьких складах і перенесеного в ліс.

З липня 1941 р. українська міліція використовувала, як правило, стару радянську уніформу або виготовлену індивідуально за зразком польських чи німецьких мундирів. Голови покривали переважно саморобними шапками-мазепинками або кашкетами, які згодом отримали назву "петлюрівки". Пізніше українська допоміжна поліція отримувала литовську, чеську, голландську уніформу, а в 1942 р. з Німеччини було доставлено 2 млн чорних уніформ СС, що були зняті з ужитку в 1939 р. і використані для обмундирування допоміжної поліції в рейхскомісаріатах "Остланд" та "Україна". Від 1943 р. служба порядку вже використовувала уніформу німецької поліції. Тому і в УПА того ж року з'явилися різні однострої і не можна було зустріти вояків, одягнених однаково (світлина 4).

З початком активних військових дій проти німців організовувались акції для здобуття зброї та одягу зі складів, транспортів, що йшли на фронт, а найчастіше уніформу добували в бою. Про одну з акцій, що відбулася 29 серпня 1943 р. на дорозі біля села Крупець на Дубенщині, знаходимо таку згадку: "*Спалено дві машини, третю забрано цілою... З машини забрано 98 пар чобіт військових, 73 шт. штанів, 74 мундури, понад 1000 шапок військових і ще деякі речі*" [6].

[5] Омелюсік М. УПА на Волині в 1943 р. // Літопис УПА. — Торонто, 1989. Т. 1 — С. 33.

[6] ДАРО. — Ф. Р-30. — Оп. 2. — Спр. 41. — Арк. 1.

6. Вояки УПА в саморобних одностроях. Зліва направо: стрілець "Непопадний", хорунжий Назарій Данилюк—"Перебийніс", хорунжий Дмитро Білінчук—"Хмара".

Певна одноманітність в одязі все ж була бажаною, тому окремі відділи намагалися добирати чи то радянську, чи то німецьку уніформу. Але найбільше уніформ було з полотна і вони почали вважатися загальновстановленим одностроєм УПА. В одному з донесень червоних партизанів написано: *"В с. Берестя (Сарненщина) націоналісти збирають полотно, ремені, торби і мають загальну, встановлену для націоналістів форму з полотна"*[7].

Лука Павлишин у споминах наводить такий портрет командира "Енея": *"Еней був високий, стрункий, ...одягнений був у новеньку упівську військову форму (її мали майже всі командири) кольору "хакі", а на голові — петлюрівка з тризубцем..."*[8]

Кілька цікавих описів старшин УПА знаходимо в протоколі допиту "Чорноморця" — шефа штабу з'єднання "Холодний Яр" УПА-Південь: *"Клим Савур — вище середнього зросту, худий, очі сірі, носить чорну форму УПА..." "Еней"... носить звичайну форму вояка УПА і радянську шинель..."Рудий"...одягнутий був у німецьку форму, німецька матерія була перешита на військову уніформу УПА..."*[9]

Опис повстанської уніформи знаходимо і в інших спогадах: *"З Полісся приїхав чоловік пізньої осени 1943 року. Він мав тоді повстанський мундир. Блюзка та штани з сірого селянського сукна, пошиті на один зразок у підпільних кравецьких верстатах. Блюза мала чотири кишені, запиналася під шию, мала комір. Гудзики були зроблені в наших майстернях, бо на кожному був тризубець. Шапки тоді вже носили зимові. Плащів однорідних ще не мали, найбільше було німецьких. Мій чоловік був у німецькому плащі, що його здобув у бою"*[10].

"Сотня не мала однорідних уніформ. Були тут однострої різних армій та звичайні селянські одяги. На шапках носили тризубці власного виробу. Також на військових пасах різьбили тризуби"[11].

У споминах Е. Стефурак[12] знаходимо такі рядки:

"Головний командир куреня був "Хмара". Я бачила на вправах від 200 до 300 вояків УПА. Курінь приміщувався в лісах під горою Копілаш. Вояки куреня походили з сіл Ясенів, Зелене, Брустури, Черганівка, Шешори, Кобаки, Соколівка, Бабин, Буркут і з міст Косова і Коломиї. Місцеве населення, а головно жіноцтво з Союзу Українок ставилося дуже прихильно до свого рідного війська. Місцеві кравці й жінки пошили для всіх вояків нові уніформи — блюзи, штани й шапки-мазепинки. Шевці шили чоботи. Ця велика праця була розложена на кільканадцять сіл і вимагала багато посвяти. Не знаю, де люди дістали матерію, але уніформи шили з вовняного матеріалу, такого як тонкі коци. Всі однострої були зеленого кольору. Блюзки запиналися під шию та мали чотири кишені" (світлина 5).

Таким чином, уже влітку 1943 р. склався певний зовнішній вигляд вояків УПА, які використовували частково цивільний одяг, старі радянські уніформи, поліційні однострої та полотняні мундири з мазепинками, петлюрівками, тризубцями на них та на ременях (світлини 6, 7). Підтвердження існуючого на той час уявлення про виряд та однострій вояка УПА знаходимо також у праці С. Ф. Хмеля "Українська партизанка".

"Виряд поодинокого вояка.

Під вирядом вояка розуміємо всі ті предмети, що їх потребує вояк. Інший буде виряд партизана, інший вояка регулярної армії. В

---

[7] ЦДАГОУ. — Ф.62. — Оп. 1. — Спр. 253. — Арк. 70-72.

[8] Щеглюк В. Як роса на сонці. — Львів, 1992. — С. 111.

[9] Кокін С. А. Анотований покажчик документів з історії ОУН-УПА в Державному архіві Служби Безпеки України — Київ, 2000. — Т. 1. — С. 20.

[10] Николаюк В. У Володимир-Волинському повіті // Літопис УПА. — Торонто, 1984. — Т. 5. — Ст. 253—254.

[11] Сорока С. Підгаєцька сотня УПА на Волині: 1943 рік // Літопис УПА. — Торонто, 1984. — Т. 5. — С. 149.

[12] Стефурак Е. Гуцульщина в боротьбі // Літопис УПА — Торонто; Львів, 1992. — Т. 23. — С. 281.

основному він подібний, але коли відноситься до одягу, він буде відмінний. Виряд поодинокого вояка в регулярній армії можна поділити на п'ять груп:

- одна — пов'язана зі зброєю,
- друга — з одягом;
- третя — постіль (коци, простирадла, поволоки);
- четверта — прибори до миття і бриття;
- п'ята — санітарні прибори (бандажі, вата, йодина, індивідуальний пакет, протигазові середники).

Ще вживаються терміни: повний, бойовий, службовий виряд. Під повним вирядом розуміємо вояка зі всіми його особистими предметами (у повнім обтяженні).

Бойовий виряд — це зброя та всі предмети, що відносяться до групи зброї, а саме: пас, набійниці, жабка до багнету, хомутик до лопатки, торба з ґранатами, газова маска.

Службовий виряд — це вояк у літньому або зимовому одязі, оперезаний пасом при багнеті (шаблі, пістолі).

Партизанський виряд більше спрощений. У період організування повстанських відділів Команда УПА наказала, щоб новобранці затяглись до повстанських відділів у повному виряді. Але пізніше виявилось, що таке велике "барахло" дуже обтяжує вояка, робить його нерухливим, прив'язує до речей, тому наказано зредукувати повний виряд до мінімуму, так, щоб виряд без зброї важив максимум 6 кл. (повний виряд польського вояка важив 42,50 кл., німецького вояка — більше).

Виряд українського партизана в порівнянні до виряду вояка в регулярній армії дуже малий, найбільш зраціоналізований, зведений до найпотрібніших речей: наметна плахта заступає дощовик, зимовий плащ та коц. Вона хоронить його перед дощем, нею накривається, з неї будує шатро. Запасові чоботи заступають йому шевські приладдя (кілки, шило, дратва тощо); запасове убрання — голка, нитки та кусник матерії (як латки); наплечник вживає не для особистого виряду (він його вміщує в хлібаку), але для ношення харчів та виряду повстанського відділу.

Кожна армія має мундири, виконані точно за приписом, зразком (кроєм). Однострої українських повстанців є мішаниною цивільних та військових одягів. Краска також різна. В початках партизанки більша частина повстанців мала цивільний одяг, пізніше, коли здобули на ворогові, траплялися відділи цілковито одягнені в німецькі, мадярські або большевицькі однострої. Це було причиною нещасливих випадків та непотрібних алярмів.

Чотовий Морський зі старшинської школи "Олені", будучи на чаті, застрілив вістуна Сталевого, що вертався зі стежі. Вістун був у большевицькому плащі і чотовому Морському видався колпаківцем (большевицьким партизаном).

В літі 1945 р. до села Баня Березів зайшов партизанський відділ. Всі повстанці були в большевицьких одностроях. У селі зчинився алярм. Перед власним відділом мусіли залишити село Командир Відтинка "Гуцульщина", шеф штабу "Говерля", тереновий провідник Коломийщини.

В січні 1946 р. комендант боївки СБ, друг Б., нехотячи спричинив алярм повстанського відділу "Заграва". Він переходив недалеко табору зі своєю боївкою, одягненою в большевицькі однострої, з двома собаками. Сотенний зарядив алярм. У таборі думали, що це большевицька облава.

Таких випадків було багато.

7. Невідомий вояк в уніформі УПА.

Також шапки не мають якогось усталеного кольору, можна зустріти повстанців у мазепинках, фуражках, лещетарках, кубанках, петлюрівках. Відзнаки (тризуби) є різні, їх повстанці роблять самі. Деякі тризуби відзначаються працьовитим та гарним оформленням. Останньо дається завважити крій одностроїв, подібний до англійського. Ковнір викладаний, подібний, як у цивільній маринарці, кишені накладані, шапки — петлюрівки.

Наразі не можна говорити про якийсь спеціяльний партизанський одяг. Можна сподіватись, що Головний Штаб УПА має вже опрацьовані зразки одностроїв для всіх родів зброї, в яких грають ролю практичні потреби та історичні моменти"[13].

Підтвердженням того, що спроби врегулювання питань однострою та відзнак вояків УПА були вже в першому році існування армії, є дуже цікавий документ, що зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань України. На початку 1944 р. в одному з боїв радянських партизанів з боївками УПА на Волині серед решти трофеїв був захоплений проект знаків розрізнення "лісової армії". Скоріш за все він був розроблений на межі 1943–1944 рр. і може розглядатись як один з кроків на шляху перетворення повстанських сил у ядро регулярної армії майбутньої Української Соборної Самостійної Держави. Введення системи військових звань та знаків розрізнення повинно було посилити дисципліну та зорганізованість в УПА, наблизити її до загальновійськової структури.

Проекти форми одягу та знаків розрізнення, можливо, призначались лише для теренових формувань УПА на Волині та Поліссі (Група УПА-Північ), на що вказує стилізоване зображення герба Полісся (тура) на шапковій відзнаці. В основу покрою обмундирування був покладений німецький зразок. Передбачалося ввести полотняну блузу захисного кольору, яка мала накладні кишені з бантовими складками та пристібні манжети з чорної матерії на рукавах. Старшинську блузу треба було носити поверх штанів, а підстаршинську (та рядових) — заправленою у штани, перша планувалась з двома нагрудними та двома бічними кишенями, друга — тільки з нагрудними. Під блузою було дозволено носити цивільний одяг. Штани "комбінезонові" передбачалось шити з двома прорізними вертикальними бічними та двома задніми накладними кишенями з клапанами і з зав'язками внизу штанин. Накриттям голови повинна була слугувати польова шапка-пілотка з білого полотна або чорного сукна з прикріпленими випуклою з жовтого металу кокардою спереду та трикутною білою (з матерії) нашивкою з зображенням голови тура — ліворуч.

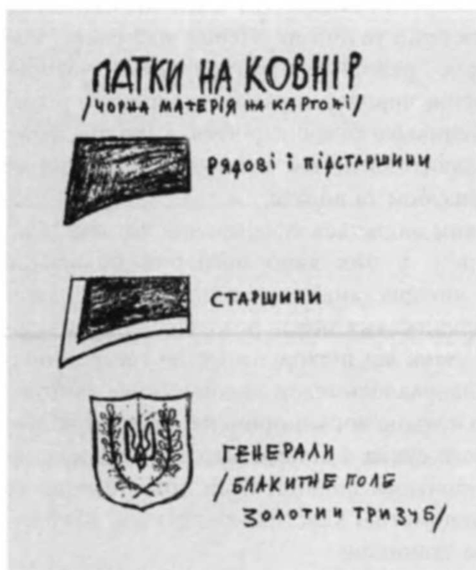
У проекті зображені два види знаків розрізнення — петлиці та погони. Перші відбивали тільки категорію: рядові та підстаршини — чотирикутні клапани чорного кольору, старшини — такі ж, але з обшивкою білою стрічкою з матерії, генерали — блакитний щиток з гаптованими золотою ниткою тризубом та вінком.

Цікавим видається оформлення погонів ("нараменників"): у них явно помітний польський "вплив" у використанні характерної форми нашивок на старшинських знаків розрізнення. Для відображення звань від підхорунжого до генерал-полковника планувалось також використання гаптованих білою ниткою восьмипроменевих зірок. Погони з чорного сукна з білими матер'яними нашивками та зірочками повинні були пристібатись до блузи за допомогою хлястика та гудзика, обтягнутого білою тканиною.

---

[13] Хмель С. Ф. Українська партизанка // Визвольний шлях — Лондон, 1954. — С. 90.

Зображення оригіналу проекту однострою УПА 1943–1944 рр.

8. Підпільник ОУН І. Бабяк.

Назви військових звань, які трапляються у проекті, переважно базуються на системі, запровадженій в арміях українських державних утворень 1917–1920 рр. Звання "козак" підтверджує належність ескізів саме волинсько-поліським формуванням УПА (у Групі УПА-Захід у Галичині було введено звання "стрілець", яке з часом поширилось і в усій УПА)[14] (зображення оригіналу проекту — ілюстрації на стор. ...).

Сьогодні не можна з упевненістю твердити, що була втілена в життя хоч якась частина представленого проекту, проте відомі накази командування УПА, що врегульовували питання однострою.

Деякі вояки УПА носили трофейні офіцерські портупеї та інше спорядження, а тому було прийнято таку постанову:

„УПА "Котловина" Наказ ч 5, 12101943
Пункт 2/20.

Забороняю козакам і підстаршинам частин "Котловини" ношення опасок через плече, як недоцільне"[15].

Накази командування куреня "Погром" №5
22 вересня 1943.

"Денний наказ у справах ношення обмундирування, озброєння та проведення різних зборів серед населення.

1. Наказую всім підстаршинам і козакам зняти перепаски через плече, а носити перепаски через шию, застібаючи обидва кінці спереду, для підтримання ладівниць.

2. Козакам здати до канцелярії пістолі і далековиди, аби можна було приділити тому, кому в міру потреби є необхідним"[16].

Про збирання предметів одягу серед населення ідеться в *"Наказі керівникам Запілля ВО про збирання теплого одягу" по ВО "Заграва" від 11 вересня 1943 р. за підписом "Командант воєнної округи Юрко".*

„Окружному господарчому комендантові, окружному політичному референтові, всім комендантам надрайонів, політичним надрайоновим референтам, комендантам районів, господарчим комендантам надрайонів і районів в окрузі "Заграва"

НАКАЗ

Наказую негайно по одержанні цього приступити до перепровадження збірок серед населення теплого одягу (пінжаків, чемерок, шинель, кожухів, овечих шкірок, теплих штанів, рукавиць, шаліків, светрів, теплої билизни, валянок і т. п.).

До збірки теплого одягу заангажувати весь актив організаційний, а також районні і сільськи управи (там де вже вони є).

Перед перепровадженням збірки у селі треба скликати (там, де це можливо) громадське зібрання, на якому пояснити людям, що то є УПА, з кого складаються відділи УПА, за що вони борються та їх потребу у зв'язку із зближаючим холодом; що ми ще не маємо своїх магазинів і фабрик для виробу одягу, а воякі, які лишаються під голим небом, мусять бути відповідньо зодягнені, взуті і накормлені. Забезпечення всім необхідним нашого війська лежить на нас самих.

Справу ставити в той спосіб, щоб населення не давало будь-яких лахів, а щоб представляло собі справу реально і поважно, бо від цього залежить наша будучність.

Є родини, що мають змогу дати більше, як одну або дві штукі. На таких треба звернути особ-

---

[14] Веденєєв Д. Форма УПА: невідомий проект // Однострій, №4, 2000. — С. 14–16.

[15] Літопис УПА: Нова серія. — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2. — С. 559.

[16] Літопис УПА: Нова серія. — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2. — С. 572.

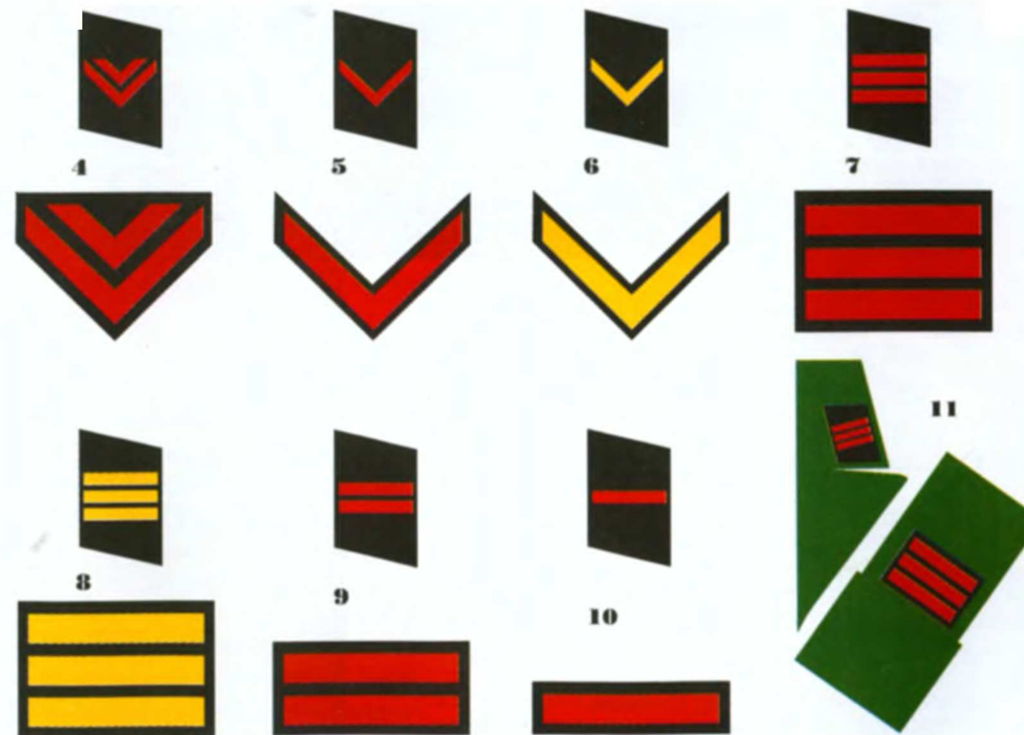
Реконструкція однострою та відзнак УПА за проектом 1943–1944 рр.

1. Хорунжий та старший козак.
2. Кокарда
3. Нашивка на пілотку
4. Петлиця рядових та підстаршин
5. Петлиця старшин
6. Петлиця генералів
7. Нараменники:
   козак
   старший козак
   роєвий
   чотовий
   бунчужний
   підхорунжий
   хорунжий
   поручник
   сотник
   майор
   підполковник
   полковник
   генерал-хорунжий
   генерал-майор
   генерал-полковник

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
GOTT MIT UNS
УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНСЬКА АРМІЯ

Функційні відзнаки УПА (1944 р.)

1. Головний командир УПА
2. Красвий Командир УПА
3. Командир Воснної Округи (Групи)
4. Командир загону
5. Курінний
6. Курінний бунчужний
7. Сотенний
8. Бунчужний сотні
9. Чотовий
10. Ройовий
11. Розміщення відзнак:
петлиця — на лівій кляпі коміра,
нашивки — на передліктю лівого рукава.

9. Бійці УПА "Шелест", "Перебийніс", "Андрій", "Бурлака".

10. Підпільники "Карєєв", "Сутний", "Ясень". 1948 р.

ливу увагу і старатися вдарити йому на патріотичну сторінку і дістати від нього якнайбільше.

Підобрати відповідні сили з нашого активу, якім приділити по дві-три селі, в якіх він має організувати при помочі місцевого активу поважних, старшого віку людей збірку. За акцію в приділених йому селах він відповідає.

До збірки приступити зараз і закінчити її до 1.Х.1943 року. Зібрани речі переберуть надрайонові господарчі, які по актах передадуть їх військовому інтендантові Карому. 20% всього зібраного надрайонові господарчі залишать у себе, до розпорядимости краєвого провідника"[17].

З наступного документа дізнаємося про існування наказу, в якому йшла мова про перефарбування німецьких уніформ в інший колір, що мало би сприяти тому, щоб легше було відрізнити вояків УПА від ворожих сил.

„УПА Котловина
Група "Заграва"
До ШВШ Групи "Заграва"

Звіт

6. В наказі ч.23 точка 5. Сказано про "німецькі уніформи щоб перекрасити". Це дуже тяжко

[17] Літопис УПА: Нова серія. — Київ; Торонто, 1999. — Т. 2. — С. 184-185.

[18] ЦДАВОУ. — Ф. 3833. — Оп. 1. — С. 45. Оригінал.

[19] Кентій А. В. Українська Повстанська Армія в 1944-1945 рр. — Київ, 1999. — С. 28.

11. *Член ОУН "Зенон".*

12. *Охоронець референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН О. Гошовський—"Осип".*

перепровадити тому, що цілий час стою в лісі й цілий час є мороз, що нема де висушити, крім цього цей матерял є дерев'яний по виваренню в дубовій чи ольховій корі, робиться непотрібним.

Постій дня 31.3.44."[18]

Була також потреба у знищенні ознак інших армій на однострoях вояків УПА. Восени 1944 р. командування груп УПА видає розпорядження про наведення одноманітності в уніформі та зняття з одягу бійців знаків розрізнення ворожих армій[19].

А трагічні випадки, коли вояки УПА були одягнені в повні однострої інших армій і їх приймали за ворога, спричинили до появи такого наказу:

13. *Стрілець УПА "Оріх". Село Велика Харуча Корецького району Рівненської обл., 1947 р.*

14. *Стрілець сотні "Громенка" "Вишня".*

15. *Дмитро Негрич–"Мороз", командир Березівської сотні УПА.*

16. Невідомі бійці УПА з с. Устє (Волинь?).

17. Районний референт СБ "Богдан". Людвипільський р-н Рівненської обл.

„ВШВО II. 9.6.44 р.

Наказ ч.2.

До відома командирам відділів.

в). не вживати взагалі комплектних чужонаціональних уніформів (коли хтось має маринарку військову, мусить мати цивільні штани та шапку і т. п.)

г). не здержувати чужомовними словами (стуй, стой, гальт і т. п.).

К-р /Вороний/ Пров /Скала/"[20].

Важливим видається також навести кілька прикладів зі споминів колишніх повстанців, що суттєво доповнюють загальну картину зовнішнього вигляду вояків УПА.

Спомини Федора Гливи, воїна УПА (ВО "Сян", 1944–1945 рр.) [21]:

"Кілька слів про те, як ми були одягнені і в що взуті. Отже, вояки УПА були одягнені в трофейні мундири — німецькі, угорські, польські. Трофейні кашкети легко давалися перешивати в мазепинки. Совєтські круглі шапки перероблялися на петлюрівки. Їх носили командири. Мали ми і плащі трофейні, переважно польські. Були в декого і англійські. Взуття вояків УПА було також трофейним, тобто здобутим у Війська Польського або в солдатів енкаведе. Дехто носив черевики або чоботи, які мав ще з дому. Було то взуття, змайстроване сільськими шевцями. Але в сотнях були і свої шевці. У підпільних гарбарнях виробляли досить добру шкіру для нашого взуття. В місцевості Сухі Ріки був професійний гарбар, вусатий східняк Голуб, його "фабрика" не була викрита поляками до 1947 року.

В совєтському обмундируванні були боївкарі СБ і кур'єри, які переходили на совєтські терени. А боївки СБ на теренах Закерзоння ходили в польських мундирах, в рогатівках, мали тільки певний знак на шапці чи на рукаві, який давав знати утаємниченим, хто насправді є військові, одягнені як поляки.

Зброя була в нас трофейна, німецька, польська, совєтська, угорська".

Спомини Петра Кузьми про вступ до УПА[22]:

"Влітку 1943 р. прийшов наказ відправити добровольців в УПА.

Було кілька днів до відходу, тому кравець у Черхіхові пошив нам уніформи та мазепинки. Станичний Собчак попрощався, вручаючи нам кріси та шеломи".

Спомини вояка УПА Івана Дмитрика[23]:

"Постійно прибували групи. Вони були одягнені в різні мундири — німецькі, мадярські, чеські, словацькі, італійські, червоноармійські, чимало — у цивільному... В селі Поляна за Сяном з нами таборували сотні Нечая і Байди. Сотня Нечая була в мадярських одностроях, сотенний — в німецькому і в шапці-петлюрівці... Ми також часто ходили на "роздобеньки" одностроїв, взуття, зброї. Відбувалось це досить просто: ми робили засідку на німецький, мадярський чи словацький відділ, розброювали та забирали мундири, залишаючи вояків у білизні. Німці, коли бачили, що це відділи УПА, а не більшовики, без великого спротиву віддавали однострої, чоботи, зброю. Вони знали, що ми їх відпустимо живими... Не минуло багато часу,

---

[20] ЦДАВОУ. — Ф. 5836. — Оп. 1. — С. 14а. — Арк. 43.

[21] Глива Ф. "Я зрозумів, що моє життя не було даремним" // Альманах "Гомону України" на 2001 рік. — Торонто, 2001. — С. 211.

[22] Літопис УПА — Торонто, 1985. — Т. 12. — С. 254.

[23] Дмитрик І. У лісах Лемківщини: Спомини вояка УПА. // Сучасність, 1976.

18. Дмитро Білінчук –"Хмара".

19. Невідомий повстанець.

і Червона Армія залишила наш терен... На деякий час акції проти УПА майже цілковито припинились...У червні 1945 р. сотенний Дідик стягнув усі підвідділи й ми стали табором на горі Лопінник над селом Лоп'янка. Тут зроблено серйозні заходи, щоб одягти нашу сотню. Мундири ми шили з конопляного полотна. В них ми скидалися трохи на бойків, трохи на моряків. Фарбувати полотно ми не мали чим, але й на це знайшлася рада. На полонинах росло чимало чорних ягід. Стрільці качалися по них, і за кілька хвилин наші мундири нагадували німецькі маскувальні халати...

Коли ми верталися з окопів, зауважили чотирьох польських жовнірів, що прямували до села Довжиця...Вигляд їх був жалюгідний — мундири полатані, черевики обв'язані дротом, сорочки брудні. Мабуть, їх вигляд віддзеркалював рівень життя в народньо-демократичній Польщі. Бо хоч у нас була суміш однострoїв — польських, німецьких, словацьких та радянських, — але чоботи в нас були вичищені, сорочки і мундири чисті, на головах шапки-петлюрівки з відзнакою тризуба. До речі, ці тризуби робили самі стрільці з алюмінієвих ракетних набоїв. Були стрільці, що виконували ці тризуби справді по-мистецьки...

На наказ сотенного Дідика ми зібралися на Хрещатій...У всіх вояків була автоматична зброя, добрі мундири та взуття. Гірше було з шинелями, але майже кожен вояк мав пояс із шкіряною торбою. Хлопці без плащів мерзли і цокотіли зубами. Сотенний тикав палицею на торби і пояси і приказував: "Коли ви замість плащів придбали офіцерські пояси і торби, то хай вони тепер гріють вас..."

У всьому терені діяння УПА розвинувся свого роду промисел. Створено майстерні направи і перебірки зброї, миловарство, продуковано бандажі і деякі санітарні приладдя, не кажучи вже про відзнаки з тризубами тощо...

Курінний Рен представив нам нового сотенного. Це був командир Бродич..., вбраний в німецьку уніформу і шапку-петлюрівку з жовтим шнурочком...З приходом нового сотенного в сотні повіяв новий дух...Він роздобув машину до шиття та заклав кравецьку майстерню на чолі з Івою, кравцем за фахом... Виміняв кілька коней у Словаччині на матеріял. З нього кравці пошили мундири, головно штани, які найскоріше дерлися. Створено також шевську майстерню... Крім взуття ми робили кобури на пістолі, торби на мапи і т. п".

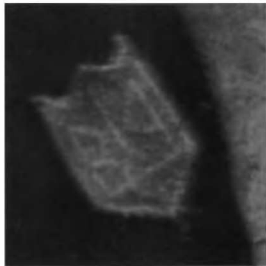
У споминах Ю. Борця читаємо[24]:

"Всі вояки були умундировані у військові однострої, перешиті з польських, угорських чи німецьких. Шапки-петлюрівки або мазепинки. Усі хлопці в чоботях. Усе майно повстанця — це зброя, однострій, взуття і військова шапка.

Повстанці часто таборували в селах. Нарід добре знав, як завзято вони воюють в їхній обороні, тому їх любили і шанували, як своїх героїв. До того ж у селах було багато наших дівчат і властиво для них повстанці старалися свій однострій якнайкраще вдержати. Друг Оріх в останньому бою з німцями зумів зорганізувати собі хромові чоботи якогось гестапівця. Він також спромігся до тих чобіт припасти коробку пасти — і вони в нього не блищать, а ніби аж віддзеркалюють. В інших друзів холяви чобіт були помазані лишень вугіллям і слиною. Але сотня загалом виглядала бездоганно.

...Подібні герої, а то й набагато більші, є також у цьому повстанському таборі. Та ви тут старшинських відзнак на їхніх погонах не побачите, також не побачите їхніх заслужених медалів, ані не почуєте цієї геройської хвальби, яка є так популяр-

[24] Борець Ю. За Україну, за її волю. — Книгодрук, 1998. — С. 16, 23.

20. Збільшений знімок відзнаки на рукаві курінного Івана Климчака-"Лисого".

21. Зліва — "Ярослав". У невідомого справа — нашивка над кишенею, зображена на кольоровій вкладці під № 20.

[25] Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА. — Київ, 2000. — С. 166-167.

[26] Манзуренко В. Пряжки УПА. // Однострій. — №6. 2001. — С. 28.

в кожній армії світу. Тут панує велика конспірація. Мало хто знає когось по правдивому імені й призвищу, хіба повстанці із того самого села або старші боєвики із спільних боєвих акцій чи тюрем".

Зважаючи на те, що УПА не отримала повного власного однострою, функції відзнак покладалися на деякі характерні елементи одягу: вояки власноруч виготовляли відзнаки з українською символікою, як-от кокарди чи пряжки на ремені. Часто вони були майстерно виконані індивідуально або в підпільних майстернях "конвеєрним" способом.

Майже кожен вояк УПА носив шапкову відзнаку — кокарду з тризубцем. Деякі мали відзнаки часів визвольних змагань (кольорова вкладка "Відзнаки на одностроях УПА", № 1, 2), інші носили зразки, що їх мала українська допоміжна поліція (№2, 3, 6, 7), але більшість повстанців виготовляли їх самі з латуні, алюмінію чи інших матеріалів, які вдавалося знайти (№5, 8-17). (світлини 8-12, 14-18). Тут цікаво навести рядки з бойового звіту командування 1-го стрілецького полку ковпаківської дивізії про прочистку Хриницького лісу 10 жовтня 1944 р.: *"В результаті зачищення хуторів і нас. пунктів Вербень, Перемель, Липа вилучено військове майно в учасників УПА та їх посібників... Вилучено деякі частини і крило літака, з якого вироблялися націоналістичні знаки — тризуби"* [25].

Ремінні пряжки вояків УПА також були різні. Одні були перероблені з офіцерських, що використовувалися в різних арміях (радянській, німецькій, польській), тільки доповнені накладеним тризубом (кольорова вкладка "Пряжки" № 9). Інші за тими ж зразками вирізали з використаних гарматних стрілен (№ 1-3) (Світлина 13, 14). Ще інші переробляли з німецьких солдатських пряжок, стерши гітлерівські символи та наклавши тризуб (№ 5, 6). Найгарнішими і дуже рідкісними були пряжки, виготовлені за індивідуальними проектами вояків (№ 4, 7, 8, 10).[26]

Інколи на одностроях УПА були різного роду нашивки: на комірах — жовто-сині прапорці (на Волині) (світлини 16, 17) або червоні зубчатки на чорному тлі (в УПА-Захід) (Світлини 15, 18, 19, 22) (Кольорова вкладка №2, зображення 18, 19); нарукавні нашивки у вигляді тризуба (світлина 20, повністю світлина 8 у розділі 9); нагрудні нашивки у вигляді чорно-червоного та синьо-жовтого прапорців з тризубом (Кольорова вкладка №2, зображення 20). Але з метою конспірації їх використовували рідко.

Звання та функційні відзнаки

В УПА використовували подвійну систему ступенів — традиційні військові звання (ранги) та функційну систему командних призначень.

Вперше звання (ступені) в УПА були введені наказом ч. 8 від 27 серпня 1943 р.

„НАКАЗ ВІЙСЬКАМ УПА

З перетворення всіх бойових відділів, які борються за спільну ідею створення Української Соборної Держави, в один військовий організм під назвою "Українська Повстанча Армія" виникла потреба організації цієї армії на засадах сучасної техніки і метод війни, з чого виникає потреба упорядкування взаємовідносин між поодинокими вояками, бойовими частинами і командним складом армії.

Тому наказую:

Навязуючись до військових традицій нашого славного минулого з давніх часів і з часів визвольної боротьби рр. 1918-1922 армій УНР і УГА, називати всіх вояків УПА — козаками. Козак — є почесне звання борця за Українську Державу.

По своїй бойовій підготовці і вишколу козаки діляться на три групи: козаки-стрільці, підстаршини і старшини.

Для всіх козаків встановлюються слідуючі ступені і ранги:

А. Сухопутні війська
Ступені:
1. Козаки:
а) козак
б) вістун
2. Підстаршинські:
а) десятник
б) старший десятник
в) підхорунжий
3. Старшинські ранги:
Молодша старшина:
а) хорунжий
б) поручник
в) сотник
Булавна старшина:
а) осаул
б) підполковник
в) полковник
Генеральна старшина:
а) генерал-хорунжий
б) генерал-поручник
в) генерал-полковник
г) генерал-піхоти, генерал-артилерії, генерал-кінноти, генерал-летунства, генерал-панцерних військ, генерал-інженерних військ.

Б. Морські війська
1. Ступені козаків-моряків:
а) матрос
б) матрос-вістун
2. Ступені підстаршинські:
а) десятник
б) старший десятник
в) підхорунжий
3. Старшинські ранги:
Молодша старшина:
а) молодший лейтенант
б) лейтенант
в) старший лейтенант
Булавна старшина:
а) капітан-лейтенант
б) капітан-сотник
Генеральна старшина:
а) контр-адмірал
б) віце-адмірал
в) адмірал
г) адмірал флоти

Постій, дня 27 серпня 1943 р.

Шеф Військового Штабу: (-) Полк. ГОНЧАРЕНКО
Командир Української Повстанчої Армії: (-) КЛИМ САВУР"[28].

Згодом цей наказ був анульований наказом Головного Командування УПА, яким внесено деякі зміни в назви військових ступенів. Почали вживати звання:

1. Рядові:
а) стрілець
б) старший стрілець
2. Підстаршинські ранги:
а) вістун
б) старший вістун
в) булавний
г) старший булавний
3. Старшинські ранги:
Молодша старшина:
а) хорунжий
б) поручник
в) сотник
Булавна старшина:
а) майор
б) підполковник
в) полковник
Генеральна старшина:
генерал-хорунжий[29].

Функційна система командних призначень (ройовий, чотовий, сотенний, курінний, командир загону або тактичного відтинку, командир ВО чи групи, крайовий командир УПА, головний командир УПА) постала через дуже великий брак кваліфікованих старшин у період початкової стадії організації бойових відділів та штабів і такою залишилась і надалі. Її разом з відзнаками для кожного функційного командира формально затвердили в січні 1944 р. для всієї УПА, бо на Волині система і відзнаки були введені ще в 1943р.

---

[27] Веденеєв Д. Легендовані групи УПА // Однострій. — 2000. — №5.— С. 28.

[28] Літопис УПА. — Торонто, 1989. — Т. 1. — С. 133-134.

[29] Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943-1949: Довідник. — Нью-Йорк, 1994. — С. 29.

22. Підпільники Станіславівщини. Зліва направо: у радянській уніформі — сотенний "Підгірський", надрайонний провідник "Артем", районний референт СБ "Осип", командир боївки СБ "Білогруд", боєвик "Заведич". Квітень 1946 р.

„ГВШ
Постій, дня 27.1.1944 р.

НАКАЗ Ч. 3/44

III. ФУНКЦІЙНІ ВІДЗНАКИ.

Для упорядкування старшинства в УПА, основаного на функційній системі, впроваджується функційні відзнаки, які носиться на лівій кляпі, а при уніформах на передліктю лівого рукава.

І так:

1. Гол. К-р УПА — срібний тризуб з дубовим листком;
2. Краєвий К-р УПА — червоний тризуб у римській пятці;
3. К-р Воєнної Округи (Групи) — три червоні пятки;
4. К-р загону — дві червоні пятки;
5. Курінний — одну червону пятку;
6. Сотенний — три червоні паски;
7. Чотовий — два червоні паски;
8. Ройовий — один червоний пасок.

Шефи штабів, інспектори, начальники відділів штабу та поодинокі працівники штабів носять відповідні до повненої функції — відзнаки жовтої краски. Всі відзнаки носиться на чорному тлі.

При рівних відзначеннях функційного старшинства старший є той, що носить відзнаку жовтої краски.

Форма і вимір функційних відзнак подані в залучнику ч. 1/44 з дня 27. 1. 1944.

З хвилиною перенесення з даної функції належить функційну відзнаку звернути свойому зверхникові".

Розділ 7.
В боях і рейдах

ЗА ЩО БОРЕТЬСЯ УКРАЇНСЬКА ПОВСТАНЧА АРМІЯ?

Українська Повстанча Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах – це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціяльного питання в цілому світі.

УПА бореться проти імперіялістів і імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СССР і проти німецької «Нової Европи».

УПА з усією рішучістю бореться проти інтернаціоналістичних і фашистівсько - національ - соціялістичних програм і політичних концепцій, бо вони є знаряддям завойовницької політики імперіялістів. Тому проти російського комуно - большевизму і проти німецького націонал - соціялізму.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі "визволяв, брав під охорону, під опіку" інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст: поневолення, насильство, грабунок. Тому УПА бореться проти російсько - большевицьких і німецьких загарбників, поки не очистить України від усіх "опікунів" і "визволителів", поки не здобуде Української Самостійної Соборної Держави, в якій селянин, робітник, і інтелігент могтиме вільно, заможно і культурно жити і розвиватися.

УПА за повне визволення українського народу з - під московсько - большевицького ярма, за побудову УССД без поміщиків, капіталістів, та без большевицьких комісарів нквд - истів і партійних паразитів.

В Українській Державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу.

—2—

Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країв і пригноблених народів у своїй державі, Народна Влада України не витрачатиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська Народня Влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціяльного ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

В лавах УПА борються українські селяни, робітники та інтелігенти проти гнобителів за УССД, за національне і соціяльне визволення, за новий державний порядок та новий суспільний лад:

1. а] За знищення большевицької експлуататорсько — кріпацької системи в організації сільського господарства. Виходячи з того, що земля є власністю народу, Українська Державна Влада не накидуватиме селянам одної форми користування землею. Тому в Українській Державі допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею, в залежності від волі селян.

б] За безплатну передачу селянам західних областей України всіх поміщицьких, манастирських та церковних земель.

2. а] За те, щоб велика промисловість була національно — державницькою власністю, а дрібна кооперативно — громадською.

б] За участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько - партійний принцип у керівництві.

3. а] За загальний восьмигодинний робочий день. Понаднормова праця може бути тільки вільною, як і кожна праця взагалі. Робітник отримуватиме за неї окрему зарплату.

б] За справедливу оплату праці, за участь робітників у прибутках підприємства. Робітник отримуватиме таку зарплату, яка потрібна для забезпечення матеріяльних і духових потреб цілої його сім'ї. При річних підсумках господарського стану підприємств, кожний робітник одержуватиме: у господарсько — кооперативних підприємствах дивіденд, а в національно — державних премію.

в] За вільну працю, вільний вибір професії, вільний вибір місця праці.

— 3 —

г) За свободу профспілок. За знищення стахановщини, соцзмагань, підвищування норм та інших способів експлуатації працюючих.

4. За вільне ремесло, за добровільне об'єднання ремісників у артілі, за право ремісника вийти з артілі та індивідуально виконувати працю і вільно розпоряджатися своїм заробітком.

5. За національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю, та за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари.

6. За повну рівність жінки з чоловіком у всіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до шкіл, до всіх професій, за першочергове право жінки на фізичну легку працю, щоб жінка не шукала заробітку в шахтах, рудниках та інших важких промислах і внаслідок цього не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства. Батько сім'ї одержуватиме крім платні за свою працю, додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і виховательки молодого покоління.

7. а) За обов'язкове середнє навчання, за піднесення освіти і культури широких народних мас шляхом поширення мережі шкіл, видавництв, бібліотек, музеїв, кіно, театрів тощо.

б) За поширення вищого і фахового шкільництва, за невпинний ріст висококваліфікованих кадрів фахівців на всіх ділянках життя.

в) За вільний доступ молоді до всіх вищих навчальних закладів. За забезпечення студентства стипендіями, харчами, помешканнями та навчальним приладдям.

г) За всебічний гармонійний розвиток молодого покоління — моральний, розумовий та фізичний.

8. За вільний доступ до праці інтелігенції. За створення таких матеріальних умов праці, щоб інтелігент, будучи цілком спокійний про завтрішній день та про долю сім'ї, міг віддатися культурній праці та підвищувати свій розумово-культурний рівень.

— 4 —

9. а) За повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва.

б) За широке запровадження охорони народного здоров'я, за поширення сітки лікарень, санаторіїв, курортів та будинків відпочинку. За збільшення лікарських кадрів. За право працюючих на безплатне користування всіма закладами охорони здоров'я.

в) За особливу державну опіку над дітьми і молоддю, за поширення сітки дитячих ясел та садків, санаторіїв, таборів відпочинку, за охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховування.

10. а) За свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду. Проти офіційного накидання суспільності світоглядних доктрин і догм.

б) За вільне визнання і виконування культів, які не суперечать громадській моралі.

в) За відокремлення церковних організацій від держави.

г) За культурні взаємини з другими народами. За право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування та пізнавання життя і культурних надбань других народів.

11. За повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і змісті національну культуру.

12. За рівність всіх громадян України, незалежно від їх національності, в державних та громадських правах і обов'язках. За рівне право на працю, заробіток і відпочинок.

13. За вільну українську по формі і по змісті, культуру, за героїчну духовість, високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

Українські Повстанці

1. Фотокопія листівки УПА

2. Перед атакою. Невідомі.

3. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина.

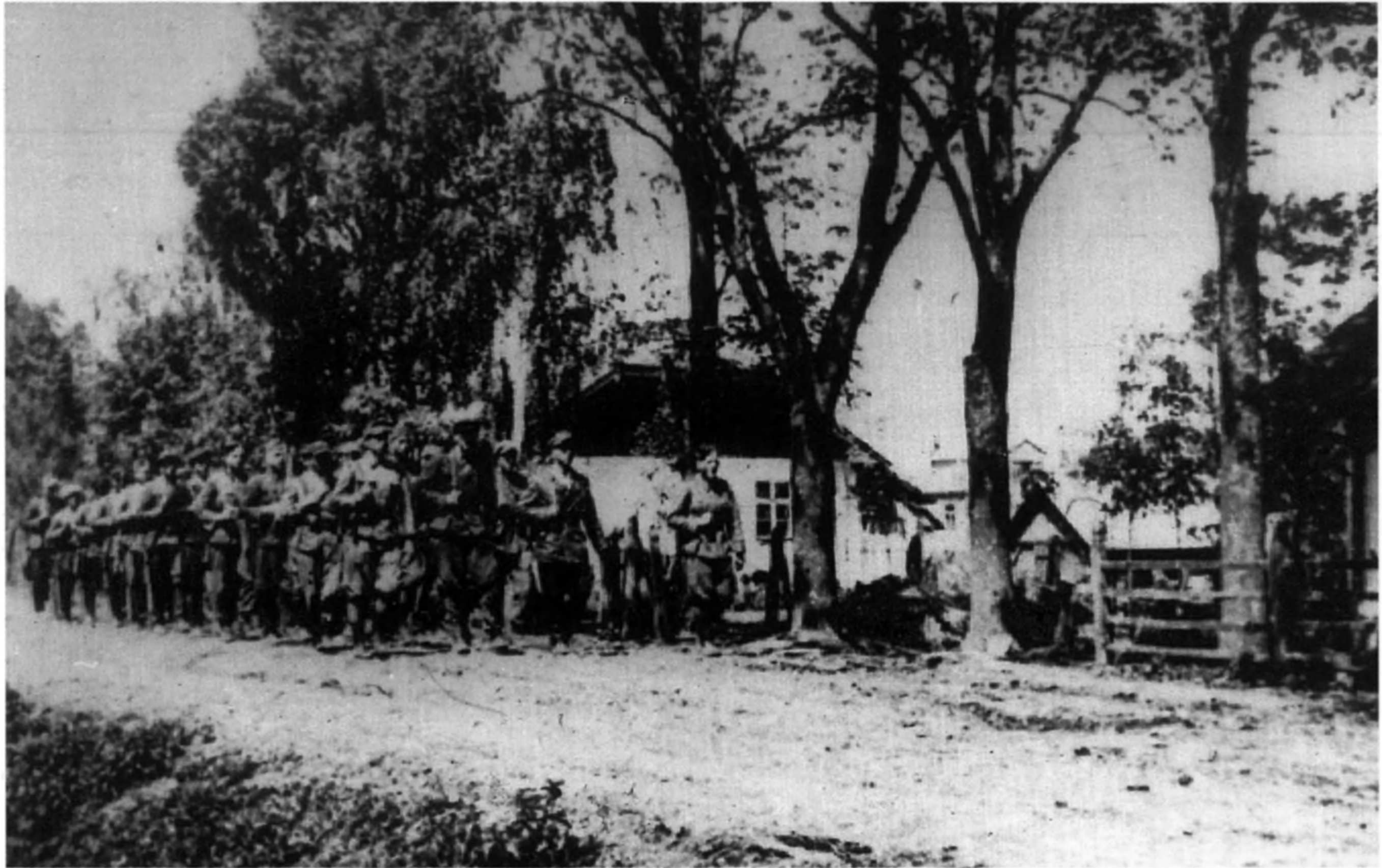
4. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р.

5. Зліва направо: невідомий, сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара", невідомий, командир ТВ-21 Петро Мельник-"Хмара", сотник Іван Кулик-"Сірий".

6. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р.

7. Невідомий відділ групи "Богун" повертається з бойової акції на постій в селі. 1943 р.

8. Невідомі повстанці в бою.

9. Повстанці з Острозького відділу в Суразьких лісах у грудні 1943 р.

10. Відділ артилерії командира "Берези" (перший на коні) в марші через с. Вовковию Млинівського р-ну Рівненської обл. в грудні 1943 р.

11. Відділ артилерії командира "Берези" (позаду на коні), в напрямку фотографа рухається Дмитро Казван–"Черник".

12. Відділ артилерії командира "Берези" в марші.

13. Рейд в Карпатах. Орієнтовно 1946-1947 роки.

14. Рейд в Карпатах. Рік невідомий, можливо 1946-47 рр. П'ятий — Дмитро Ілюк–"Кичера", останній — Петро Мельник–"Хмара", інші невідомі.

15. Рейд у Карпатах. Орієнтовно 1946–1947 рр. Перший — Іван Мельничук–"Галайда", другий — Дмитро Ілюк–"Кичера", четвертий — Петро Мельник–"Хмара", восьмий — Василь Кузів–"Базь", дев'ятий — Іван Ґарґат–"Липкевич", решта — невідомі.

16. Рейд у Карпатах. Орієнтовно 1946–1947 рр. Перший — Іван Мельничук-"Галайда", другий — Дмитро Ілюк-"Кичера", четвертий — Петро Мельник-"Хмара", восьмий — Василь Кузів-"Базь", дев'ятий — Іван Ґарґат-"Липкевич", решта — невідомі.

17. Рейдуюча група Зенка Бахталовського–"Зенка" з сотні "Бурлаки" у Словаччині. Зенко Бахталовський зліва під деревом, після нього сотенний Володимир Щигельський–"Бурлака", у центрі з автоматом на грудях чотовий "Кучерявий".

18. Сотня „Ударник-4" в рейді на Захід. Гора Баранарка, масив Крівань. Серпень 1947 року.

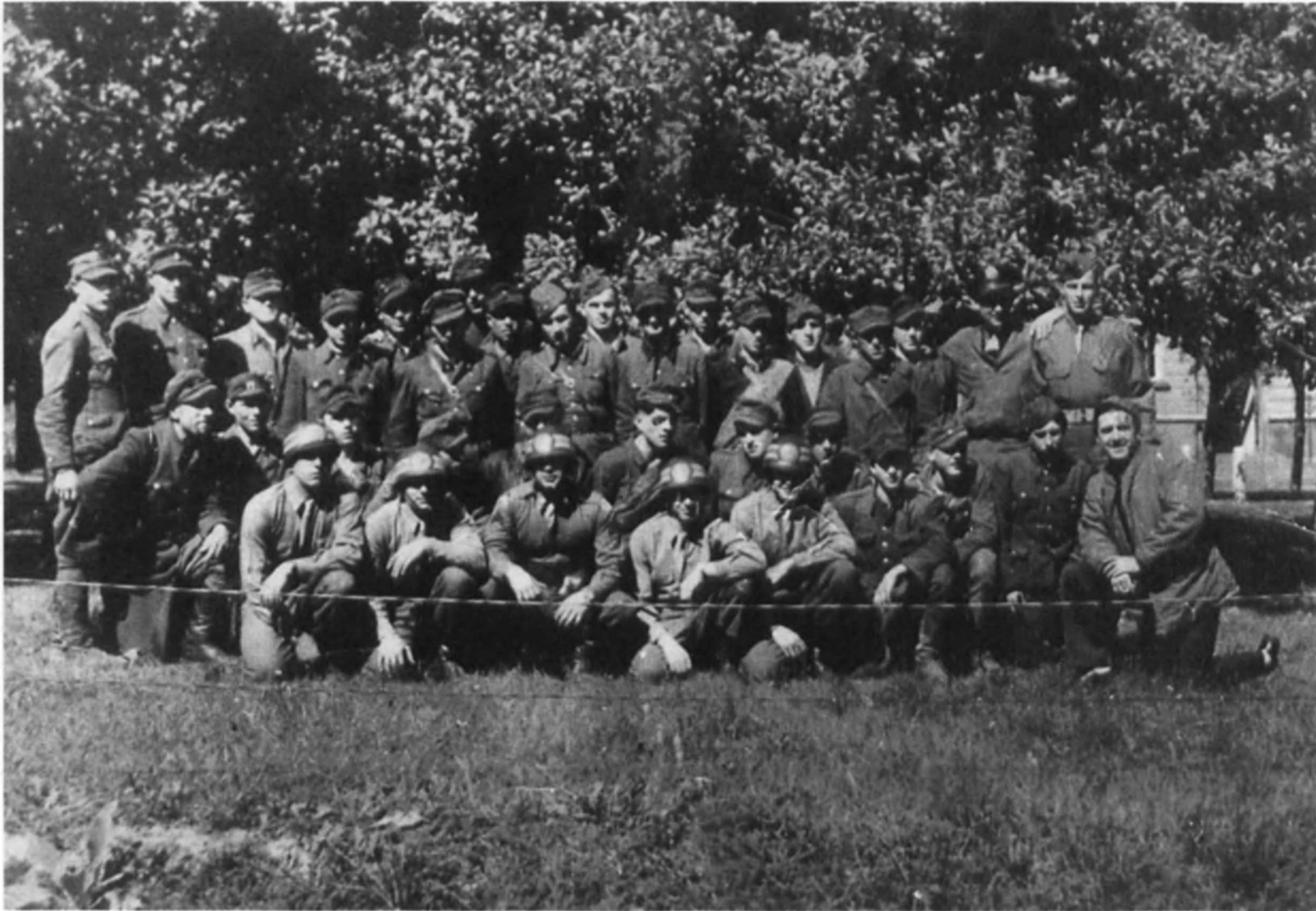
19. Рейдуюча група Модеста Ріпецького–"Горислава" в дорозі на Захід. Вересень 1947 року. Сидять зліва: "Сокіл", "Вовк", Михайло Шашкевич–"Рись", Модест Ріпецький–"Горислав", "Граната", Юрій Бородієвич–"Юрчик", "Малий". Стоять зліва "Бистрий", "Довбуш", "Зозуля", "Петренко", "Жук".

20. Сотня "Ударник-2" після переходу в американську зону окупації Німеччини, Пассау, вересень 1947 р. В центрі другий зліва сотенний Михайло Дуда–"Громенко", третій Лев Футала–"Лагідний".

21. Чоботи і польова торба вояка УПА "Залізняка", що прийшов в 1948 році в Зальцбург (Австрія).

22. Сотня "Ударник-2" в товаристві американської військової поліції, Пассау (Німеччина), вересень 1947 р.

23. Група повстанців з родиною в Румунії. Другий справа (курить) Василь Кузів–"Базь", перед ним сидить Петро Мельник–"Хмара".

24. Назарій Данилюк-"Перебийніс" розмовляє з пастухами в Румунії.

25. Дмитро Білінчук-"Хмара" з родиною в Румунії.

26. Повстанці з селянами і пастухами в Румунії. Сидить у центрі політвиховник Назарій Данилюк–"Перебийніс", крайній справа сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара".

27. Розмова з пастухами в Румунії. На задньому плані в центрі Дмитро Білінчук-"Хмара".

28. Обід у родини в Румунії. Третій зліва Іван Мельник–"Залізняк", четвертий Дмитро Білінчук–"Хмара", п'ятий Петро Мельник–"Хмара", решта — невідомі.

29. Прощання з родиною в Румунії. Другий зліва Петро Мельник–"Хмара", у центрі наводить фотоапарат Іван Ґарґат–"Липкевич", сидить на порозі Дмитро Білінчук–"Хмара", решта — невідомі.

Розділ 8. Озброєння УПА

Роман ГУМЕНЮК

1. Невідомий з угорським карабіном М-43 (зліва), в центрі невідомий з російським карабіном зразка 1938 р., справа стрілець Василь Копчук-"Веселий" з ППШ-41.

Фотоархів УПА, віднайдений у червні 1999 року в селі Яворів Косівського району Івано-Франківської області, дає можливість упевнено ідентифікувати озброєння, яке використовували повстанці упродовж 1945-1951 р.р. у Тактичному Відтинку-21 "Гуцульщина", а отже, робити доволі достовірні висновки про озброєння в УПА загалом. Судячи з великого розмаїття стрілецької зброї, вся вона була трофейною — здобутою в боях, хитрощами тощо. Кожен воїн УПА використовував те, що йому вручили після присяги або що він сам здобув у ворога. Серед бойових засобів бачимо карабіни, гвинтівки, пістолети-кулемети, ручні кулемети, пістолети і гранати російського, німецького та угорського виробництва. Розглянемо їх докладніше.

1. КАРАБІНИ І ГВИНТІВКИ

1.1. Російський карабін зразка 1938 року бачимо на світлині № 1. Ним озброєний повстанець, що стоїть у центрі. Магазин цього карабіна вміщав 5 патронів калібру 7,62 мм. Спосіб зведення затвора, ведення вогню і перезарядки давав можливість здійснювати 10 пострілів за хвилину на прицільну віддаль до 1000 м. Основними недоліками карабіна є низька скорострільність і великі розміри.

1.2. Німецький карабін 98к системи Маузера бачимо фрагментарно на світлині № 2 у вояка, повернутого до нас спиною. Магазин цього карабіна вміщав також 5 патронів (калібр 7,92 мм), що дозволяло здійснювати 10 пострілів за хвилину; прицільна віддаль — до 2000 м.

1.3. Угорський карабін М-43 (модифікація австрійської гвинтівки 1895 року конструкції Манліхера) є в повстанця на світлині № 1 (перший зліва). Як і в попередніх карабінів, його магазин вміщав 5 патронів калібру 7,92 мм. Скорострільність — 10 пострілів за хвилину, прицільна віддаль — до 2000 м.

1.4. Російська гвинтівка конструкції С. Мосіна 1891/1930 р. (трьохлінійка) стоїть припертою до одвірка на світлині № 5. Ця надійна, але на той час уже архаїчна зброя мала один суттєвий недолік — великі розміри. За своїми характеристиками подібна до карабіна 1938 року, але має прицільну віддаль до 2000 м.

Опитування колишніх вояків УПА засвідчило, що зброя з ручним зведенням затвора не мала особливої популярності, однак дехто віддавав перевагу цьому типові, беручи до уваги простоту, надійність і можливість ведення прицільного вогню на велику віддаль. Серед перелічених зразків найкращим вважався німецький карабін Маузера. А ось його російський аналог знаходив несподіване застосування, про що мова йтиме далі.

1.5. Російська самозарядна гвинтівка СВТ-40 конструкції В. Токарєва була популярною і вважалась непоганою зброєю. На світлині № 3 нею озброєні п'ять повстанців. За об'єм магазина (10 патронів) її називали "десятизарядка". Давала можливість здійснювати до 25 одиночних пострілів за хвилину, але дехто переробляв її на автоматичний режим (тоді гвинтівка швидко зношувалась). Калібр 7,62 мм, прицільна віддаль — 1500 м. Сотенний УПА Мирослав Симчич-"Кривоніс" сказав про неї так: "Зброя зроблена росіянином, а розрахована на використання німцем". Цим він підкреслив вибагливість СВТ-40 до режиму зберігання, експлуатації, змащування і т. ін. В умовах підпілля важко було забезпечити належні умови для цієї непоганої зброї.

2. Невідомий з німецьким карабіном 98к системи Маузера. Рейд у Румунію, 1949 р.

1.6. Німецьку самозарядну гвинтівку G-43 (W) конструкції Вальтера бачимо на світлині № 4. Магазин цієї гвинтівки вміщав 10 патронів калібру 7,92 мм. Скорострільність — 20 пострілів за хвилину, прицільна віддаль — до 1200 м. У порівнянні з попередньою російською "посестрою" німецька була ще більш капризною, і вояки УПА набагато менше використовували її.

1.7. Німецька штурмова гвинтівка StG-44 (інша назва — МР-44) конструкції Г. Шмайсера була зброєю нового покоління і з'явилась на озброєнні частин СС та елітних підрозділів вермахту щойно в 1944 році. Теоретично в УПА її не повинно було бути, однак на світлині № 6 МР-44 тримає на колінах стрілець "Дунай" (перший справа). Марія Домнюк, яка зображена на цій світлині і мешкає нині у Верховинському районі, розповіла таке. Влітку 1944 року її брат, 18-річний хлопець, який тоді вже був у лавах УПА, якогось дня прийшов одягненим у німецьку уніформу, з пістолетом "Вальтер" і якимсь "модерним автоматом". На запитання батька, звідки він усе це має, відповів: "Позичив в одного німака". Йшлося про зображену тут штурмову гвинтівку — найновішу стрілецьку зброю. Після цього Григорія Домнюка призначили ройовим (стоїть третім зліва у крайньому ряду). StG-44 (прообраз відомого автомата Калашникова) мала калібр 7,92 мм, магазин на 30 патронів і прицільну віддаль 800 м. Бойова скорострільність — 90 пострілів за хвилину. Конструкцією також передбачена можливість одиночних пострілів.

3. Стоїть перший зліва стрілець Василь Романюк-"Чорноморець", лежить перший зліва стрілець Лук'ян Стефуранчин-"Мирон", останній справа хорунжий Дмитро Балагурак–"Скоба" — всі з гвинтівками СВТ-40; стоїть другий зліва Василь Палинюк-"Ненаситець" з МР-40, третій зліва Іван Григорчук-"Сокіл" з ППШ-41. У центрі — стрілець з ручним кулеметом ДП-27.

4. Невідомий з G-43(W).

5. Російська гвинтівка С. Мосіна ("трьохлінійка").

2. ПІСТОЛЕТИ-КУЛЕМЕТИ

Найпоширеніший тип зброї вояків УПА цього регіону. Ідентифіковано російські, німецькі та угорські зразки. Тут слід наголосити, що як в УПА, так і в їх ворогів цей вид зброї часто називали "автомат", хоча за принципом дії (енергія вільного затвора) і патронами, що використовуються (пістолетні), вона належить до категорії саме пістолетів-кулеметів, що відображено і в назві (ППШ, ППС, МР тощо).

2.1. Російський пістолет-кулемет ППД-40. Цей скорострільний ПК конструкції В. Дехтярєва, запущений у масове виробництво під враженням успіху під час радянсько-фінської війни його фінського аналога "Суомі" (звідси й популярна їх назва "фінка"), бачимо на світлині № 7 у вояка зліва. Дисковий магазин вміщав 71 патрон калібру 7,62 мм, прицільна віддаль вогню — 200 м, скорострільність в автоматичному режимі 100, а одиночними пострілами — 40 за хвилину.

2.2. Російський пістолет-кулемет ППШ-41 конструкції Г. Шпагіна спочатку комплектувався дисковим магазином на 71, а згодом і секторним на 35 патронів калібру 7,62 мм. Судячи зі світлин був найпоширенішим серед повстанців на теренах Гуцульщини (на №№ 1, 4, 6, 7 і 8) бачимо варіанти з різними магазинами). "Папашка", як його називали в УПА, мав такі ж тактико-технічні характеристики, як і ППД-40 (див. 2.1).

2.3. Російський пістолет-кулемет ППС-43 був сконструйований А. Судаєвим під час блокади Ленінграда. Невеликі розміри і вага, відкидний приклад — усе це ідеально підходило для тактики партизанської війни, тому ППС був мрією кожного повстанця. Але цієї зброї було "негусто" і в

6. Перший ряд: "Бистрий" і "Степовий" з ППШ-41, Іван Шкрібляк-"Дунай" з StG-44; у другому ряді зліва "Дубок" з пістолетом Р-38 "Вальтер", справа "Доброволець" з пістолетом ТТ. Стоїть третім зліва в останньому ряді Григорій Домнюк—"Вихор", який здобув StG-44.

7 Зліва — невідомий з ППД-40, справа — невідомий з ППШ-41.

оперативників з МГБ, тому в УПА її мали головним чином провідники. Характеристики ППС-43 ідентичні з ППД-40 (див. 2.1), за винятком режиму одиночних пострілів. А ще був у "пепееса" один недолік — погана якість ствола. Після інтенсивної стрільби внаслідок розігрівання він розкаліібровувався. Про оригінальне вирішення проблеми розповів колишній сотенний Мирослав Симчич—"Кривоніс": повстанці замінювали ствол ППС-43 на вкорочений і відповідно підігнаний від карабіна 1938 року. На світлині № 8 бачимо два ППС-43 в "натуральному" вигляді, а на № 9 — зі стволом від карабіна.

2.4. Німецький пістолет-кулемет МР-35 конструкції Берґмана випускали ще в довоєнний період. Його виготовили в кількості близько 40 тис. екз. і в 1938 р. зняли з виробництва. Перебував на озброєнні частин СС. Особливістю МР-35 було бокове розміщення магазина на 20 або 32 патрони калібру 9 мм. Бойова скорострільність — 90 пострілів в автоматичному режимі і 30 — одиночними. Прицільна віддаль — 500 м (світлина № 11).

2.5. Німецький пістолет-кулемет МР-40 завдяки кінофільмам став легендою Другої світової війни — у них усі німецькі солдати озброєні "шмайсерами" (так кажуть на МР-40, хоча його конструктором був Г. Фольмер). Але насправді цим ПК озброювали частини СС, десантників та екіпажі танків. Якась частина МР-40 "надходила" і в УПА — бачимо його на світлині № 4. Магазин на 32 патрони, калібр 9 мм, прицільна віддаль — 200 м, бойова скорострільність — 90 пострілів за хвилину (режим одиночних пострілів не передбачений).

2.6. Угорський пістолет-кулемет 39М конструкції П. Кіраї зафіксований фрагментарно на

8. Перший зліва окружний провідник Григорій Легкий-"Борис", третій — сотник Іван Кулик-"Сірий" з ППС-43; другий зліва — командир ТВ-21 Петро Мельник-"Хмара" з ППШ-41 (секторний магазин); крайній справа — сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара" з ППШ-41 (дисковий магазин).

9. Сотенний Мирослав Симчич–"Кривоніс" з ППС-43, ствол від карабіна 1938 року.

світлині № 10. Гонведи називали його "ґей-пушка", цю назву вживали й повстанці. Найбільший серед усіх пістолетів-кулеметів 39М нагадував карабін (конструкція передбачала навіть кріплення штика). Калібр 9 мм, магазин на 40 патронів, скорострільність — 120 пострілів за хвилину в автоматичному режимі і 40 — одиночними пострілами, прицільна віддаль 600 м (вказувалася виробником, але в реальних умовах — 200 м).

3. РУЧНІ КУЛЕМЕТИ

Ручним кулеметом в УПА, як правило, комплектували рій (10–15 стрільців), але цю ефективну зброю полюбляли носити й окремі стрільці менших боївок, якщо була така змога. Трофейні РК російського, німецького та угорського виробництва зафіксовані на багатьох світлинах Яворівського архіву.

3.1. Російський ручний кулемет Дехтярєва ДП-27 був дуже поширений в УПА (світлина № 4). Його легко впізнати за характерним дисковим магазином, розміщеним над ствольною коробкою. Магазин вміщав 47 патронів калібру 7,62 мм, скорострільність — 80 пострілів за хвилину, прицільна віддаль — 1500 м. Кулемет не мав режиму одиночних пострілів, але досвідчений стрілець міг це робити за рахунок низької скорострільності. Ветерани підпілля зазначають, що ДП-27 був невибагливим до змазування і надійним у бою.

3.2. Німецький ручний кулемет MG-34 зафіксований на світлині № 15. Створений як єдиний кулемет (міг використовуватись піхотою, а також як зенітний чи танковий), він був надійною зброєю. Патрони калібру 7,92 мм подавались за допомогою гнучкої металічної стрічки на 50–250 штук

10. Сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара" і кулеметник Василь Білінчук-"Сибіряк"; перед ними — "ґей-пушка" (39М).

11. Невідомий з МР-35.

або з магазину на 75 штук. Бойова скорострільність — 120 пострілів за хвилину, прицільна віддаль — 2000 м. Конструкція передбачала можливість одиночних пострілів.

3.3. Угорський ручний кулемет 31М "Солотурн" зафіксований на світлині № 12. Повстанці називали його "Сура" і вважали непоганою зброєю з єдиним недоліком — надто маломістким секторним магазином бокового розміщення (25 патронів). При великій бойовій скорострільності (150 пострілів за хвилину) боєзапас вилітав за лічені секунди, тому кулеметник мусив мати кілька заряджених запасних магазинів. Правда, "Сура" могла стріляти й одиночними пострілами. Калібр 8 мм, прицільна віддаль — 2000 м.

4. РУЧНІ ГРАНАТИ

Ручна граната — зброя індивідуального використання, і на світлинах можна бачити по 1-2, а в декого - і три гранати, прикріплені до ременя. Ми ідентифікували два типи російських і стільки ж німецьких гранат.

4.1. Російська ручна граната РГ-42. Її бачимо на світлині № 13 у стрільця, який стоїть у центрі. Розроблена М. Бєляковим у 1941 р. Вага — 420 г, радіус дії осколків — 25 м. Могла використовуватись і в обороні, і в атаці, зарекомендувала себе надійною зброєю. У Збройних силах України перебуває на озброєнні донині.

4.2. Російська ручна граната Ф-1 конструкції Ф. Хромеєва створена за французьким зразком. Нею озброєний стрілець, який на світлині № 14 дивиться в об'єктив. "Репанку" (так називали її повстанці) можна було використовувати лише з-за укриття, оскільки радіус дії осколків сягає 200м.

12. Невідомі з двома угорськими кулеметами "Сура" (31М).

13. Невідомі. У стрільця в центрі — граната РГ-42.

14. Кулеметник Дмитро Ілюк-"Кичера" (дивиться в об'єктив) з гранатою Ф-1, поруч з ним — Іван Гаргат-"Липкевич" з двома секторними магазинами для ППШ. Рейд у Румунію, 1949 р.

15. На передньому плані — невідомий з кулеметом MG-34, далі невідомий з СВТ-40 на бруствері лежить граната М-24.

16. У центрі (з непокритою головою) сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара" з гранатою М-39.

Ф-1 у країнах СНД перебуває на озброєнні донині.

4.3. Німецьку ручну гранату М-24 (на світлині № 15) лежить на бруствері траншеї) через її характерну форму іронічно називали "макогоном". Її осколки уражали противника в радіусі 25 м.

4.4. Німецька ручна граната М-39 ідентифікована на світлині № 16 у повстанця, який стоїть з непокритою головою. Вага — 220 г, радіус дії осколків — 25 м.

5. РЕВОЛЬВЕРИ І ПІСТОЛЕТИ

Револьвери і пістолети — зброя індивідуального використання (в основному для самозахисту). Дуже часто останнім пострілом з пістолета повстанець зводив порахунки з життям, щоб не потрапити до рук ворога. На жаль, на світлинах архіву (крім однієї) пістолети лежать у кобурах, що утруднює їх ідентифікацію, але все-таки певні висновки й припущення зробити можна.

5.1. Російський револьвер системи Нагана носили в кобурі характерної форми, тому можна думати, що саме револьвер є у стрільця на світлині № 17. Сконструйований бельгійським зброярем Леоном Наганом у 1895 році, революьвер зазнав багатьох модифікацій. Російська модель 1930 року мала калібр 7,62 мм і барабанний магазин на 7 патронів. Повністю зарядженим револьвером можна було зробити 7 пострілів за 20 с на прицільну віддаль 50 м.

5.2. Російський пістолет ТТ бачимо на світлині № 6. Створений В. Токарєвим на початку 30-х років минулого століття за прототипом пістолета Кольта 1911 р, ТТ мав калібр 7,62 мм, магазин на 8 патронів і прицільну віддаль 50 м. За наявності запасних магазинів з ТТ можна було зробити до 30 пострілів за хвилину.

5.3. Німецький пістолет Р-626 конструкції Браунінґа є, мабуть, у повстанця на світлині № 18. Калібр 9 мм, магазин на 8 патронів, скорострільність 30 пострілів за хвилину, прицільна віддаль — 50 м.

5.4. Німецький пістолет Р-38 конструкції Вальтера вважали найбільш престижним (світлина № 6. Хоча він мав стандартні для пістолетів характеристики (калібр 9 мм, магазин на 8 патронів, скорострільність 30 пострілів за хвилину, прицільну віддаль — 50 м), за рахунок великої початкової швидкості кулі вона (в разі влучення) могла уразити противника на віддалі до 200 м.

***

Підбиваючи підсумки аналізу озброєння УПА за матеріалами Яворівського фотоархіву, можна зробити деякі висновки. Найперший з них такий: судячи з наявності в повстанців лише німецької, угорської та російської зброї, вся вона була трофейною, оскільки походила з арсеналів потенційних противників українських повстанців. Найпоширенішою є російська зброя — самозарядні гвинтівки, пістолети-кулемети, ручні кулемети.

Основна маса зброї представлена новітніми зразками; застарілі типи (карабіни і гвинтівки ручного перезаряджання) трапляються рідко і як виняток. Незважаючи на наявність в архіві значної кількості світлин пізнього часу (1949–1951 рр.), нема жодного факту на підтвердження того, що в повстанців була зброя країн західних демократій — французька, англійська,

17. Невідомі. У кобурі стрільця — імовірно, револьвер.

18. Невідомий з пістолетом Р-626 "Браунінг".

американська. Таким чином інсинуації про підтримку дій УПА цими країнами (зокрема на Гуцульщині), на які можна натрапити в деяких публікаціях, не мають документального підтвердження.

Висловлюю подяку учасникові визвольного руху панові Юрію Паєвському за консультації при ідентифікації деяких видів озброєння.

Усі упізнані вояки УПА, крім "Кривоноса", загинули в боях або були розстріляні за вироком судів.

Розділ 9.
“Їх смерть життя розбудить у народі”

1. На могилі побратима.

ІНСТРУКЦІЯ В СПРАВІ ВШАНУВАННЯ ПОЛЕГЛИХ ПОВСТАНЦІВ

Постій, дня 20.12.44.

ГЕРОЇКА
Української Повстанчої Армії

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторах української землі запалали вогні всенародного повстання проти лютих гнобителів большевицько-німецьких імперіялістів.

За наругу, знущання і честь: за муки, терпіння і грабунок: за розстріли, тюрми й табори: за шибениці, соловки і голод – грізну помсту несе народ на лезах гострих мечів для катів злющих і неситих

Запалали бунтом скривавлені серця, заблестіли люттю очі, заговорили криси, зареготали каральним реготом скорострільи, заблестіли у сяєві суворого місяця леза ідких сокір, загоріли вогні до самих хмарин – народ, як буря встає на ворога лютого.

По селах, хуторях, містечках і містах: по лісах, горах і ярах: в варстатах, заводах і фабриках: у бюрах, шахтах і робітничих таборах – скрізь йшла і йде боротьба з большевицько-німецькими загарбниками: скрізь ростуть бойові загони Української Повстанчої Армії – местниці за кривди українського народу.

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторах української землі – скрізь розсіяні кості й проллята кров найкращих синів українського народу, воїнів Української Повстанчої Армії, що боряться і по лицарськи вмирають за волю свойого народу.

На їхню честь і вічну славу: на пошану і вічний спомин – нехай, по селах, хуторях, містечках і містах: по лісах, горах і ярах, виростуть величаві могили, хрести і пам'ятники, що вічно говоритимуть народові про бої їх криваві і геройські.

Нехай народ карбує у серцях своїх вічну пам'ять про їхні чини мужні і завзяті. Нехай на їхню честь і славу творить народ думи і пісні співає. Нехай народ легенди оповідає, а діди столітні шепчуть до Всевишнього молитви гарячі. Нехай по віки-вічні прославлять ім'я невмирущого українського повстанця.

Від синього Дону до верхів'я дрімучих Карпат, на широких просторах української землі, а вічну ганьбу та прокляття большевицько-німецьких катів: хай гнівом вічним палають наші душі і серця, хай полум'ям революційно-визвольної боротьби гомонить ввесь народ.

2. Невідомі помордовані повстанці. Львівщина.

3. Невідомі помордовані повстанці, м. Косів, Івано-Франківська обл.

4. Степан Петрушевич-"Дем'ян", "Зет", окружний провідник ОУН Сокальщини. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл.

5. Іван Процайло-"Колосенко", референт СБ Куликівського районного проводу ОУН. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл.

6. "Олесь". Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл.

7. Невідомий. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл.

Нехай по селах, хуторах, місточках і містах, по горах, лісах і ярах з рода в рід розказують про страхіття німецько-большевицьких людоїдів. Нехай на їхню вічну ганьбу і прокляття ставлять стовпи, прибивають таблиці, співають думи, що говоритимуть про злочини німецько-большевицьких катів.

Пропагандивні написи на таблицях

1. На місці боїв відділів УПА.

За народ! Слава не поляже!

В тому селі (біля цього села, в тому місці) звели українські повстанці бій з (німецькими, большевицькими) загарбниками, що грабували невинних селян та робітників. Вбою знищено... (больш., нім.) бандитів.

Героям Слава!

Грабіжникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

8. Вбитий курінний УПА Іван Климчак–"Лисий".

9. Вбитий референт СБ Рахівського надрайонного проводу ОУН Іван Дийчук–"Карпатський", с. Татарів, Закарпатська обл.

10. Невідомий вбитий повстанець, м. Косів, Івано-Франківська обл.

11. Вбитий повстанець "Дуб".

В тому селі (біля цього села, в тому місті), дня... року... був бій відділу Української Повстанчої Армії, що бореться за волю українського народу з переважаючою силою (больш., нім.) банд. в боєві знищено... (больш., нім.) загарбників.

Героям Слава!

Наїздникам смерть!

2. На місці смерти повстанців, командирів, провідників.

За народ! Слава не поляже!

Тут згинув друг (повст., ком., пров.) Української Повстанчої Армії у бою з (нім., больш.) людожерами. Життя своє віддав за визволення українського народу.

Героям Слава!

Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут в нерівному бою, за волю свойого народу, згинув дня ... року ... (повст., пров., ком.) Української Повстанчої Армії в боротьбі з (нім., больш.) варварами.

Героям Слава!

Наїздникам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут, дня ... року ... в окруженні кількатисячної навали (нім., больш.) банд., при участі гармат, танків та літаків – згинуло геройською смертю за волю свойого народу ... воїнів Української Повстанчої Армії, знищивши понад ... (нім., больш.) катів.

Героям Слава!

Катам смерть!

За народ! Слава не поляже!

Тут, дн ... року ... відділ Української Повстанчої Армії звів бій в обороні селян та робітників з (нім., больш.) загарбниками. Геройською смертю згинуло ... українських повстанців знищивши ... (нім., больш.) бандитів.

Героям Слава!

Наїздникам смерть!

12. Невідомий вбитий повстанець.

За народ! Слава не поляже!

Обороняючи свій нарід від (больш., нім.) грабіжників, положив своє життя друг ... (повст. ком. пров.) в нерівному бою з переважаючою силою (нім., больш.) захватчиків.

"Його смерть життя розбудить у народі!".

3. На могилах повстанців, провідників, командирів.

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває друг ... (повст., пров., ком.) Української Повстанчої Армії, що згинув дня ... року ... у бою з (нім., больш.) загарбниками, обороняючи свій нарід.

Героям Слава!

"Його смерть життя розбудить у народі".

Тут спочиває друг ... (повст., ком., пров.) Української Повстанчої Армії, що боровся за кращу долю свого народу з (больш., нім.) поневолювачами. Згинув дня ... року ... в селі ...район ...

Героям Слава!

"Його смерть життя розбудить у народі".

За народ! Слава не поляже!

Тут спочиває ... українських повстанців, найкращих синів українського народу, що боролися за визволення своїх братів селян та робітників з (нім., больш.) неволі. Згинули геройською смертю на полі бою з (нім., больш.) катами, дня ... року ...

Героям Слава!

"Їх смерть життя розбудить у народі".

4. На кладовищах (входова брама, стовпи, огорожі).

Тут спочиває ... борців Української Повстанчої армії, що згинули в геройських боях з (нім., больш.) загарбниками, обороняючи свій поневолений нарід.

Героям Слава!

"Їх смерть життя розбудить у народі".

На цьому кладовищі спочиває ... героїв Української Повстанчої Армії, що в боротьбі (нім., больш.) наїздниками віддали своє життя за кращу долю українського нарду.

Героям Слава!

"Їх смерть життя розбудить у народі".

13. Антоніна Ярол–"Оксана", "Квітка", референт ОУН на Рівненщині і Здолбунівщині. Оточена на березі ріки Горинь пораненою, застрілилася 10 травня 1946 року.

14. Могила в селі Воля Володзька, де поховано 120 вояків УПА.

Тут спочиває ... лицарів Української Повстанчої Армії, що згинули в криївках боях за визволення українського народу з (больш., нім.) неволі.

Героям Слава!

"Їх смерть життя розбудить у народі".

Кінцеві зауваги.

Таблиці, що на їх писатимете відповідні написи мусять бити довжиною щонайменше на один метер та шириною 30-50 см. Букви писати великі та читкі, щоби здалека можна було прочитати. Не робити граматичних та орфографічних помилок.

Не звертати уваги на це, що большевики будуть безпощадно нищити ці написи. Негайно робити свіжі і прибивати знова. Акція триватиме безперервно, аж до відкликання.

Два рази в місяці звітувати своїм зверхникам та подавати, що на протязі цього часу зроблено і які наслідки цеї роботи. Подавати правдиві факти та точні числа. Все точно обширно описувати, як большевики нищитимуть таблиці, хрести, могили і т. п. По можливості робити знимки.

Збірати оповідання, пісні, думи та легенди, що їх створив український народ на честь українських повстанців і висилати вгору. Український фолклор в час нашої революційно-визвольної боротьби – це неоцінений скарб для будучих поколінь. За збирання фолклору УПА – взятися енергійно.

Спеціяльно звернути увагу на написи та могили в честь нацменів. Сипати могили на роздоріжжях, при шляхах і в таких містях, що переходять червоноармійці.

При писанні відповідніх таблиць для упавших працівників оргсітки зазначувати – провідник району, надрайону і т. д.

Для кращої орієнтації та значіння героїки УПА – гляди наказ ч. 1.

Слава Україні!
/–/ Вадим

ЦДАВО, ф. 3833, оп. 1, спр. 95, арк. 24-29. Копія.

Розділ 10. Останній повстанець

Ілля Оберишин, світлина студентських часів.

Осередки підпілля діяли в деяких місцевостях до 1960-х років, окремі повстанці, для яких свобода була дорожча, ніж життя, переховувалися й довше — до 80-х рр. Найдовше уникав арешту надрайонний провідник ОУН Збаражчини Ілля Оберишин–"Стецько", "Кобзар", "Охрім". Він побачив свою мрію — незалежну Україну.

***

"У 1951 році друзі мої загинули. Я залишився сам, без будь-яких зв'язків. Ходив на запасні пункти зустрічей — але й там ніхто не з'являвся, і там усі загинули. І тоді я вирішиви піти у глибоке підпілля. Порвав усі зв'язки з цивільними людьми, з якими був зв'язаний під час визвольної боротьби. Зберіг зв'язки лише з тими з них, кому довіряв на сто відсотків. Таких було п'ятеро. Одному з них порадив вступити до компартії. Його обрали головою колгоспу. Невдовзі він став передовим господарником області, орденоносцем, а там і членом обкому партії. Такі люди, як він, підтримували мене матеріально, за що я їм глибоко вдячний і сьогодні.

Сорок років я не спав у ліжку. Постійно кочував з місця на місце. В області нема такого села, де би я не ховався. Влітку в селянському одязі — на базарах Тернополя, а взимку — де доведеться, в основному на горищах, у соломі. Адже до хати не можна було заходити ні до кого — там з'явилися зяті, невістки, онуки... Вважаю своїм вдалим тактичним ходом і те, що протягом 48-ми років підпілля я не підтримував жодних зв'язків з родичами, не з'являвся у своєму селі, краї.

У п'ятдесятих роках чекісти почали посилено розшукувати мене. Моїх родичів часто арештовували, тягали на допити. Але вони нічого не знали про мене. Уже в сімдесятих мене шукали навіть по концтаборах, у країнах Західної Європи й Америки. Але — даремно. А я хотів на зло їм жити якнайдовше — нехай шукають... Вони нюхом чули, що я живий, і не припиняли пошуки до останніх днів існування КГБ.

Та як лише 3 грудня 1991 року в першому випуску новин по радіо почув результати українського референдуму — зрозумів, що не їх велечезна сила, а я, одинокий, змучений — переміг. Перемогли мої товариші, які віддали життя за Україну.

Прийшов до Тернопільської крайової організації Руху і представився. Там на мене подивилися як на того, що повернувся з того світу..."

З інтерв'ю Іллі Оберишина газеті "Независимость" від 9 травня 1997 року.

Список скорочень

в.о.	– виконуючий обов'язки
вд.	– відділ
ВО УПА	– Воєнна Округа Української Повстанської Армії
ГВШ УПА	– Головний військовий штаб Української Повстанської Армії
ГК УПА	– Головне Командування Української Повстанської Армії
ГС УГВР	– Генеральний Секретаріат Української Головної Визвольної Ради
ГОСП	– Головний осередок пропаганди при Проводі ОУН
д.	– друг
ДАРО	– Державний архів Рівненської області
ДА СБ України	– Державний архів Служби безпеки України
ДУН	– Дружини Українських Націоналістів
заст.	– заступник
ЗУНР	– Західно-Українська Народна Республіка
к-р.	– командир
мйр.	– майор
нач.	– начальник
о.	– отець
пвх.	– політвиховник
полк.	– полковник
пор.	– поручник
пров.	– провідник
СБ	– Служба Безпеки
сот.	– сотник
ТВ УПА	– тактичний відтинок Української Повстанської Армії
УГА	– Українська Галицька Армія
УНДО	– Українське національно-демократичне об'єднання
УНР	– Українська Народна Республіка
УЧХ	– Український Червоний Хрест
хор.	– хорунжий
ЦДАВОВУ	– Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦДАГО	– Центральний державний архів громадських об'єднань України

Покажчик

Г

Ґ

Д

Е

Є

Ж

З

І

Ї

К

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

Ш

Щ

Ю

Я

Список ілюстрацій

31. Штаб Тернопільської Воєнної Округи-3 "Лисоня". *Світлина з архіву „Літопису УПА".*

Розділ 2

1. Світлина з дитячих років. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
2. Роман Шухевич, Юрко Березинський, невідомий. 30-ті роки. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
3. Студентські роки. *Світлина з книги: Mirchuk P. Against the invaders. Taras Chuprynka — Roman Shukhevych commander-in-Chief of the UPA.—New York, 1997.—P. 7.*
4. В рядах ДУН. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
5. Роман Шухевич та родина Пачовських і Березинських (сидить другий справа). *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
6. Роман Шухевич в оточенні невідомих (в центрі, третій справа). *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
7. Роман Шухевич в оточенні невідомих (сидить в центрі на возі). *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
8. Роман Шухевич в оточенні невідомих (перший зліва). *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
9. Родина Романа Шухевича: дружина Наталія, син Юрко, донька Марійка. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
10. Роман Шухевич з сином Юрком. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
11. Роман Шухевич та невідома. *З книги: Mirchuk P. Against the invaders. Taras Chuprynka — Roman Shukhevych commander-in-Chief of the UPA.— New York, 1997.— C. 120.*
12. Волинь, листопад 1943 р. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
13. Роман Шухевич та Осип Дяків. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
14. Посмертне фото. *З книги: Mirchuk P. Against the invaders. Taras Chuprynka — Roman Shukhevych commander-in-Chief of the UPA.— New York, 1997.—P. 120.*

Розділ 3

1. Присягу складає Дмитро Білінчук–"Хмара", приймає — Юліян Матвіїв–"Недобитий". *Світлину в листопаді 1944 віділав Дмитро Білінчук батькам, що тоді перебували в засланні у Красноярському краї. Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
2. *Присяга старшинської школи "Олені", с. Верхня Рожанка Львівської обл., вересень 1944 р.* Світлина з архіву фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.
3. Присяга підстаршинської школи в Чорному лісі, Станиславівщина. *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1992—Т. 19. — С. 126.*
4. Сотня "Ударник-6" на збірці під час Свята Зброї, 31 серпня 1946 р., Перемищина. Звітує сотенний, хорунжий Ярослав Коцьолок–"Крилач". *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1987.— Т. 14. — С. 161.*
5. Сотня "Бурлаки" на збірці біля с. Ямна, Перемищина, зима 1946 р. *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1986. — Т. 13. — С. 166.*
6. Відділ до звіту. 1."Голуб". 2. Гайдащук. 3. "Сокіл". 4–5. Н. Н. 6. "Карпо". 7. "Лиско". 8. "Олекса". 9. "Захар". 10. "Отаман". 11. Тетяна Кондратюк. 8.10.1951 р., Волинь. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
7. Невідомий повстанський відділ, Львівщина. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
8. о. Андрій Радьо–"Яворенко" відправляє літургію, Перемищина. *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 2001. — Т. 33. — С. 143.*
9. Сотня "Льви" при охороні Збору УГВР, липень 1944 р., с. Сприня Львівської обл. *Світлина з архіву "Літопису УПА".*
10. Великдень 1950 р.(?), Гуцульщина. Повернуті обличчям до нас: другий справа Василь Кузів–"Базь", третій — Петро Мельник–"Хмара", четвертий — Дмитро Білінчук–"Хмара", решта — невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
11. Повстанець "Луговий", Львівщина. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
12. Великдень 1950 р. (?), Гуцульщина. Промовляє Петро Мельник–"Хмара", решта — невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
13. Великдень 1946 року, Лемківщина. Найвищий посередині — А. Соколик. *Передано в липні 1946 року з листом на Захід кур'єрською поштою для брата А. Соколика. Інформація до світлини взята з архіву "Orest Horodyskyj Papers ", що зберігається у фондах Дослідного Центру Історії Імміграції Університету Міннесоти, США. Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
14. Великдень у відділі "Сяна", Яворівщина. Другий зліва — Венгрин Степан–"Шувар", перший справа — Галабуд Михайло, стоїть Іван Гусяк. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
15. Великдень 1951 року. Зліва направо: Степан Пешко–"Роман", "Бойко", "Береза", "Калина", "Явір", Федір Денисюк–"Рижий"–"Потап". Волинська обл. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
16. Свято зброї в сотні "Ударник-4". 31 серпня 1945 р., Перемищина. *Світлина з книги: Літопис УПА. — Торонто, 1986. — Т. 13. — С. 164.*
17. Свято Зброї на хуторі Ясенів біля села Яблунів Турківського району Львівської обл., 31 серпня 1944 року. Будинок, у якому містився надрайонний провід ОУН. На передньому плані у військовій формі напівлежить районний провідник ОУН Боринського району Ігор Кишакевич–"Юрій". У другому ряді — дівчата жіночої сітки ОУН, серед них перша зліва Іванна Желіховська, друга — молодіжний референт районного проводу Любомира Зачко–"Зірка". У третьому ряді — рій охорони, другий справа командир рою "Довбуш". За ними добровольці УПА. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*

Розділ 4

1. Посмертний лист кандидатів на відзначення Хрестом Заслуги за працю від 4 листопада 1944 року, ВО "Буг". ЦДАВОВУ, ф. 3836, оп. 1, спр. 14, арк. 36–38. *Копія зберігається в архіві "Літопису УПА".*
2. Ярослав Дуда з відзнакою Легіону полковника Романа Сушка. З архіву Віталія Манзуренка.
3. Петро Мельник–"Хмара", командир ТВ-21 з Відзнакою Дружини Українських Націоналістів, зліва від нього — командир сотні ім. Богуна Микола Харук "Вихор", справа — булавний Дмитро Олексюк–"Їлак". *З Яворівського архіву.*
4. Петро Мельник "Хмара" разом з народним лікарем Грималюком Палієм. *З Яворівського архіву.*
5. Відзнака Військових Відділів Націоналістів згідно з Правильником, виданим у Кракові у грудні 1939 року, випущена в Німеччині. Є оригінальний випуск і перевиданий. *Семотюк Я. Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 39.*
6. Відзиака Дружини Українських Націоналістів, випущена в 1941 році в Німеччині й перевидана в США. Розміри відзнаки – 50 мм х 38 мм. Зроблена з бронзи, трапляються також

відзнаки з сріблястого металу. *Семотюк Я. Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 39.*
7. Проекти нагород (хрестів), поданих Нілом Хасевичем до Головного Командування УПА у квітні 1950 року. *Графіка в бункрах УПА. — Філадельфія: Пролог, 1952.— С. 67, 69.*
8. Хрести Бойової Заслуги УПА.
Золотий Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест 1-го класу – червоний з золотим Тризубом на синьому тлі. На стрічці – дві золоті зірки. (п. 1)
Хрест 2-го класу – хрест з позолоченого металу. На стрічці – одна золота зірка. (п. 2)
Срібний Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест 1-го класу — хрест з срібного металу. На стрічці – дві срібні зірки. (п. 3)
Хрест 2-го класу — хрест з срібного металу. На стрічці – одна срібна зірка (бракує на світлині).
Бронзовий Хрест Бойової Заслуги УПА.
Хрест з бронзи. На стрічці – одна зірка. (п. 4)
Розміри всіх хрестів – 27 х 27 мм. Стрічки червоні, з двома чорними смужками 30 мм ширини.
Хрести бойової заслуги одержували тільки вояки УПА.
Семотюк Я. Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 31
9. Хрести заслуг УПА.
Хрести Заслуги (Золотий, Срібний і Бронзовий).
Золотий Хрест 1-го класу — має золотий тризуб на синьому тлі та подвійний золотий металевий пасок на стрічці. (п. 1)
Золотий Хрест 2-го класу – з позолоченого металу, один золотий металевий пасок на стрічці. (п. 2)
Срібний Хрест 1-го класу – з срібного металу, подвійний срібний металевий пасок на стрічці. (п. 3)
Срібний Хрест 2-го класу – з срібного металу, один металевий пасок на стрічці. (п. 4)
Бронзовий Хрест – зроблений з бронзи, один металевий пасок на стрічці. (п. 5)
Розміри хрестів – 27 х 19 мм. Стрічки – 30 мм ширини, з двома чорними смужками по боках на червоному тлі.
Семотюк Я., Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 31.
10. Медаль "За боротьбу в особливо важких умовах". Виготовлена 6.6.1948 року за постановою Української Головної Визвольної Ради. Діаметр медалі — 30 мм. Стрічка — 30 мм ширини, з блакитними смужками на жовтому тлі. *Семотюк Я. Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 33.*
11. Проекти нагород (медалей), поданих Нілом Хасевичем до Головного Командування УПА у квітні 1950 року. *Графіка в бункрах УПА. — Філадельфія: Пролог, 1952.— С. 67, 69.*
12. Відзнака вояка Української Повстанської Армії. Виміри відзнаки, виготовленої з бронзового металу, — 40 мм х 22 мм. Є відзнаки оригінального випуску, а також перевидані в США в 1967 році з нагоди 25-річчя УПА. *Семотюк Я. Українські військові відзнаки.— Торонто, 1991.— С. 33.*
13. Комплект нагород УПА, вилучений у керівника підпілля Головного Командира УПА Василя Кука—"Леміша". *З архіву часопису "Однострій".*
14. Наказ № 0252 ГВШ УПА від 12 жовтня 1952 року про встановлення ювілейної медалі "Х-річчя УПА". *З архіву часопису "Однострій".*

Розділ 5

1. Сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара". *Світлина з Яворівського архіву.*
2. Сотенний, хорунжий Володимир Щигельський–"Бурлака", 1946 р. *Світлина з архіву „Літопису УПА".*
3. Повстанець Рубчак–"Карась". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
4. Чотовий Іван Перцович–"Лісовик". *Світлина з Яворівського архіву.*
5. Повстанець Василь Шиптяк–"Неплюй". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
6. Василь Кузів–"Базь", охоронець Петра Мельника –"Хмари". *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
7. Облікова картка з справи Василя Кондратюка–"Лиска", "Гарта". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
8. Працівник окружного осередку пропаганди Галина Кузьменко–"Надя". *Світлина з Яворівського архіву.*
9. Надрайонний провідник ОУН Калина Лукань–"Галина". *Світлина з Яворівського архіву.*
10. Ольга Козловська–"Уляна". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
11. Василина Гутник, секретарка Петра Мельника–"Хмари". *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
12. Курінний Лука Гринішак–"Довбуш". Карпати, 1950 р. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
13. Командир ТВ-21 Петро Мельник–"Хмара" одержує пошту від зв'язкового. *Світлина з Яворівського архіву.*
14. Станичний у Косівському районі Василь Палинюк–"Ненаситець" (зліва) та станичний Микола Лукинюк–"Бомба". *Світлина з Яворівського архіву.*
15. Повстанці Антон Жолобчук–"Галайда" та Микола Настасюк(?)–"Ромко". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., літо 1949 р. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
16. Невідомі повстанці. *Світлина з Яворівського архіву.*
17. Невідомі повстанці, с. Басів Кут Рівненського району. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
18. Невідомі повстанці, Львівщина. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
19. Повстанці Гуцульщини. Крайній справа Петро Мельник–"Хмара". Зима 1949–1950. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
20. Славко Пилипчук–"Чиж". Літо 1949 року. Надвірнянський район Івано-Франківської обл. *Світлина з архіву Антона Вадюка–"Дуба". Світлина з архіву Антона Вадюка–"Дуба".*
21. Сотенний Василь Скригунець–"Гамалія" та курінний Петро Мельник–"Хмара". Весна 1945 року. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
22. Повстанець-кулеметник Іван Олійник–"Максим" з донькою Марійкою на узліссі біля села Тухолька. Львівщина. *З фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
23. Станичні з Коломийського району "Ужак" та "Грізний". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
24. Вояки з сотні "Бродича". Зліва направо: "Човен" — пізніше інтендант сотні; чотовий Петро Гнатюк–"Дорош", бунчужний сотні Теодор Лазар–"Кудияр"; невідомий — кулеметник сотні. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
25. Невідомі повстанці. Ймовірно Закерзоння. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
26. Рій охорони "Довбуша" (перший зліва), далі санітарка рою, інші невідомі. Світлина зроблена 31 серпня 1944 року під час відзначення Свята Зброї на хуторі Ясенів біля села Яблунів Турківського району Львівської обл. *З архіву Віталія Манзуренка.*
27. Повстанці з Львівщини "Апостол", "Сладий", "Ярема", "Вихор", "Сокіл", "Стефко", сидять: "Влодко", "Оксана", "Левко". Липень 1947 р. *Напис на звороті: "Пам'ятка революційно-визвольної боротьби українського народу проти червоного Кремля. На знимці: "Апостол", "Сладий", "Ярема", "Вихор", "Сокіл", "Стефко", сидить "Влодко", "Оксана", "Левко" (дивись зліва направо); липень 1947 р.". Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*

28. Справа: підрайонний провідник Корецького р-ну Рівненської обл. Олександр Дубовець–"Муха" , зліва — "Максим", 1947 р. *Світлина з архіву Ігоря Марчука.*
29. Повстанці "Непопадний", Назар Данилюк–"Перебийніс", Дмитро Білінчук–"Хмара". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
30. Юні повстанці. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
31. Світлина на пам'ять. Фотограф ТВ-21 Іван Гаргат –"Липкевич" і невідома. *Світлина з Яворівського архіву.*
32. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р. *Світлина з архіву Літопису УПА.*
33. Повстанці "Роман" та "Хома". Волинська обл. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
34. Повстанці "Бойко" та Пелагея Герасимчук–"Оля", машиністка Ковельського окружного проводу ОУН, загинула в бункері 8.12.1951 р. в Камінь-Каширському р-ні. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
35. Боївка Ковельського окружного провідника Василя Сементуха - "Ярого" (в першому ряду справа). *Світлина з архіву Ігоря Марчука.*
36. Невідома боївка. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
37. Невідома боївка ОУН. Волинська обл. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
38. Невідомі вояки УПА. Волинська обл. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
39. Невідомі повстанці. Рівненщина. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
40. Окружний провідник Буковини Юліан Матвіїв–"Недобитий" (другий зліва) з групою повстанців. *Фотографовано в селі Бабин Косівського району Івано-Франківської області влітку 1951 р., імовірно Дмитром Білінчуком — "Хмарою". Світлина з Яворівського архіву.*
41. Повстанці Славко Пилипчук–"Чиж", Юрій Гуменюк–"Тарас", Василь Кузів–"Базь", Антон Вадюк–"Дуб", невідомий, Михайло Княгиницький–"Заяць", "Голуб". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., осінь 1949 р. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
42. Повстанці Юрій Гуменюк–"Тарас", "Молот", Антон Вадюк–"Дуб", Дмитро Найдич–"Шварно", Михайло Княгиницький–"Заяць", Василь Кузів–"Базь", Іван Мельник–"Залізняк", Антон Жолобчук–"Галайда", Славко Пилипчук–"Чиж". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., осінь 1949 р. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
43. Повстанці Антон Вадюк–"Дуб", Юрій Гуменюк–"Тарас", "Голуб". Надвірнянський район Івано-Франківської обл., літо 1949 р. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
44. Група повстанців. Посередині "Зимний", інші невідомі. Львівщина. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
45. Група повстанців ТВ-21 "Гуцульщина". У першому ряду другий зліва — кущовий провідник Іван Матійчук–"Червоний"; стоїть шостий зліва чотовий Іван Перцович–"Лісовик". *Світлину зроблено не пізніше вересня 1945 року, коли "Лісовик" загинув. Світлина з Яворівського архіву.*
46. Командир ТВ-21 "Гуцульщина" Петро Мельник–"Хмара" з групою повстанців. Справа в першому ряді кулеметник Дмитро Ілюк–"Кичера", перший зліва у другому ряді фотограф Іван Гаргат–"Липкевич", стоїть другий зліва Дмитро Білінчук–"Хмара", третій Петро Мельник–"Хмара", четвертий Назарій Данилюк–"Перебийніс", п'ятий Іван Мельничук–"Галайда", обнімає дерево Іван Мельник–"Залізняк", останній справа Василь Кузів–"Базь". *Світлина з Яворівського архіву.*
47. Повстанці Василь Мельник–"Чорнота", Антон Вадюк–"Дуб", Антон Жолобчук–"Галайда", "Голуб", Лука Гринішак–"Довбуш", Микола Настасюк(?)–"Ромко", Юрій Гуменюк–"Тарас", "Мак". Літо 1950 року. Надвірнянський район, Івано-Франківської обл. *Світлина з архіву Антона Вадюка–"Дуба".*
48. Зліва окружний провідник Коломийщини Григорій Легкий–"Борис", справа окружний провідник Буковини Василь Савчак–"Сталь". *Світлина з Яворівського архіву.*
49. Повстанці. Серед них — Семен Матвіїв–"Гомін", "Шпак", "Скарб". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
50. Вояки УПА з Перемишлянщини. Павло Корляк, невідомий, "Черник", Григорій Грицьків, Андрій Цап–"Чумак". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
51. Вояки УПА із сотні "Скуби", Коломийщина. *Світлина з архіву Петра Арсенича.*
52. Невідомий відділ повстанців. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
53. Вояки з сотні "Бродича". Перший справа стоїть сотенний Роман Гробельський–"Бродич". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
54. Повстанський відділ. Здолбунівщина, літо 1946 р. Справа наліво стоять Борис Керетяк–"Орлик", Адам Сеняк–"Недоля", невідомий, Іван Ясен–"Вусатий", Василь Герасимюк–"Яструб", Антон Керетяк–"Медвідь", Леонід Керетяк–"Заморока", Микола Кравюк–"Лепсат"(?), Микола Охремюк–"Івасик", Олексій Керетяк–"Зозуля", "Кривоніс", невідомий. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
55. Чота Володимира Дашка–"Марка" з сотні "Бурлаки", весна 1946 року. Стоять зліва (від 8-го) чотовий Володимир Дашко–"Марко", сотенний Володимир Щигельський–"Бурлака", сотенний Ярослав Коцьолок–"Крилач", заст. чотового "Кучерявий". *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1986. — Т. 13. — С. 167.*
56. Чота на постої (Гуцульщина). У центрі грають у шахи кулеметник Василь Білінчук–"Сибіряк" і невідомий. *Світлина з Яворівського архіву.*
57. Відділ кінноти УПА на Волині в 1943 році. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 22.*
58. Повстанський штаб. Волинь. *Світлина архіву "Літопису УПА".*
59. Курсанти та командири підстаршинської школи групи "Турів". Фрагмент (центральна частина) фото. 1943 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
60. Національний узбецький відділ при УПА-Північ. 1943 рік. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 633.*
61. Неустійнений відділ групи "Турів" під час інспекційного перегляду. 1943 рік. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 489.*
62. Старшини Перемиського куреня УПА і члени підпілля ОУН. *Світлина з книги: Літопис УПА. — Торонто, 1986. — Т. 13. — С. 163.*
63. Повстанський відпочинок. *Світлина з Яворівського архіву.*
64. Повстанська лазня. Третій зліва Дмитро Білнчук–"Хмара", п'ятий Петро Мельник–"Хмара", решта невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
65. Повстанська лазня. Воду поливає сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара", показує руками, як краще це робити, сотенний Назарій Данилюк–"Перебийніс", решта — невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
66. Повстанська лазня. Невідомий. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
67. Медична допомога. Невідомі. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
68. Санітар "Тряпка" лікує пораненого Антона Вадюка–"Дуба", лежить Петро Мельник–"Хмара". Квітень 1949 року. Надвір-

нянський район Івано-Франківської обл. *Світлина з архіву Антона Вадюка–"Дуба".*

69. Колиба санітарного пункту сотні "Ударник-4". Присів — сотенний санітар "Кивай", усередині колиби — Богдан Гук–"Скала", стоїть Зиновій Гук–"Щипавка". *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто, 1986.— Т. 13. — С. 168.*
70. Великдень 1949 р., Гуцульщина. Павлина Ткачук–"Орися", кущовий провідник Дмитро Олексюк–"Їлак", невідомий, Дмитро Білінчук–"Хмара", невідомий, стрілець Федір Столащук–"Лужок", невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
71. Обід, принесений повстанцям. Опізнаних осіб немає. *Світлина з Яворівського архіву.*
72. Святковий обід. Другий зліва на передньому плані П. Мельник–"Хмара", решта — невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
73. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
74. Хвилина відпочинку. Повстанець "Орел". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
75. Вивчаємо терен. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
76. Читає книжку Василь Палинюк–"Ненаситець", далі справа Дмитро Балагурак–"Скоба", лежить зліва в першому ряді Лук'ян Стефуранчин–"Мирон", стоїть перший зліва Василь Романюк–"Чорноморець", в центрі Іван Григорчук–"Сокіл". Інші невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
77. Повстанська кулеша (сидить окружний провідник Коломийщини Григорій Легкий–"Борис", напроти нього сотенний Дмитро Білінчук–"Хмара", інші невідомі). *Світлина з Яворівського архіву.*
78. Криївка — місце таємне. Кущовий провідник Дмитро Олексюк–"Їлак", його дружина Павлина Ткачук–"Орися", виглядає з дверей надрайонний провідник ОУН Іван Шведюк–"Сірко". *Світлина з Яворівського архіву.*
79. Цікавий відпочинок. Четвертий зліва священик Дмитро Дорош, інші невідомі. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
80. Повстанці "Ромко", "Бурун", "Левко", "Мороз". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
81. Невідомі повстанці. Вгорі перший зліва районний референт СБ Степан Рудник–"Дужий", Жовківщина. *Світлина з архіву "Літопису УПА".*
82. Донесення розвідки уважно слухають Петро Мельник–"Хмара", Назарій Данилюк–"Перебийніс" та Дмитро Білінчук–"Хмара". *Світлина з Яворівського архіву.*

Розділ 6

1. Старшини рівненської народної міліції. Зліва — Омелян Грабець—"Батько", один з командирів УПА-Південь. Справа — Федір Заборовець, член ОУН. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
2. Старшина полку ім. Холодного Яру, згодом — сотенний УПА Павло Цинко — "Циган". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
3. Невідомий старшина полку ім. Холодного Яру в українській уніформі. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
4. Зліва направо: "Крук" — к-р сотні "Холодноярці", Володимир Якубовський—"Бондаренко" — шеф штабу ВО -3 "Лисоня", Михайло Хома—"Обух", "Довбуш" — окружний провідник Бережанської округи, "Гонта" — військовий референт Бережанської округи, М.Бартків—"Рух" — референт пропаганди Бережанської округи. Весна 1944 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
5. Іван Шведюк—„Сірко". Надрайонний провідник ОУН. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
6. Вояки УПА в саморобних одностроях. Зліва направо: стрілець "Непопадний", хорунжий Назарій Данилюк—"Перебийніс", хорунжий Дмитро Білінчук—"Хмара". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
7. Невідомий вояк в уніформі УПА. Зображення оригіналу проекту однострою УПА 1943–1944 рр. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
8. Підпільник ОУН І. Бабяк. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
9. Бійці УПА "Шелест", "Перебийніс", "Андрій", "Бурлака". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
10. Підпільники "Карєєв", "Сутний", "Ясень". 1948 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
11. Член ОУН "Зенон". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
13. Стрілець УПА "Оріх". Село Велика Харуча Корецького району Рівненської обл., 1947 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
12. Охоронець референтури пропаганди Калуського окружного проводу ОУН О.Гошовський—"Осип". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
14. Стрілець сотні "Громенка" "Вишня". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
15. Дмитро Негрич — "Мороз", командир Березівської сотні УПА. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
16. Невідомі бійці УПА з с. Устє (Волинь?). *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
17. Районний референт СБ "Богдан". Людвипільський р-н Рівненської обл. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
18. Дмитро Білінчук — "Хмара". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
19. Невідомий повстанець. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
20. Збільшений знімок відзнаки на рукаві куріиного Івана Климчака—"Лисого". *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
21. Зліва — "Ярослав". У невідомого справа — нашивка над кишенею, зображена на кольоровій вкладці під № 20. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
22. Підпільники Станіславівщини. Зліва направо: у радянській уніформі — сотенний "Підгірський", надрайонний провідник "Артем", районний референт СБ "Осип", командир боївки СБ "Білогруд", боєвик "Заведич". Квітень 1946 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*

Розділ 7

1. Фотокопія листівки УПА "За що бореться Українська Повстанча Армія". *З архіву Віталія Манзуренка.*
2. Перед атакою. Невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
3. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина. *Напис на звороті: "Спомин підпільного життя дня 11.IV.47." Світлина з архіву часопису "Однострій".*
4. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
5. Зліва направо: невідомий, сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара", невідомий, командир ТВ-21 Петро Мельник-"Хмара", сотник Іван Кулик-"Сірий". *Світлина з Яворівського архіву.*
6. Невідомий повстанський відділ. Рівненщина, орієнтовно 1947 р. *Світлина з архіву часопису "Однострій".*
7. Невідомий відділ групи "Богун" повертається з бойової акції на постій в селі. 1943 р. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 463.*
8. Невідомі повстанці в бою. *Світлина з Яворівського архіву.*
9. Повстанці з Острозького відділу в Суразьких лісах у грудні 1943 р. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 471.*
10. Відділ артилерії командира "Берези" (перший на коні) в марші через с. Вовковию Млинівського р-ну Рівненської обл. в

грудні 1943 р. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 380.*

11. Відділ артилерії командира "Берези" (позаду иа коні), в напрямку фотографа рухається Дмитро Казван-"Черник". *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 381.*
12. Відділ артилерії командира "Берези" в марші. *Світлина з книги: Літопис УПА: Нова серія. — Торонто; Київ, 1999. — Т. 2. — С. 380.*
13. Рейд в Карпатах. Орієнтовио 1946-1947 роки. *Світлина з Яворівського архіву.*
14. Рейд в Карпатах. Рік иевідомий, можливо 1946-47 рр. П'ятий — Дмитро Ілюк-"Кичера", остаиній — Петро Мельиик-"Хмара", іиші невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
15. Рейд у Карпатах. Орієнтовио 1946–1947 рр. Перший — Іван Мельиичук-"Галайда", другий — Дмитро Ілюк-"Кичера", четвертий — Петро Мельиик-"Хмара", восьмий — Василь Кузів-"Базь", дев'ятий — Іваи Ґарґат-"Липкевич", решта — невідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
16. Рейд у Карпатах. Орієнтовно 1946–1947 рр. Перший — Іван Мельиичук-"Галайда", другий — Дмитро Ілюк-"Кичера", четвертий — Петро Мельник-"Хмара", восьмий — Василь Кузів-"Базь", дев'ятий — Іваи Ґарґат-"Липкевич", решта — иевідомі. *Світлина з Яворівського архіву.*
17. Рейдуюча група Зенка Бахталовського–"Зенка" з сотні "Бурлаки" у Словаччииі. Зенко Бахталовський зліва під деревом, після нього сотеиний Володимир Щигельський–"Бурлака", у центрі з автоматом на грудях чотовий "Кучерявий". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
18. Сотня „Удариик-4" в рейді иа Захід. Гора Бараиарка, масив Кріваиь. Серпень 1947 року. *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
19. Рейдуюча група Модеста Ріпецького–"Горислава" в дорозі на Захід. Вересень 1947 року. Сидять зліва: "Сокіл", "Вовк", Михайло Шашкевич–"Рись", Модест Ріпецький–"Горислав", "Граната", Юрій Бородієвич–"Юрчик", "Малий". Стоять зліва "Бистрий", "Довбуш", "Зозуля", "Петренко", "Жук". *Світлина з фондів відділу історії визвольних змагань України Львівського історичного музею.*
20. Сотня "Удариик-2" після переходу в американську зону окупації Німеччиии, Пассау, вересень 1947 р. В центрі другий зліва сотенний Михайло Дуда—"Громеико", третій Лев Футала—"Лагідний". *З архіву "Літопису УПА".*
21. Чоботи і польова торба вояка УПА "Залізняка", що прийшов в 1948 році в Зальцбург (Австрія). *Світлина з архіву "Літопису УПА".*
22. Сотня "Ударник-2" в товаристві америкаиської військової поліції, Пассау (Німеччина), вересеиь 1947 р. *Світлина з архіву „Літопису УПА".*
23. Група повстанців з родиною в Румунії. Другий справа (курить) Василь Кузів–"Базь", перед иим сидить Петро Мельиик–"Хмара". *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
24. Назарій Даиилюк-"Перебийиис" розмовляє з пастухами в Румунії. *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
25. Дмитро Білінчук-"Хмара" з родиною в Румуиії. *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
26. Повстаиці з селянами і пастухами в Румунії. Сндить у центрі політвиховиик Назарій Данилюк–"Перебийніс", крайиій справа сотеиний Дмитро Біліччук–"Хмара". *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
27. Розмова з пастухами в Румунії. На задиьому плані в центрі Дмитро Біліччук-"Хмара". *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
28. Обід у родиии в Румуиії. Третій зліва Іван Мельиик–"Залізняк", четвертий Дмитро Біліччук–"Хмара", п'ятий Петро Мельник–"Хмара", решта — иевідомі. *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*
29. Прощаиня з родиною в Румуиії. Другий зліва Петро Мельник–"Хмара", у центрі наводить фотоапарат Іван Ґарґат–"Липкевич", сидить иа порозі Дмитро Біліччук–"Хмара", решта — иевідомі. *Фотографовано під час рейду в Румунію в червні 1949 р. Світлина з Яворівського архіву.*

Розділ 8

1. Невідомий з угорським карабіиом М-43 (зліва),в центрі иевідомий з російським карабіиом зразка 1938 р., справа стрілець Василь Копчук- "Веселий" з ППШ-41. *Світлина з Яворівського архіву.*
2. Невідомий з німецьким карабіном 98к системи Маузера. Рейд у Румунію, 1949 р. *Світлина з Яворівського архіву.*
3. Стоїть перший зліва стрілець Василь Ромаиюк-"Чорноморець", лежить перший зліва стрілець Лук'ян Стефуранчин-"Мирон", остаиній справа хорунжий Дмитро Балагурак "Скоба" — всі з гвинтівками СВТ-40; стоїть другий зліва Василь Палинюк-"Ненаситець" з МР-40, третій зліва Іван Григорчук-"Сокіл" з ППШ-41. У центрі — стрілець з ручним кулеметом ДП-27. *Світлина з Яворівського архіву.*
4. Невідомий з G-43(W). *Світлина з Яворівського архіву.*
5. Російська гвинтівка С. Мосіна ("трьохлінійка"). *Світлина з Яворівського архіву.*
6. Перший ряд: "Бистрий" і "Степовий" з ППШ-41, Іван Шкрібляк-"Дунай" з StG-44; у другому ряді зліва "Дубок"з пістолетом Р-38 "Вальтер", справа "Доброволець" з пістолетом ТТ. Стоїть третім зліва в останньому ряді Григорій Домнюк—"Вихор", який здобув StG-44. *Світлина з Яворівського архіву.*
7. Зліва — невідомий з ППД-40,справа — невідомий з ППШ-41. *Світлина з Яворівського архіву.*
8. Перший зліва окружний провідник Григорій Легкий-"Борис", третій — сотник Іван Кулик-"Сірий" з ППС-43; другий зліва — командир ТВ-21 Петро Мельник-"Хмара" з ППШ-41 (секторий магазин); крайній справа — сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара" з ППШ-41 (дисковий магазии). *Світлина з Яворівського архіву.*
9. Сотеиний Мирослав Симчич-"Кривоніс"з ППС-43, ствол від карабіна 1938 року. *Світлина з Яворівського архіву.*
10. Сотенний Дмитро Білінчук-"Хмара" і кулеметник Василь Біліччук-"Сибіряк"; перед ними — "ґей-пушка" (39М). *Світлина з Яворівського архіву.*
11. Невідомий з МР-35. *Світлина з Яворівського архіву.*
12. Невідомі з двома угорськими кулеметами "Сура" (31М). *Світлина з Яворівського архіву.*
13. Невідомі. У стрільця в центрі — граната РГ-42. *Світлина з Яворівського архіву.*
14. Кулеметник Дмитро Ілюк-"Кичера" (дивиться в об'єктив) з граиатою Ф-1, поруч з иим — Іван Ґарґат-"Липкевич" з двома секториими магазинами для ППШ. Рейд у Румунію, 1949 р. *Світлина з Яворівського архіву.*
15. На передньому плані — иевідомий з кулеметом MG-34, далі иевідомий з СВТ-40 на бруствері лежить граната М-24. *Світлина з Яворівського архіву.*
16. У центрі (з непокритою головою) сотеиний Дмитро Білінчук-"Хмара"з гранатою М-39. *Світлина з Яворівського архіву.*
17. Невідомі. У кобурі стрільця —імовірио, револьвер. *Світлина з Яворівського архіву.*
18. Невідомийз пістолетом Р-626 "Брауиінґ". *Світлина з Яворівського архіву.*

Розділ 9

1. На могилі побратима. *Світлина з Яворівського архіву.*
2. Невідомі помордовані повстанці. Львівщина. *Світлина з архіву "Літопису УПА".*
3. Невідомі помордовані повстанці, м. Косів, Івано-Франківська обл. *Світлина з архіву Дарії Кошак.*
4. Степан Петрушевич-"Дем'ян", "Зет", окружний провідник ОУН Сокальщини. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл. *Світлина з колекції Володимира Мороза.*
5. Іван Процайло-"Колосенко", референт СБ Куликівського районного проводу ОУН. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл. *Світлина з колекції Володимира Мороза.*
6. "Олесь". Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл. *Світлина з колекції Володимира Мороза.*
7. Невідомий. Загинув 30 січня 1952 року в с. Великому Колодному Кам'янсько-Бузького району Львівської обл. *Світлина з колекції Володимира Мороза.*
8. Вбитий курінний УПА Іван Климчак–"Лисий". *Світлина з архіву Олександра Вовка.*
9. Вбитий референт СБ Рахівського надрайонного проводу ОУН Іван Дийчук–"Карпатський", с. Татарів, Закарпатська обл. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
10. Невідомий вбитий повстанець, м. Косів, Івано-Франківська обл. *Світлина з архіву Дарії Кошак.*
11. Вбитий повстанець "Дуб". *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
12. Невідомий вбитий повстанець. *Світлина з архіву Віталія Манзуренка.*
13. Антоніна Ярол-"Оксана", "Квітка", референт ОУН на Рівненщині і Здолбунівщині. Оточена на березі ріки Горинь поранена, застрілилася 10 травня 1946 року. *Світлина з архіву "Літопису УПА".*
14. Могила в селі Воля Володзька, де поховано 120 вояків УПА. *Світлина з книги: Літопис Української Повстанської Армії. — Торонто; Львів, 2001. — Т. 33. — С. 148.*

Розділ 10

Ілля Оберишин, світлина студентських часів. *Світлина з архіву Львівського національного університету ім. Івана Франка,— ф. Р-119, оп. 2, спр. 389, арк. 7.*

Свою безкорисну допомогу у створенні цього альбому надали:

Адамишин Ігор, історик (м. Харків)

Арсенич Петро, історик, краєзнавець (м. Івано-Франківськ)

Бойко Володимир, завідувач відділу національно-визвольних змагань України Львівського історичного музею (м. Львів)

Бойкович Оксана, начальник управління у справах інформації Львівської обласної державної адміністрації (м.Львів)

Вадюк Антон, "Дуб", провідник ОУН Яремчанського р-ну Івано-Франківської обл. (м. Снятин Івано-Франківської обл.)

Вовк Олександр, історик (м. Київ)

Всеукраїнський благодійний фонд "Соборність", голова правління Брацюнь Степан (м. Київ)

Вурл Джоел, куратор, помічник директора Дослідницького Центру Історії Імміграції університету Міннесоти (м. Міннеаполіс, США)

Генега Роман, історик (м. Львів)

Гречаник Олег, історик (м. Івано-Франківськ)

Задерецький Анатолій, історик (м. Дрогобич Львівської обл.)

Іваницька (Бардин) Ганна, учасниця визвольного руху (м. Львів)

Кошак Дарія, "Христя", учасниця визвольного руху (м. Косів Івано-Франківської обл.)

Кук Василь, "Леміш", "Коваль", Головний Командир УПА, керівник наукового відділу Братства ОУН-УПА (м. Київ)

Марчук Ігор, історик (м. Рівне)

Миронюк Галина, старший помічник куратора Дослідницького Центру Історії Імміграції університету Міннесоти (м. Міннеаполіс, США)

Мудрик Микола (м. Львів)

Паєвський Юрій, "Жук", учасник визвольного руху (м. Червоноград Львівської обл.)

Перекупка Анатолій, голова правління Сєвєродонецького заводу будівельних конструкцій і матеріалів (м. Сєвєродонецьк Луганської обл.)

Підлетейчук Петро, "Спартак", учасник визвольного руху (с. Хімчин, Косівського р-ну, Івано-Франківської обл.)

Симчич Мирослав, "Кривоніс", сотенний УПА (с. Вижній Березів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.)

Українсько-американська Фундація "Воля"

Яким'юк Володимир, "Аскольд", учасник визвольного руху (с. Тюдів Косівського р-ну Івано-Франківської обл.)

Упорядники висловлюють щиру подяку цим людям, без участі яких видання книги було б неможливим.

Науково-популярне видання

АРМІЯ БЕЗСМЕРТНИХ

Повстанські світлини

Центр досліджень визвольного руху
м. Львів, вул. Козельницька, 4 оф. 501
тел./факс: (032) 299-45-15
www.cdvr.org.ua.
e-mail: cdvr_lviv@yahoo.com

Редактори:
*Володимир **В'ятрович***
*Володимир **Мороз***

Упорядники:
*Володимир **В'ятрович**, Тарас **Гривул**, Василь **Гуменюк**,
Віталій **Манзуренко**, Володимир **Мороз**, Сергій **Музичук***
Дизайн обкладинки: *Михайло **Москаль***

Художньо-технічний редактор
Зиновій Матчак
Комп'ютерна верстка
Мирослав Дуб

Формат 60x84/8. Друк офсетний
Гарнітура "Таймс".
Ум. друк. арк. 24,18
Обл.-вид. арк. 29,24

Друк: ТзОВ "Дизайн-студія "Папуга"
Львів, вул. Любінська, 92
Тел. (032) 297-00-78

Раздел
Тема
Рубрика
Фонд
Опись №
Порядковый №
Дело №
Том №
На довгу й добру згадку,
Слава Україні! Героям Слава!

